

УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Юридичний факультет
Кафедра державно-правових дисциплін
Кафедра теорії та історії держави і права

МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ
«ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПРАВА ДИТИНИ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»

8 жовтня 2025 року

м. Київ – 2025

УДК 342.7:355.01

DOI - 10.31732/2708-339X-2025-E

П-68

*Рекомендовано до друку
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
протокол засідання міжкафедрального семінару юридичного факультету
№ 2 від «29» жовтня 2025 р.*

П-68 ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПРАВА ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: матеріали круглого столу (8 жовтня 2025 р.). Київ: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2025. 114 с.

ISBN 978-966-170-108-2

Збірник містить матеріали учасників круглого столу «Права людини та права дитини в умовах воєнного стану», який був організований та проведений у Вищому навчальному закладі «Університет економіки та права «КРОК» 8 жовтня 2025 року.

Призначено для здобувачів вищої освіти, молоді, науково-педагогічних працівників, фахівців з права, а також усіх особистостей, хто цікавиться актуальними питаннями сучасної наукової думки.

Тези автора – матеріал, який відображає винятково точку зору автора. Редакція не відповідає за достовірність та тлумачення наведеної інформації і виконує винятково роль носія. Точка зору редакції може назбігатися з точкою зору авторів статей.

ISBN 978-966-170-108-2

© Колектив авторів, 2025

© ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2025

ЗМІСТ

Адаскалиця К.К.

Правила юридичної техніки як необхідна умова прозорості та передбачуваності права 5

Безкровний А.В.

Особливості здійснення парламентського контролю за діяльністю органів національної безпеки в умовах воєнного стану 8

Вихрист С.М.

Доступ до інформації про стан довкілля (екологічної) інформації в умовах воєнного стану 12

Герасименко О.О.

Права молоді та державна служба: правові аспекти участі молоді в державотворчих процесах 16

Горєлова В.Ю.

Етико-правовий фундамент гарантування прав дитини в Україні: моральні виклики громадянського суспільства 22

Гуменюк В.В.

«Піррова перемога» кандидата: потреба кодифікації процедур добору суддів та конкурсу на посаду судді в Україні 25

Доляновська І.М., Гавадзюк Є.К.

Проблеми реалізації права на встановлення побачень дитини з батьком, дідусям чи бабусею під час виконання рішень судів або нотаріально посвідчених договорів, укладених за результатами проведеної медіації 30

Доляновська І.М., Петрова А.О.

Дотримання положень Женевських конвенцій в умовах ведення збройної агресії проти України: кримінально-правовий аспект 34

Ізотенко К.Т.

Захист прав людини та дитини в умовах воєнного стану 38

Карасьов В.І.

Втрата контролю над майном на окупованих територіях як підстава для відшкодування збитків: формування реституційної практики господарських судів України 41

Корнієнко О.О.

Правовий статус та соціальні гарантії внутрішньо переміщених осіб в Україні в умовах воєнного стану 45

Григоренко Л.О., Корольова В.В.

Право на життя як фундаментальне право людини 48

Копачовець І.А., Корольова В.В.

Право на участь у громадському житті як фактор формування правової культури громадян 53

Корніяка К.В., Корольова В.В.

Правовий механізм захисту дітей від насильства та жорстокого поводження 56

Остимчук В.В., Корольова В.В.

Позбавлення батьківських прав: підстави, порядок, наслідки 60

Костенко Д.В.

Порушення права дитини в умовах воєнного стану в Україні 64

Кубрак Д.А.

Принцип найкращих інтересів дитини у системі засад виконавчого провадження 68

Лукашевич С.М.

Гендерне правосуддя як елемент забезпечення прав людини і дитини в умовах формування правової держави 72

Менчак І.В.

Права людини у контексті міграційних процесів: проблеми реалізації прав українських біженців у державах ЄС 76

Мурашов М.Є.

Права людини і громадянина: способи захисту та фундаментальні принципи їх базування в умовах військового часу 79

Прилико С.М.

До питання гарантій реалізації соціально-економічних прав 81

Самань В.В.

Захист трудових прав викривачів у сфері запобігання та протидії 89

Старчик А.А.

Національна безпека у сфері космічної діяльності як гарантія забезпечення прав людини в умовах воєнного стану 93

Скоморовський В.Б., Кондратюк Д.А.

Значення конституційних норм для забезпечення захисту прав дитини 97

Степаненко Н.В., Гуренко В.А.

Конституційно-правові засади та моделі взаємодії релігійних організацій та держави 101

Степаненко Н.В., Слобода В.З.

Проблеми спадкування нерухомого майна на тимчасово окупованих територіях 104

Яворський В.М.

Правові проблеми евакуації дітей із зони бойових дій 110

*Адаскалиця К.К.,
аспірант юридичного факультету,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
адвокат Національної Асоціації Адвокатів
України, м. Київ, Україна,
e-mail: AdaskalytsiaKK@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-2716-9343*

ПРАВИЛА ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПРОЗОРОСТІ ТА ПЕРЕДБАЧУВАНOSTІ ПРАВА

Відповідно до ст. 1 Конституції України, «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [1, ст. 1].

Побудова демократичної правової держави потребує високого рівня правової освіти та культури, розвитку громадянського суспільства, активної участі всіх громадян у суспільно-політичному житті та виховання почуття відповідальності за майбутнє країни.

Однак зазначене неможливе без прозорого функціонування правової системи та передбачуваності права. Останню можна розглядати у двох складових: по-перше, передбачуваність застосування існуючих норм права; по-друге, передбачуваність правової політики держави загалом.

Для досягнення зазначених цілей необхідна наявність визначених та науково обґрунтованих правил формалізації та інтерпретації правової інформації. Зазначене робить можливим належну комунікацію між суб'єктами правовідносин щодо юридично значущих питань. Завдяки дотриманню зазначених правил правова інформація набуває властивостей правової визначеності, системності та ефективності. Це, у свою чергу, дозволяє передавати правову інформацію з мінімізацією ризиків втрати її змісту попри недоліки природної мови (багатозначність або полісемічність виразів природної мови; семантична замкненість; аморфність (невизначеність правил утворення виразів природної мови і правил надання значень мовним виразами)) [2, с. 62] та упереджувати можливі спотворення під час застосування.

Юридична техніка акумулює сукупність правил поведінки з правовою інформацією. Зазначені правила можна класифікувати:

за стадіями (на правила формалізації та правила інтерпретації);

за рівнем організації правової інформації (на правила, застосовні до норм, та правила, застосовні до нормативно-правових актів);

та за рівнем охоплення (на загальні правила (застосовуються до всіх галузей права) та особливі правила (застосовуються для конкретної галузі

права)) [3].

Для ілюстрації впливу правил юридичної техніки на прозорість та передбачуваність права розглянемо правила юридичної техніки формалізації норм права. Вони забезпечують формальну визначеність норми, завдяки чому вона має прогнозовано вищі перспективи коректного тлумачення та застосування до конкретних правовідносин. Правила юридичної техніки формалізації норм права також можуть класифікуватись залежно від того, наділенню якою властивістю позитивного права вони сприяють у більшій мірі: правової визначеності, системності або ефективності. Зазначене дозволяє контролювано використовувати такі правила для посилення однієї або кількох із цих властивостей.

Також варто звернути увагу, що правила формалізації норм права можуть поділятися і за критерієм рівня інтенсивності (на дихотомічні (рівень інтенсивності фіксований) та градуальні (рівень інтенсивності регульований)), а також за ступенем пріоритетності (на критичні, факультативні пріоритетні та факультативні допоміжні). Зазначена класифікація дозволяє використовувати правила формалізації норм права максимально регульовано та компетентно для досягнення бажаного балансу властивостей формальної визначеності норм права.

У свою чергу, правила юридичної техніки інтерпретації норм права дозволяють максимально вірно сприймати вже формалізовані норми та правильно застосовувати їх до окремих випадків. Таким чином, поєднання правил формалізації та інтерпретації норм права створює умови, за яких позитивне право, що розраховане на багаторазове застосування, коректно сприймається адресатами та послідовно реалізується в окремих випадках.

У результаті норми права стають зрозумілими для всіх учасників правовідносин, надають можливість передбачати наслідки власних дій та прогнозувати поведінку суб'єктів публічного і приватного права. Прозорість права досягається завдяки сталому та послідовному використанню правил юридичної техніки як на стадії формалізації, так і на стадії інтерпретації. Оскільки ці правила розроблені науковцями та мають наукове підґрунтя, істотно зменшується ризик помилок, спекуляцій і зловживань. Те саме стосується й тлумачення: навіть гнучкі норми з диспозитивними конструкціями застосовуються у зрозумілий і передбачуваний спосіб, що упереджає можливі зловживання.

Формальна визначеність є однією з основних характеристик права, без якої неможлива розбудова демократичної правової держави. Саме вона забезпечує прозорість і передбачуваність правового регулювання. Для розвитку громадянського суспільства необхідна стабільна основа взаємодії з державою, якою може бути лише якісне правове регулювання. Його якість, у свою чергу, залежить від дотримання правил юридичної техніки.

Варто також підкреслити, що правова держава – це не лише форма

організації влади. Щоб країна вважалася демократичною та правовою у повному сенсі, вона повинна мати розвинене громадянське суспільство. Воно є не менш важливим, ніж система законодавства чи інституційна спроможність влади. Зазначене потребує чітких і зрозумілих правил поведінки з позитивним правом, без яких неможливими є правова просвіта й культура, що становлять основу розвитку громадянського суспільства. Зрілі механізми суспільного контролю, саморегуляція, а також усвідомлення громадянами своєї активної ролі у розбудові країни не можуть формуватися в умовах, коли відсутня можливість передбачити наслідки своїх дій або бракує прозорості під час формалізації та інтерпретації права.

Саме через дотримання правил юридичної техніки забезпечується зрозумілий «канал комунікації» між державою і суспільством. Це дозволяє кожному громадянину правильно сприймати зміст правових приписів, передбачати наслідки своїх дій, правову політику держави та взаємодіяти з державою й іншими суб'єктами права відповідно до закону.

Отже, дотримання правил юридичної техніки є необхідною умовою прозорості та передбачуваності права, що, у свою чергу, є передумовою побудови демократичної правової держави та розвитку громадянського суспільства. Подальші наукові дослідження проблем юридичної техніки становлять перспективний напрям розвитку правової науки.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. База «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.10.2025).
2. Логіка. Підручник для студентів юридичних факультетів. 7-ме вид. перероб. та доп. / А. Є. Конверський. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 352 с.
3. Адаскалиця К.К. Юридична техніка та формалізація – системний підхід до визначення понять. Держава, регіони, підприємство: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку: тези доповідей VI Міжнародної конференції (05-06 грудня 2024 р.). Київ. ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2024/paper/view/2245>

*Безкровний А.В.,
аспірант юридичного факультету,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: bezkrovnyiav@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0004-4453-970X*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В сучасних умовах державотворення важливим аспектом забезпечення незалежності, суверенності, територіальної цілісності та подальшого розвитку України є парламентський контроль за діяльністю органів національної безпеки. Наведене зумовлене не тільки викликами, що постають перед нашою країною в умовах зовнішньої агресії, але й необхідністю забезпечення демократичних принципів управління та підзвітності державних інститутів. З огляду на вказане, актуалізується потреба в наукових дослідженнях щодо особливостей здійснення парламентського контролю за діяльністю органів національної безпеки в умовах воєнного стану.

Парламент, як представницький орган влади, виконує ключову роль у формуванні політики у сфері безпеки і оборони, для ефективності якої важливо оперативно отримувати точну інформацію про реалізацію повноважень органів національної безпеки. Особливо гострою ця потреба є зараз – під час триваючого воєнного стану, обумовленого повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України.

Як справедливо вказують І.Т. Зварич, О.І. Зварич, Ж.І. Дутчак, парламентський контроль являє собою «чітко визначену систему конституційних дій парламенту (як парламентської більшості, так і парламентської меншості й опозиції зокрема) та утворених ним спеціальних органів, спрямованих на перевірку й оцінку діяльності передусім системи органів виконавчої влади на чолі з урядом, з можливим застосуванням до них відповідних санкцій» [1, с. 42].

Нормативно-правова основа для здійснення парламентського контролю, зокрема, й за діяльністю органів національної безпеки, визначена у ст. 85 Конституції України [3], ст. 6 Закону України «Про національну безпеку України» [5] та положеннях Регламенту Верховної Ради України [5], згідно яких Верховна Рада України провадить «парламентський контроль й приймає закони України, які визначають і регулюють діяльність органів сектору безпеки

і оборони та їхні повноваження, а також затверджує відповідні бюджетні асигнування та приймає рішення щодо звіту про їх використання».

Спеціальним суб'єктом, який створено у відповідності ст.89 Основного Закону України, та який уповноважено у Верховній Раді України на здійснення парламентського контролю є Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки. Однією із найпоширеніших форм діяльності цього комітету в контексті досліджуваної проблематики – засідання комітету, на якому заслуховується інформація щодо питання, яке має суспільне значення. Наразі, з огляду на триваючий воєнний стан, такі засідання проводяться в закритому режимі.

Серед питань, які перебувають на порядку денному цього комітету варто виділити наступні: ситуації щодо звинувачення окремих військовослужбовців офіцерського та вищого офіцерського складу Збройних Сил України; контррозвідувальна діяльність у силах оборони та на підприємствах оборонно-промислового комплексу; здійснення оборонних закупівель; ефективність використання особового складу та контролю за належним постачанням матеріально-технічних ресурсів; законопроектна робота щодо мобілізації й проходження військової служби та інших питань, що стосуються забезпечення національної безпеки; погодження пропозицій органів національної безпеки щодо напрямів використання бюджетних коштів; тощо [4].

Для здійснення парламентського контролю за діяльністю органів національної безпеки Верховною Радою України можуть створюватись й спеціальні суб'єкти. Зокрема, для вивчення, підготовки і попереднього розгляду окремих питань у сферах національної безпеки – українським парламентом можуть бути створені тимчасові спеціальні комісії, а для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, – тимчасові слідчі комісії, які діють у порядку, встановленому законом. Варто відзначити, що упродовж різних скликань Верховної Ради України саме спеціальні комісії, що стосувалися національної безпеки: захисту українських територій від зовнішніх загроз (передовсім від росії) та забезпечення Збройних Сил України, строювались найчастіше. Відповідні спеціальні комісії існують й при парламенті нинішнього скликання, однак, знову ж таки, з огляду на воєнний стан, інформація про діяльність останнього не поширюється в публічному просторі.

Парламентський контроль за діяльністю органів національної безпеки в контексті додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснюється Уповноваженим Верховної Ради з прав людини. Зокрема, останній розглядає заяви щодо протиправності призову на військову службу під час мобілізації на особливий період, проходження військової служби, в тому числі у підрозділах територіальної оборони, а також забезпечення соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей у воєнний час [7].

Ще одним способом здійснення парламентського контролю за діяльністю

органів національної безпеки є парламентські слухання. Останні проводяться в порядку, визначеному Регламентом Верховної Ради України, та стосуються питань національної безпеки і оборони, що становлять суспільний інтерес і потребують законодавчого врегулювання. У разі необхідності може офіційно запросити або вимагати присутності на пленарному засіданні Верховної Ради України для заслуховування посадових чи службових осіб органів сектору безпеки і оборони.

Яскравим прикладом реалізації цього способу є парламентське слухання, проведене понад 10 років тому, яке стосувалось перших порушень територіальної цілісності України зі сторони рф. В ході останніх констатованого, що «стан обороноздатності держави не забезпечує у повному обсязі нейтралізацію існуючих загроз і викликів» й зроблено висновок, що «все, що відбувається навколо України, буде пов'язано з триваючою російською військово-політичною кампанією, яка ведеться формами і способами так званої гібридної війни». Крім того, тогочасний голова Верховної Ради України подякував Збройним Силам України, Національній гвардії України, іншим силовим структурам, які продовжували наступ на російських загарбників [1].

Також досліджуваний контроль здійснюється шляхом аналізу щорічних письмових звітів про діяльність складових сектору безпеки і оборони від Кабінету Міністрів України, Служби безпеки України, Управління державної охорони України. За результатами вивчення останніх Парламент вносить корективи у нормотворчу діяльність, видаючи закони про внесення відповідних змін для посилення національної безпеки нашої держави.

Підсумовуючи всі вище наведені положення, приходимо до висновку, що парламентський контроль, особливо в умовах воєнного стану, є важливим інструментом, який надає змогу єдиному органу законодавчої влади України – Верховній Раді України – отримувати необхідну інформацію про виконання обов'язків та здійснення повноважень органами національної безпеки. Таким чином, український парламент як представник всього народу контролює використання бюджетних коштів, дотримання законів, ефективність роботи тих чи інших органів у досліджуваній сфері. Крім того, ефективний парламентський контроль дозволяє забезпечити прозорість діяльності органів національної безпеки, запобігти зловживанням та корупції, а також гарантувати, що дії цих органів відповідають інтересам суспільства і держави.

Список використаних джерел:

1. 23 липня 2014 року у Верховній Раді України відбулися парламентські слухання на тему: «Обороздатність України у XXI столітті: виклики, загрози та шляхи їх подолання». URL: https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/Parlamentski_slukhannya/96314.html
2. Зварич І.Т., Зварич О.І., Дутчак Ж.І. Парламентський контроль у контексті вітчизняного та зарубіжного досвіду. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/zvarych_parlamentskyi.pdf
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Офіційний веб-сайт Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки. URL: <https://komnbor.rada.gov.ua/>
5. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241.
6. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 року № 1861-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 14-15, № 16-17. Ст. 133.
7. Уповноважений Верховної Ради з прав людини. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/voyennij-stan/prava-vijskovosluzhbovciv>

*Вихрист С.М.,
к.ю.н., доцент кафедри
державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: SMVykhryst@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-3844-1165*

ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ПРО СТАН ДОВКІЛЛЯ (ЕКОЛОГІЧНОЇ) ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конвенцію Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля підписано 25 червня 1998 року у м. Оргус (Данія). Завдяки місцю укладення ширшому загалу вона більш відома як «Оргуська конвенція». Україна була однією з перших держав, які ратифікували Оргуську конвенцію. Відповідний закон про ратифікацію прийнято 6 липня 1999 року [1]. Оргуська конвенція набрала чинності 30 жовтня 2001 року. Наразі Оргуська конвенція має 48 Сторін [2].

Оргуська конвенція є втіленням принципу 10 Декларації Ріо-де-Жанейро про довкілля і розвиток 1992 року, згідно з яким «екологічні проблеми найкраще вирішувати за участю всіх зацікавлених громадян на відповідному рівні. На національному рівні кожен має належний доступ до екологічної інформації, якою володіють органи державної влади, включаючи інформацію про небезпечні матеріали та діяльність у своїх громадах, а також можливість брати участь у процесах прийняття рішень. Держави сприяють та заохочують обізнаність та участь громадськості, роблячи інформацію доступною для всіх. Забезпечується ефективний доступ до судових та адміністративних процедур, включаючи відшкодування та засоби правового захисту» [3, с. 2].

На думку тодішнього Генерального секретаря ООН Кофі Аннана, Оргуська конвенція являє собою найамбітнішу ініціативу у сфері «екологічної демократії» з-поміж усіх, що досі здійснювалися під егідою Організації Об'єднаних Націй [4, с. 2]. У передмові до другого видання Керівництва з імплементації Оргуської конвенції Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун зазначив, що «Оргуська конвенція залишається найамбітнішою ініціативою у сфері екологічної демократії з-поміж усіх, що досі здійснювалися під егідою Організації Об'єднаних Націй. Конвенція є єдиним міжнародним юридично обов'язковим документом, що надає громадськості широкі та конкретні права участі в процесі прийняття рішень, а також доступ до інформації та правосуддя щодо довкілля» [5, с. 4].

Оргуська конвенція значною мірою стала праобразом Регіональної угоди про доступ до інформації, участь громадськості та правосуддя з питань, що стосуються довкілля у Латинській Америці та Карибському басейні, укладеної 4 березня 2018 року у м. Есказу (Коста-Рика) [6]. Регіональна угода набрала чинності 22 квітня 2021 року.

Оргуська конвенція має тісний зв'язок й історично значний взаємний вплив з правом Європейського Союзу. Як правда те, що свого часу положення так званого «горизонтального» законодавства екологічного права ЄС, насамперед Директиви Ради 90/313/ЄЕС від 7 червня 1990 року про свободу доступу до інформації про довкілля та Директиви Ради 85/337/ЄЕС від 27 червня 1985 року про оцінку впливу окремих державних та приватних проектів на довкілля, мали вирішальний вплив на формулювання Оргуської конвенції, так саме правда в тому, що з часом «горизонтальне» законодавство ЄС зазнало змін у зв'язку з необхідністю приведення його у відповідність до вимог і практики імплементації, у тому числі, Оргуської конвенції. Йдеться про такі джерела права ЄС як Директива 2003/4/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 28 січня 2003 року про доступ громадськості до екологічної інформації, Директива 2011/92/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 13 грудня 2011 року про оцінку впливу окремих державних та приватних проектів на довкілля (кодифікація), Директива 2003/35/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 26 травня 2003 року про участь громадськості у розробленні окремих екологічних планів і програм та Директива 2001/42/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 27 червня 2001 року про оцінку наслідків окремих планів та програм для довкілля.

Україні статус Сторони Оргуської конвенції не завадив у «найкращих» традиціях виконання міжнародних зобов'язань понад 12 років перебувати у стані її недотримання [7, с. 13]. Фундаментальним позитивним зрушенням, яке виправило ситуацію, стало прийняття законів України «Про оцінку впливу на довкілля» у 2017 році [8, с. 227] та «Про стратегічну екологічну оцінку» у 2018 році. У питаннях інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та екологічного інформування значним досягненням у забезпеченні відповідності вимогам Оргуської конвенції стало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля» у 2023 році.

Запровадження воєнного стану наклало свій негативний відбиток на зазначені досягнення. І хоча окремі ініціативи в рамках протидії агресору та забезпечення національної безпеки носять невивірковий характер і можуть мати логічне пояснення, як от обмеження роботи публічних електронних реєстрів [9], їх інтерпретація та практичне застосування [10] виглядають вочевидь надмірними та непропорційними [8, с. 240]. За висновком Європейської комісії імплементація та забезпечення дотримання законодавства про оцінку

впливу на довкілля та стратегічну екологічну оцінку в Україні погіршилися через режим воєнного стану [11, с. 126]. Необгрунтованим вбачається й відтермінування на повоєнний час набрання чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля», принаймні його положень щодо інформації про стан довкілля (екологічної інформації).

Не зайвим буде нагадати також, що доступ до інформації про стан довкілля (екологічної інформації) має забезпечуватися не лише на виконання міжнародних зобов'язань України, таких як Оргуська конвенція та Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (директиви «горизонтального» законодавства ЄС включені до Додатку XXX до Угоди), а й закріплений статтею 50 Конституції України, згідно з якою кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена.

Список використаних джерел:

1. Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля : Закон України від 6 липня 1999 р. № 832-ХІV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832-14#Text>.
2. Статус ратифікації Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. URL: <https://unece.org/environment-policy/public-participation/aarhus-convention/status-ratification>.
3. Звіт з Конференції ООН з довкілля і розвитку. A/CONF.151/26 (Vol. I). URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf.
4. Звіт про Другу сесію Наради Сторін Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. CEP/WG.5/2000/2. URL: <https://unece.org/sites/default/files/datastore/fileadmin/DAM/env/documents/2000/cep/wg5/cep.wg.5.2000.2.e.pdf>.
5. Керівництво з імплементації Оргуської конвенції. URL: https://unece.org/DAM/env/pp/Publications/Aarhus_Implementation_Guide_interactive_eng.pdf.
6. Регіональна угода про доступ до інформації, участь громадськості та правосуддя з питань, що стосуються довкілля у Латинській Америці та Карибському басейні. URL: <https://www.cepal.org/en/escasziagreement/text-regional-agreement>.
7. Звіт Комітету з дотримання : Дотримання Україною її зобов'язань згідно з Конвенцією. ECE/MP.PP/2017/45. URL: https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/top6/English/ECE_MP.PP_2017_45_E.pdf.
8. Alekseyeva, Y., Pintsch, A. (2025). Ukraine's Compliance with Norms of Environmental Democracy: Between Wartime Restrictions, EU Standards and Green Reconstruction. In: Rabinovych, M., Pintsch, A. (eds) Ukraine's Thorny Path to the EU. Palgrave Studies in European Union Politics. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-69154-6_10.
9. Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних ресурсів в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 р. № 263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text>.
10. Про часткове відкриття доступу до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля : Наказ

Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 15 червня 2022 р. № 225. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Nakaz-225-vidkryttya-Reyestru-2.pdf>.

11. European Commission. (2023). *Ukraine 2023 report. SWD (2023) 699 final*, Brussels, November 8, 2023. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023SC0699>.

12. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

*Герасименко О.О.,
доктор філософії у галузі права,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: gerasimenkoo@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0001-9170-0672*

ПРАВА МОЛОДІ ТА ДЕРЖАВНА СЛУЖБА: ПРАВОВІ АСПЕКТИ УЧАСТІ МОЛОДІ В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ

У сучасних умовах події, які відбуваються в суспільно-політичному житті України, зумовлюють вироблення ефективного механізму регулювання суспільних відносин у сфері державної служби, завдяки впровадженню здобутків юридичної наукової спільноти.

Серед актуальних питань є правові аспекти участі молоді в державотворчих процесах, а також розширення прав молоді в доступі до державної служби.

Забезпечення якісної та ефективної роботи державної служби стало одним із ключових викликів для України. У час, коли країна проходить шлях відновлення, реформ та євроінтеграції, критично важливо залучати нове покоління управлінців, зокрема молодих, кваліфікованих та вмотивованих спеціалістів та керівників.

Розбудова демократичної держави, проведення євроінтеграційних реформ в Україні потребує суттєвого оновлення інституту державної служби, формування якісно нового кадрового потенціалу, підготовки і залучення молоді до роботи на державній службі.

Відповідно до статті 23 Конституції України, кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 38 Конституції України) [1].

Статтею 48 Закону України «Про державну службу» передбачено, що у державних органах з метою ознайомлення з функціонуванням державної служби може здійснюватися стажування громадян з числа молоді, які не перебувають на посадах державної служби, строком до шести місяців у порядку, визначеному керівником державної служби [2].

Стажування – це можливість для молоді здобути новий досвід та ознайомитися зі специфікою роботи органу державної влади.

Національним агентством України з питань державної служби (далі – НАДС) як центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби, здійснює функціональне управління державною службою в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті) розроблено Методичні рекомендації щодо проведення стажування громадян з числа молоді, які не перебувають на посадах державної служби, в державних органах (наказ НАДС від 25.11.2024 № 161-24). Порядок стажування рекомендується затвердити розпорядчим документом державного органу [4].

Основними кроками стажиста є:

1. рішення про проходження стажування;
2. подача резюме (анкети) та необхідного пакету документів для проходження стажування;
3. участь у складанні індивідуального плану стажування;
4. виконання завдань визначених індивідуальним планом;
5. зустріч із безпосереднім керівником стажування з визначенням проміжних результатів;
6. подача звіту про виконання завдань, визначених індивідуальним планом стажування;
7. отримання довідки про проходження стажування та рекомендаційного листа.

Керівнику стажування під час роботи зі стажистом рекомендується:

1. формувати сприятливу атмосферу для проходження стажування, (мотивувати стажиста до виявлення ініціативи, підвищувати рівень його мотивації тощо);
2. проводити періодичні обговорення процесу виконання завдань;
3. надавати зворотний зв'язок з рекомендаціями щодо покращення подальших результатів стажування; залучати стажиста до стратегічної, поточної та організаційної діяльності, підготовки проектів службових документів (крім документів, які містять інформацію з обмеженим доступом);
4. надавати консультаційну та інформаційну підтримку для успішного виконання завдань;
5. надавати зворотний зв'язок стажисту стосовно результатів проходження стажування;
6. проводити регулярні очні або дистанційні (за допомогою засобів телекомунікаційного зв'язку) зустрічі.

Такий підхід сприяє допомогти молодій людині визначитись з майбутньою посадою, яку бажає зайняти у державному органі, зосередитися на самопізнанні, дослідженні різних посад, з урахуванням класифікації посад державної служби.

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про державну службу» державний службовець – це громадянин України, який займає посаду державної служби в

органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті) (далі – державний орган), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби.

Загальні умови вступу на державну службу визначені статтею 19 Закону України «Про державну службу», зокрема право на державну службу мають повнолітні громадяни України, які володіють державною мовою відповідно до рівня, визначеного Національною комісією зі стандартів державної мови, та яким присвоєно ступінь вищої освіти не нижче: 1) магістра – для посад категорій «А» і «Б»; 2) бакалавра, молодшого бакалавра – для посад категорії «В» [2].

Отже, молодь за наявності вищої освіти не нижче молодшого бакалавра та рішення суб'єкта призначення може вступити на посаду державної служби категорії «В».

Державні органи у період дії воєнного стану можуть розмішувати інформацію про наявні вакансії на своєму офіційному вебсайті та сторінках в соціальних мережах державного органу.

НАДС, Інститут політико-правових та релігійних досліджень, Рада молодих юристів України та інші організації впроваджують ініціативи, спрямовані на залучення молоді на державну службу, шляхом організації стажувань в органах державної влади та місцевого самоврядування, проведення днів відкритих дверей, промоднів публічної служби, круглих столів та стратегічних сесій та інших публічних заходів. Зокрема 25.07.2023 за ініціативи Інституту політико-правових та релігійних досліджень, Ради молодих юристів України, Навчально-наукового інституту права та політології Українського державного університету ім. Михайла Драгоманова, Спілки молодих державних службовців України проведено Всеукраїнський круглий стіл «Права молоді та державна служба: реформування інституту службової кар'єри» з нагоди Дня Української Державності [8], 06.09.2024 проведено Всеукраїнський круглий стіл «Державна служба і громадянське суспільство: залучення молоді та ветеранів» та ін.

Ключовим механізмом залучення молоді до державотворчих процесів та ухвалення рішень на різних рівнях є участь молодих людей у роботі консультативно-дорадчих органів при органах державної влади, зокрема утворення молодіжних рад.

Першою з них стала утворена наказом Міністерства юстиції України від 19.07.2007 № 520/5 Координаційна рада молодих юристів України при Міністерстві юстиції України.

Координаційна рада стала консультативно-дорадчим органом при Міністерстві юстиції України, який створено з метою узгодження зусиль молодих юристів в утвердженні високої ролі професії юриста в Україні,

координації діяльності, пов'язаної з підвищенням якості підготовки фахівців у галузі права, залучення молодих правників до нормотворчих процесів, здійснення правосвітньої та правоховної роботи, формування активної позиції нового покоління юристів [5].

Міністерство молоді та спорту України спільно з обласними військовими адміністраціями та Київською міською військовою адміністрацією провели аналіз утворення в Україні молодіжних рад.

Станом на грудень 2024 року в країні утворено 613 молодіжних рад, з яких:

- національного рівня – 10;
- регіонального рівня та м. Київ – 23;
- місцевого рівня: 577, з яких: сільські – 196, селищні – 159, міські – 222;
- районного рівня – 3 [6].

Молодь є рушієм інновацій, які сприяють підвищенню якості управлінських процесів і модернізації системи державної служби.

Актуальним є і питання оплати праці державних службовців. Основними стратегічними та програмними документами у сфері реформування оплати праці є:

- Стратегія реформування державного управління;
- Концепція реформування системи оплати праці державних службовців та план заходів з її реалізації.

01.04.2025 набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо провадження єдиних підходів в оплаті праці державних службовців на основі класифікації посад» [3].

Цим законом закріплено зміни у системі оплати праці державних службовців. Основною метою закону є впровадження єдиного підходу в оплаті праці державних службовців на основі класифікації посад.

Згідно з оновленими нормами, структура заробітної плати державного службовця відтепер складатиметься зі сталої заробітної плати – посадового окладу, надбавки за вислугу років, надбавки за ранг та варіативної заробітної плати – премії за результатами щорічного оцінювання службової діяльності, місячної або кварталної премії, а також компенсацій за виконання особливих обов'язків, зокрема, пов'язаних із державною таємницею. Отже даним законом визначено уніфіковану систему оплати праці державних службовців, що виключає довільне встановлення додаткових виплат без чітких унормованих критеріїв.

Змінено й механізм нарахування надбавки за вислугу років: відтепер вона встановлюється у розмірі 2% посадового окладу за кожен повний календарний рік стажу державної служби, але не більше 30%.

Премії надаються не автоматично, а лише за результатами виконаної роботи у звітному періоді (місяць/квартал). Типове положення про преміювання затверджує Національне агентство України з питань державної служби, а

безпосереднє преміювання здійснюється на підставі внутрішнього положення, розробленого керівником державної служби в органі, яке погоджується з виборним органом первинної профспілкової організації (за наявності). Встановлення розміру премії здійснюється залежно від особистого внеску працівника в загальний результат діяльності установи.

Розмір надбавки за ранг державного службовця, як і раніше, визначається Кабінетом Міністрів України під час затвердження щорічної схеми посадових окладів. Також визначено порядок і розміри компенсацій за роботу, що передбачає доступ до державної таємниці.

Таким чином, нова модель оплати праці спрямована на підвищення об'єктивності та ефективності грошової винагороди за працю в державному секторі. Для служб управління персоналом органів державної влади важливо своєчасно оновити положення про преміювання відповідно до нових вимог, забезпечувати законність кожної виплати та формувати внутрішню доброчесну практику винагородження, яка ґрунтується на основі результативності.

На Х Щорічній Конференції Асоціації «Професійний Уряд» представлено результати дослідження, яке ставить у центр уваги питання залучення молодих фахівців до державної служби. У час великих викликів і трансформацій держава потребує амбітних, креативних і підготовлених спеціалістів, готових працювати над реформами та розвитком публічного сектору.

Дослідження також виявило, що значна частина державних службовців хотіла б активніше впливати на ухвалення рішень. Залучення до стратегічного планування, регулярні опитування, врахування думок працівників – усе це підвищує рівень довіри й мотивації. Люди прагнуть бачити, що їхній внесок важливий.

Кроки до змін: що варто робити вже сьогодні. Інвестувати у навчання, саме регулярні тренінги, курси та підвищення кваліфікації мають стати невід'ємною частиною роботи. Мотивувати результатами, адже прозорі механізми заохочення, премії та визнання досягнень підвищують продуктивність. Створювати комфортні умови, так як сучасні офіси, якісне технічне забезпечення та належне фінансування мають базове значення. Підтримувати емоційно, тому що психологічна допомога, тренінги зі стресостійкості та заходи для зміцнення команди – це інвестиція в здоров'я колективу. Давати право голосу, регулярні внутрішні опитування та залучення працівників до ухвалення ключових рішень створюють атмосферу взаємоповаги й довіри [7].

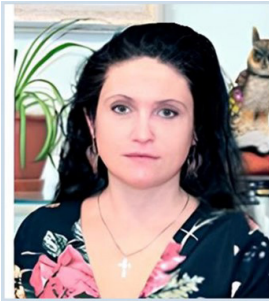
Отже, державна служба в перспективі може стати точкою зростання для всієї країни, а комфортні умови проходження державної служби, якісні заходи з адаптації новопризначених працівників, цифрова трансформація, системне підвищення професійних компетентностей, підтримка й мотивація – це саме ті кроки, які здатні залучити талановиту молодь і дати їй можливість змінювати майбутнє держави.

Залучення молоді до зайняття посад державної служби є ключовим

фактором для формування якісної сучасної організаційної культури, яка відповідатиме викликам євроінтеграції та забезпечить підвищення ефективності управління в публічному секторі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2025)
2. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2016, № 4, ст. 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 01.10.2025)
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо провадження єдиних підходів в оплаті праці державних службовців на основі класифікації посад: Закон України від 11.03.2025 № 4282-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2025, № 33, ст. 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4282-20#Text> (дата звернення: 01.10.2025)
4. Методичні рекомендації щодо проведення стажування громадян з числа молоді, які не перебувають на посадах державної служби, в державних органах: наказ НАДС від 25.11.2024 № 161-24. URL: <https://nads.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-metodychnykh-rekomendatsii-shchodo-provedennia-stazhuvannia-hromadian-z-chysla-molodi-i-aki-ne-perebuvaiut-na-posadakh-derzhavnoi-sluzhby-v-derzhavnykh-orhanakh> (дата звернення: 01.10.2025)
5. Про Координаційну раду молодих юристів України при Міністерстві юстиції України: наказ Міністерства юстиції України від 19.07.2007 № 520/5, (Наказ втратив чинність на підставі Наказу Міністерства юстиції № 3949/5 від 10.12.2019). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v520_323-07#Text (дата звернення: 01.10.2025)
6. Аналіз утворення молодіжних рад в Україні станом на грудень 2024 року Міністерства молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/news/analiz-utvorennia-molodizhnykh-rad-v-ukraini-stantom-na-hruden-2024-roku> (дата звернення: 01.10.2025)
7. Як залучати молодь до державної служби? Презентація результатів дослідження. URL: <https://par.in.ua/information/news/408-yak-zaluchaty-molod-do-derzhavnoi-sluzhby-prezentatsiia-rezultativ-doslidzhennia> (дата звернення: 05.10.2025)
8. Герасименко О.О. Забезпечення принципу рівності шляхом впровадження єдиного підходу оплати праці державних службовців. Всеукраїнський громадсько-політичний і теоретичний журнал «Трибуна». № 2/2024. С. 35-36

Горелова В.Ю.,
к.ю.н, доцент, доцент кафедри
державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, Україна,
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-6536-2422

ЕТИКО-ПРАВОВИЙ ФУНДАМЕНТ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УКРАЇНІ: МОРАЛЬНІ ВИКЛИКИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасна Україна переживає глибокий процес оновлення соціальних, правових та ціннісних засад. Формування правової держави неможливе без ствердження громадянського суспільства, у якому моральна відповідальність не поступається силі закону. У центрі цієї взаємодії стоїть людина, а найвразливішим її втіленням є дитина. Саме ставлення держави й суспільства до дітей свідчить про реальний стан гуманізму та правової культури. Гарантування прав дитини – не лише юридичне зобов'язання, а й моральний тест зрілості суспільства, його здатності узгоджувати закон із совістю [1].

В умовах воєнних випробувань, соціальної нерівності та духовної нестабільності постає потреба переосмислення того, яким чином етичні принципи впливають на правові рішення щодо дітей. Закон може окреслити межі дозволеного, однак лише мораль задає орієнтири справедливості. Саме тому сучасний дискурс прав дитини потребує не формальної правової інтерпретації, а глибокого етико-правового осмислення, що поєднує юридичну раціональність із гуманістичним змістом [2].

Права дитини становлять унікальну площину перетину моралі та права, де кожна норма має подвійне походження – юридичне та етичне. Міжнародні документи, такі як Конвенція ООН про права дитини, і національні правові акти України спираються на принципи гідності, справедливості, турботи й рівності [3]. Проте навіть найбільш досконале законодавство втрачає дієвість без моральної свідомості тих, хто його застосовує.

Мораль виступає не просто фоном права, а його внутрішнім імперативом. Там, де норма закону замовчує, мораль визначає, як діяти у відповідності до совісті. Принцип найкращих інтересів дитини, який нині набув юридичного статусу, спершу виник як моральне правило, що відображає глибинне переконання в неприпустимості ставити інтереси держави чи батьків вище за добробут самої дитини [2]. Це правило є свідченням того, що право здатне

еволюціонувати під впливом етичних ідей, а мораль, своєю чергою, набувати нормативного змісту.

Однак сучасна практика показує, що розрив між декларованими нормами і реальним станом справ залишається суттєвим. Причина полягає не стільки у недосконалості законодавства, скільки у недостатній моральній зрілості суспільних інститутів. Державні органи, суди, освітні установи та сім'я – кожен із цих суб'єктів несе власну частку відповідальності за те, чи буде право дитини не лише визнане, а й реально забезпечене [1]. Саме тут мораль набуває статусу практичної сили, що визначає людяність суспільних відносин.

Громадянське суспільство, яке претендує на роль партнера держави у захисті прав дитини, постає перед низкою глибоких моральних дилем. Передусім – небезпека формалізації соціального захисту. У багатьох випадках спостерігається підміна справжньої турботи про дитину виконанням бюрократичних процедур, коли гуманізм поступається адміністративній звітності [3]. Таке формальне «виконання обов'язку» руйнує сенс самого права, позбавляючи його морального виміру.

Ще однією етичною проблемою є конфлікт між приватним і публічним інтересом. Право батьків на виховання не може бути абсолютним, якщо воно суперечить праву дитини на безпеку, освіту чи гідне життя. Втручання держави у сімейну сферу завжди викликає моральну напругу, однак без нього захист дітей, які зазнають насильства або занедбання, залишається неможливим [2]. Цей конфлікт показує, що у сфері дитинства етика є не менш важливою, ніж закон, адже вона визначає межу, де починається справжня відповідальність дорослого.

Важливим етичним викликом сучасності є байдужість – явище, що корениться не у відсутності законів, а у дефіциті співчуття. Толерантність до булінгу, насильства, дискримінації чи економічної експлуатації дітей часто зумовлена суспільною апатією, небажанням втручатися [3]. Подолання цього стану можливе лише через розвиток моральної чутливості та громадянської активності, коли людина відчуває не лише обов'язок, а й внутрішню потребу захищати дитину.

Подальше зміцнення системи гарантування прав дитини в Україні можливе лише через інтеграцію етичних принципів у всі рівні правового регулювання [1]. Інституціоналізація етики означає створення професійних кодексів, які визначають стандарти поведінки фахівців, що працюють із дітьми. Водночас «юридизація моралі» не передбачає примусу до добросовісності, а радше встановлює відповідальність за порушення тих етичних норм, які безпосередньо впливають на долю дитини [3]. Такий підхід сприяє перетворенню моралі з абстрактного поняття на практичний критерій дії.

Не менш важливою є роль освіти, яка повинна виховувати покоління, здатне не лише знати свої права, а й розуміти їх моральну природу [2]. Навчальні програми, що поєднують правові знання з етикою, формують стійке

переконання, що право без моралі – порожня форма, а мораль без правової основи – безсила.

Отже, рівень гуманності держави визначається тим, як вона ставиться до своїх найменших громадян. Там, де право діє без моралі, панує формалізм; там, де мораль не підкріплена законом, панує беззахисність. Україна сьогодні стоїть перед історичним завданням – поєднати етичні цінності та правові механізми в єдину систему, що гарантує кожній дитині не лише право на життя, освіту та розвиток, а й право на гідність.

Етика і право повинні утворювати нерозривний союз, у якому закон набуває моральної сили, а мораль правової конкретики. Тільки тоді можна говорити про справжню демократичну зрілість громадянського суспільства [2].

Список використаних джерел:

- 1. Громова О. В. Етика і право: діалектика взаємодії у формуванні правосвідомості. Філософія права і загальна теорія права. 2023. № 1. С. 120–125.*
- 2. Петренко І. М. Принцип найкращих інтересів дитини: від морального імперативу до правової норми. Право України. 2022. № 8. С. 42–50.*
- 3. Ковальчук В. С. Роль громадянського суспільства у захисті прав дитини: етичні аспекти. Вісник Академії правових наук. 2024. Т. 3, № 1. С. 78–89.*

Гуменюк В.В.,
*к.ю.н, міжнародний викладач/старший
дослідник, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і
права,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
Заслужений юрист України,
м. Київ, Україна,
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-8562-4389,
Web of Science ResearcherID: GPK-5326-2022*

«ПІРРОВА ПЕРЕМОГА» КАНДИДАТА: ПОТРЕБА КОДИФІКАЦІЇ ПРОЦЕДУР ДОБОРУ СУДДІВ ТА КОНКУРСУ НА ПОСАДУ СУДДІ В УКРАЇНІ

Фундаментом правової держави є справедливий суд, доступ до якого починається з прозорого та об'єктивного добору суддів та конкурсу на посаду судді в Україні. Однак на практиці шлях до посади судді нерідко ускладнюється через надмірний формалізм та фрагментарність правового регулювання. Актуальність цієї проблеми має не теоретичний, а цілком практичний вимір. Як кандидат, який за останні два роки тричі подавав документи на посаду судді, і щоразу отримував відмову саме з формальних, часто суперечливих підстав, я переконався на власному досвіді, що існуюча система є не просто недосконалою – вона є бар'єром для добросесних фахівців. Коли процедурні перепони затьмарюють оцінку професійних та моральних якостей, страждає не лише кандидат, а й усе суспільство, яке втрачає довіру до правосуддя. Цей особистий досвід став поштовхом до пошуку системного рішення, яке викладене у цих тезах: необхідність кодифікації процедур добору суддів та конкурсу на посаду судді в Україні і створення єдиного, чіткого Кодексу України про добір та конкурсу на посаду судді.

Ключовими викликами існуючої системи добору суддів та конкурсу на посаду судді в Україні є її нормативна нестабільність та процедурна складність, які разом обмежують право кандидатів на ефективне оскарження та ускладнюють громадський контроль. Цей комплекс проблем є першопричиною системної кризи довіри до судової влади, оскільки справедливість правосуддя ставиться під сумнів ще на етапі формування суддівського корпусу.

Наразі правове регулювання добору та конкурсу на посаду судді в Україні є фрагментарним. Норми містяться, у тому числі: в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів», Законі України «Про Вищу раду правосуддя», Кодексі адміністративного судочинства України, регламенту та положеннях Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Така розпорошеність створює проблеми: суперечності, складність для розуміння кандидатами та громадськістю, ризики маніпуляцій та нестабільність правил гри.

Статтею 131 Конституції України передбачено, що відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів [1].

Порядок зайняття посади судді визначається розділом IV Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у якому містяться вимоги щодо кандидата на посаду судді (глава 1), добору на посаду судді місцевого суду (глава 2), конкурсу та призначення на посаду судді (глава 3) та переведення судді до іншого суду (глава 4) [2].

У формуванні суддівського корпусу бере участь Вища рада правосуддя (глава 2 розділу II особливої частина Закону України «Про Вищу раду правосуддя») [3].

Вища кваліфікаційна комісія суддів України, зокрема: ухвалює рішення про оголошення добору на посаду судді, конкурсу на зайняття вакантної посади судді у місцевому суді, конкурсу на зайняття вакантної посади судді в апеляційному суді, вищому спеціалізованому суді або Верховному Суді за спеціальною процедурою, про допуск до спеціальної перевірки стосовно всіх кандидатів на посаду судді, які отримали прохідний бал кваліфікаційного іспиту (пункт 58.13 регламенту Вищої кваліфікаційної комісії суддів України); затверджує форму і зміст заяви про участь у доборі на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді; форму і зміст тестувань, практичних завдань, а також порядок їх проведення; встановлює прохідний бал кваліфікаційного іспиту; затверджує порядок складання кваліфікаційного іспиту та методику оцінювання кандидатів; положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді; порядок проведення кваліфікаційного іспиту та методику встановлення його результатів; порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання; порядок формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді); перелік уповноважених державних органів, строки та вимоги до інформації, що повинна бути надана або отримана Комісією під час перевірки відомостей стосовно кандидатів щодо їх відповідності вимогам, визначеним Законом, та достовірності поданих документів; програму та порядок проходження початкової підготовки, порядок та методологію оцінювання та самооцінювання судді (пункт 58.10 регламенту Вищої кваліфікаційної комісії суддів України) [4].

Положення про порядок складання кваліфікаційного іспиту та методику оцінювання кандидатів розроблено відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і визначає організаційно-правові засади підготовки та проведення кваліфікаційного іспиту, форму та зміст тестувань, практичних

завдань, методику оцінювання результатів іспиту під час добору на посаду судді місцевого суду, кваліфікаційного оцінювання та у зв'язку з наміром судді бути переведеним до іншого місцевого суду, а також засади формування рейтингу і резерву кандидатів на посаду судді місцевого суду [5].

Особливості провадження у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, ВищоїкваліфікаційноїкомісіїсуддівУкраїни, бездіяльності Кабінету Міністрів України визначаються статтею 266 Кодексу адміністративного судочинства України. Водночас, не допускається забезпечення позову шляхом зупинення актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Рахункової палати, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів, та встановлення для них заборони або обов'язку вчиняти певні дії (пункт 1 частини третьої статті 151 Кодексу адміністративного судочинства України) [6].

Проведений аналіз нормативно-правових актів наочно демонструє, що процедури добору суддів та конкурсу на посаду судді в Україні регулюються не єдиною системою, а конгломератом розрізаних законів та численних підзаконних актів. Така надмірна фрагментарність породжує правову невизначеність, створює ризики суб'єктивних плумачень та суттєво ускладнює як участь у доборі та конкурсі для кандидатів, так і громадський контроль за ним.

Особливу тривогу викликає і недостатня ефективність механізмів судового оскарження, що ставить кандидатів у завідомо вразливе становище. Ця проблема прямо стосується дотримання статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує кожному право на ефективний засіб правового захисту (кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження) [7]. Аналіз процесуального законодавства виявляє критичну ваду, яка може перетворити перемогу кандидата в суді на піррову, а сам захист – на ілюзорний. Законодавча заборона на зупинення актів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України як захід забезпечення позову означає, що конкурсні процедури тривають, поки розглядається справа. Таким чином, виникає парадоксальна ситуація: на момент, коли суд визнає відмову у допуску протиправною, сам добір або конкурс, до якого мав би повернутись кандидат, може бути вже завершено. Це призводить до того, що судові рішення про поновлення прав кандидата втрачає будь-який практичний сенс і не може бути реально виконане. Фактично, виникає ситуація, коли судовий акт хоч і є законним, але стає неможливим до виконання внаслідок зникнення самого предмета спору. Це є свідченням глибокої неефективності існуючого механізму

судового захисту. Більше того, така процесуальна конструкція підриває принцип правової визначеності, адже створює ситуацію, коли навіть остаточне судове рішення не здатне відновити справедливість. Це знецінює роль суду як арбітра та руйнує довіру до правосуддя ще до того, як кандидат потенційно міг би стати його частиною.

Очевидно, що точкові зміни не здатні вирішити цю системну проблему, а вказана фрагментарність правового регулювання не є унікальною проблемою для української правової системи. Схожа ситуація роками існувала у виборчому законодавстві, де положення щодо виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів були розпорошені у різних законах, що спричиняло певну правову невизначеність та відкривало простір для зловживань. Рішенням стало ухвалення єдиного Виборчого кодексу України. Цей успішний приклад доводить, що кодифікація є найефективнішим інструментом для досягнення стабільності, прозорості та системності у регулюванні найважливіших державних процесів. Якщо змогли навести лад у тому, як обирається влада, ми зобов'язані застосувати ту саму логіку до того, як формується правосуддя. Відтак нагальною потребою є кардинальна реформа – кодифікація відповідного законодавства та ухвалення єдиного, вичерпного Кодексу України про добір та конкурс на посаду судді, який би встановив чіткі, стабільні та прозорі правила для всіх учасників процесу.

З огляду на викладене, науково обґрунтованою відповіддю на виклики у сфері формування суддівського корпусу є застосування методу кодифікації. Розробка та ухвалення єдиного нормативно-правового акту – Кодексу України про добір та конкурс на посаду судді – є доктринально виправданим кроком, спрямованим на створення стабільної, транспарентної та передбачуваної системи, що відповідатиме найвищим стандартам верховенства права. При цьому, його належне впровадження вимагатиме внесення супутніх змін до процесуального законодавства – до Кодексу адміністративного судочинства України шляхом його доповнення новою статтею «Особливості провадження у справах щодо добору суддів та конкурсу на посаду судді». Обґрунтуванням такої необхідності слугує пряма аналогія з уже існуючою в Кодексі адміністративного судочинства України. Так, статтею 273 розділу 2 (розгляд окремих категорій термінових адміністративних справ) глави 11 (особливості позовного провадження в окремих категоріях адміністративних справ) Кодексу адміністративного судочинства України передбачені особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій. В обох випадках (і при формуванні представницьких органів влади, і при доборі суддів та конкурсі на посаду судді) час є критичним фактором. Стандартні строки розгляду не здатні забезпечити ефективний захист, оскільки на момент ухвалення рішення суду добір суддів та

конкурс на посаду судді може вже завершитися, що перетворює судовий захист на ілюзію. Відтак поширення цього вже апробованого законодавцем підходу на справи щодо добору суддів та конкурсу на посаду судді є послідовним та логічним кроком до посилення реальних, а не формальних, процесуальних гарантій для кандидатів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
3. Закон України «Про Вищу раду правосуддя». Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
4. Регламент Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, затверджений рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 13.10.2016 року № 81/зп-16, зі змінами. Офіційний вебсайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/reglament_komisiyi.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
5. Положення про порядок складання кваліфікаційного іспиту та методика оцінювання кандидатів, затверджене рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 19.06.2024 року № 185/зп-24. Офіційний вебсайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: https://www.vkksu.gov.ua/sites/default/files/field/file/polozhennya_pro_poryadok_skladannya_kvalifikatsiyного_ispytu_ta_metodyku_ocinuvannya_kandydativ_04.07.2025.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
6. Кодекс адміністративного судочинства України. Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.10.2025).

Долянoвська І.М.,

к.ю.н.,

*доцент кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,*

м. Київ, Україна,

e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua,

ORCID: 0000-0002-1606-7096

Гавадзюк Є.К.,

студент I курсу групи ПР-МЕД-24м-дист,

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,

м. Київ, Україна,

e-mail: HavadziukYK@krok.edu.ua,

ORCID: 0009-0005-3004-1502

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВСТАНОВЛЕННЯ ПОБАЧЕНЬ ДИТИНИ З БАТЬКОМ, ДІДУСЕМ ЧИ БАБУСЕЮ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДІВ АБО НОТАРІАЛЬНО ПОСВІДЧЕНИХ ДОГОВОРІВ, УКЛАДЕНИХ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕНОЇ МЕДІАЦІЇ

Згідно із ст. 157 Сімейного кодексу України [1] питання виховання та утримання дитини вирішуються батьками спільно. На підставі цієї ж статті батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини.

Нерідко між батьками дитини, дідусем та бабусею виникає спір щодо встановлення побачень з дитиною. Найбільш поширеними випадками є ті, коли мати дитини проживає окремо з дитиною від батька та самостійно формує графік побачень дитини та батька дитини. Як правило після розлучення батьків українські суди постановляють рішення про встановлення проживання дитини з матір'ю [6, С.52-55], і в таких випадках як правило мати дитини вважає, що оскільки рішенням суду встановлено проживання дитини з матір'ю, то саме мати може впливати на графік та порядок зустрічей батька з дитиною та його батьків (бабусі та дідуся).

Разом з тим, частиною третьою статті 157 СК України [1] чітко визначено, що той із батьків, з ким проживає дитина, не має права перешкоджати тому з батьків, хто проживає окремо, спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не перешкоджає нормальному розвитку дитини. Нерідко батьки дитини, а пізніше й дідусь або бабуся постають перед вибором, що робити у разі існування спору щодо встановлення побачень з

дитиною: укласти мирову угоду та подати її затвердження до суду (статті 207, 208 ЦПК України [2]), або ж скористатись правом на укладання нотаріально посвідченого договору (частина перша статті 9 СК України [1], частина третя статті 157 СК України [1]).

Разом з тим, такими правами не можуть скористатись бабуся або дід свого онука або онучки, в той час як частина друга статті 2 СК України [1] встановлює, що СК України[1] регулює сімейні особисті немайнові та майнові відносини між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимом та падчеркою, пасинком, а в статті 257 СК України[1] визначено, зокрема, що баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми онуками, правнуками, брати участь у їх вихованні, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про усунення перешкод у спілкуванні з внуком (внучкою).

Отже, основною проблемою правового регулювання щодо встановлення побачень з дитиною є не зовсім чіткі положення СК України [1] щодо можливості укладання договору дідуся, бабусі з матір'ю та батьком дитини, оскільки спір щодо встановлення побачень бабусі, дідуся дитини може бути врегульований у тому числі за результатами медіації, однак частина перша статті 9 СК України [1] не встановлює чіткий порядок укладання такого договору між батьком, матір'ю, бабусею та дідузем, у випадках коли батько, дідусь та бабуся бажають врегулювати свої особисті немайнові права на встановлення побачень з дитиною шляхом укладання відповідного договору, що посвідчується нотаріально.

Проблеми виконання рішень судів при зверненні до державної виконавчої служби щодо становлення побачень дитини та батька або дитини з дідузем і бабусею часто полягають в тому що державні виконавці часто не знають що їм робити після відкриття виконавчого провадження щодо виконання рішення немайнового характеру, або точніше яким чином з урахуванням статті 63 ЗУ «Про виконавче провадження» [4] виконати таке рішення суду та встановити обставини повного виконання рішення боржником (рішення ВС України у справах № 638/12278/15-ц, № 404/8677/13-ц [5]).

Часто виконавчі документи про встановлення побачень батька з дитиною, що проживає окремо від батька залишають без виконання, оскільки на думку органів Державної виконавчої служби України, виконавчі документи не містять порядку та способу виконання рішення (наприклад часу побачень батька та дитини), тому органи ДВС повертають такі виконавчі документи посилаючись про їх невідповідність вимогам Закону України «Про виконавче провадження» [4] тощо, або виконання таких рішень здійснюється формально без участі боржника (стягувачу надсилають інформацію про відкриття і закриття виконавчого провадження постфактум, коли державний виконавець не зміг здійснити виконавчі дії і не інформував про неможливість виконання рішення суду стягувача), тому, на мою думку СК України [1] та Закон України

«Про виконавче провадження» [4] на сьогодні мають правові прогалини, оскільки як правило підставою для вирішення спору і задоволення (часткового задоволення) позову є відповідний висновок органу опіки і піклування органу місцевого самоврядування, який може відрізнятись від того, в який саме спосіб позивач вважав за необхідне вирішити спір по суті.

Щодо встановлення побачень діда, бабусі з онукою чи онуком слід зазначити, що ВС у своїй постанові від 05.12.2018 у справі № 175/5360/13-ц [5] зазначає, що обов'язкова передумова подання дідом / бабою позову про усунення перешкод у спілкуванні з онуками (у тому числі, як третіми особами, що заявляють самостійні вимоги під час розгляду спору між батьками) – встановлення перешкод, які чинять у цьому інші особи, з якими постійно проживає дитина, тобто наявність порушеного права.

Недоведеність наявності таких перешкод є підставою для відмови в задоволенні позовних вимог. Порядок спілкування баби та/або діда з онуками повинен забезпечувати найкращі інтереси дітей, зокрема спілкування з онуками згідно з графіком має відбуватися з дотриманням режиму дітей та уникненням конфліктних ситуацій (постанова ВС від 12.02.2020 у справі № 638/19703/17 [5]).

Правове регулювання в ухвалах суду про затвердження мирових угод (статті 207, 208 ЦПК України [2]) щодо встановлення графіків побачень батька з дитиною, яка проживає окремо від батька має теж свої прогалини.

По-перше: слід зазначити, що ні СК України [1] ні ЦПК України [2] немає чіткого правового регулювання визначеного в частині третій статті 208 ЦПК України [2], а саме які саме обставини (чи вони мають перевірятись судом або державним виконавцем) можуть свідчити про невиконання затвердженої судом мирової угоди. По-друге: в таких ухвалах суду часто позивач (мати) і відповідач (батько) можуть мати права стягувача і боржника, і така ухвала складається з кількох частин (наприклад перебування у відпустці батька та матері з дитиною у різні частини року, у святкові дні, тощо), однак державні виконавці повертають такі ухвали без виконання у зв'язку з її невідповідністю частині другій статті 4 Закону України «Про виконавче провадження» [4]. За таких обставин єдиною можливістю виконати рішення суду є подання позову до іншої сторони мирової угоди про спонукання до виконання ухвали суду.

Як висновок, слід зазначити, що альтернативою виконання рішень судів, в яких чітко не визначений порядок і спосіб встановлення побачень батька або дідуся чи бабусі з дитиною (оскільки підставою для їх винесення є рішення органу опіки та піклування) може бути нотаріально посвідчений договір про встановлення побачень з дитиною, який буде оформлений сторонами за результатами проведеної медіації і матиме силу виконавчого документу, що потребує внесення відповідних змін до СК України [1] та Закону України «Про виконавче провадження» [4].

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21. с. 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Закон України «Про медіацію». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2021. № 98. 15 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20>.
4. Закон України «Про виконавче провадження». Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2016. № 30. стор. 5, стаття 542. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>.
5. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду щодо вирішення спорів про участь у вихованні дитини (2018-2022 роки). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_KCS_vuh_dutumu.pdf.
6. Степаненко Н., Кубрак Д. Захист прав дітей під час реалізації гарантій у виконавчому провадженні: теоретико-правове дослідження, Legal Bulletin № 2 (12), 2024 С. 52-55. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/459/400>

*Долянська І.М.,
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-1606-7096*

*Петрова А.О.,
студентка денної форми навчання
юридичного факультету,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
e-mail: PetrovaOA@krok.edu.ua
ORCID: 0009-0006-1637-6485*

ДОТРИМАННЯ ПОЛОЖЕНЬ ЖЕНЕВСЬКИХ КОНВЕНЦІЙ В УМОВАХ ВЕДЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Женевські конвенції слугують моральною та правовою межею у збройному конфлікті, підкреслюючи, що людська гідність має залишатися недоторканою. Ці норми є основою для кримінально-правового переслідування осіб, які вчиняють воєнні злочини. На сьогодні Женевські конвенції складаються з п'яти угод та трьох додаткових протоколів.

На 2024 рік Женевські конвенції були підписані 196 країнами світу, разом із статутом ООН, це єдині міжнародні договори, ратифіковані всіма державами світу.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) вимагає, щоб особи, винні у вчиненні серйозних порушень, були притягнуті до кримінальної відповідальності та отримали покарання. З цією метою держави зобов'язані запобігати всім порушенням міжнародного гуманітарного права та карати за порушення, які вважаються найсерйознішими, називаються «грубими порушеннями» та вважаються воєнними злочинами.

За загальним правилом кримінальне законодавство держави застосовується лише до дій, вчинених на її території або її громадянами. Однак міжнародне гуманітарне право має широку сферу застосування. Воно вимагає від держав розшукувати та карати всіх осіб, які вчинили грубі порушення, незалежно від їх громадянства або місця вчинення злочину. Цей принцип, який називається універсальною юрисдикцією, є ключовим елементом у забезпеченні ефективного покарання за грубі порушення. Це конкретні дії, перелічені в Женевських

конвенціях та Додатковому протоколі I, у тому числі умисне вбивство, катування або нелюдське поводження, а також умисне заподіяння тяжких страждань або серйозних тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю. Сама по собі Женевські конвенції не встановлюють конкретних заходів покарання та не передбачають створення трибуналу для судового переслідування правопорушників. Натомість вони чітко вимагають від держав прийняття кримінального законодавства з метою покарання винних у грубих порушеннях [1].

За словами Президента України Володимира Зеленського, станом на березень 2025 року документовано понад 183 тисячі злочинів російської агресії, не враховуючи території, що залишаються під окупацією. Це свідчить про масштабність і системність злочинної діяльності російських сил.

Дії Росії, спрямовані проти цивільного населення, військовополонених і цивільних об'єктів, мають системний та цілеспрямований характер, що є грубим порушенням міжнародного гуманітарного права. Такі дії можуть бути кваліфіковані як військові злочини відповідно до звичаєвих норм міжнародного права та положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Акти насильства або погрози його застосування, спрямовані на залякування цивільного населення, є прямо забороненими. Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, будь-які особи, які не є комбатантами, мають статус цивільних. Згідно з пунктом 1 статті 50 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, цивільною особою є кожен, хто не входить до складу збройних сил сторін конфлікту. У випадку сумніву щодо статусу особи вона вважається цивільною [2].

Попри це, Росія систематично порушує основоположні норми гуманності. Російські війська застосовують віроломні тактики, заборонені міжнародним правом: використання української військової форми, емблем, знаків розрізнення або цивільного одягу для обману супротивника та проникнення вглиб території України. Такі дії, що призводять до поранень чи вбивств, кваліфікуються Римським статутом МКС як військові злочини.

Крім того, численні випадки цілеспрямованих убивств цивільного населення становлять умисне порушення статті 3 Женевських конвенцій 1949 року, яка забороняє «насильство, що загрожує життю, зокрема вбивства будь-якого виду, завдання каліцтва, жорстоке поводження та катування» щодо осіб, які не беруть участі у бойових діях [3].

Порушення прав військовополонених мають системний характер. Правозахисні організації задокументували численні випадки катувань, жорстокого поводження та позасудових страт українських полонених. За даними Human Rights Watch, у грудні 2023 року російські військові вбили щонайменше 15 українських солдатів, які намагалися здатися, і ще шістьох – після здачі в полон. Відеодокази страти полонених, зокрема після вигуків «Слава Україні», підтверджені Моніторинговою місією ООН як автентичні.

Окрім убивств військових і цивільних, Росія здійснює цілеспрямовані

атаки на цивільну інфраструктуру – енергетичні об’єкти, лікарні, школи, житлові будинки. Такі напади порушують статтю 48 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій, що зобов’язує сторони конфлікту розрізняти цивільні та військові об’єкти й спрямовувати свої дії виключно проти військових цілей [4].

Російські війська також використовують заборонені види озброєння – касетні боеприпаси, термобаричні бомби, важкі вогнеметні системи «ТОС». Їхнє застосування призводить до надмірних страждань серед цивільного населення та є прямим порушенням Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій. Особливо небезпечними були атаки та захоплення об’єктів ядерної інфраструктури – Чорнобильської та Запорізької АЕС, що суперечить статті 56 Протоколу I, яка забороняє напади на об’єкти, що містять небезпечні сили.

Не менш тяжким злочином є депортація та викрадення цивільних осіб, зокрема дітей. Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт Володимира Путіна за незаконне переміщення українських дітей з окупованих територій. Українська платформа «Діти війни» повідомляє про тисячі депортованих неповнолітніх, багато з яких досі не повернулися. Примусова депортація є грубим порушенням Четвертої Женевської конвенції.

Особливу тривогу викликають факти сексуального насильства та викрадень. Станом на червень 2025 року в Україні зареєстровано 1 119 звернень про сексуальне насильство, пов’язане з російською агресією, серед яких 750 – від чоловіків, 342 – від жінок, 20 – від дівчат і 7 – від хлопців.

Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, за період з 24 лютого 2022 року до лютого 2025 року внаслідок дій Росії загинули щонайменше 12 654 цивільних і 29 392 отримали поранення, серед них – 673 загиблих і 1 865 поранених дітей. Російські обстріли енергетичної, водної та теплової інфраструктури спричинили масштабні гуманітарні кризи, тоді як масовані ракетні удари та артилерійські обстріли призвели до численних жертв і руйнувань [5].

Усі перелічені вище злочини можуть кваліфікуватись як злочини проти людяності та воєнні злочини. Вони підпадають під дію Римського статуту й мають бути розслідувані Міжнародним кримінальним судом у Гаазі.

Свого часу навіть Отто фон Бісмарк казав: «Угоди з Росією не варті й паперу, на якому написані» [6].

Росіяни постійно порушують усі можливі правила, втім за усе рано чи пізно доведеться відповідати.

Саме кримінальне право є тим інструментом, який забезпечує притягнення винних до відповідальності за військові злочини, злочини проти людяності, геноцид та агресію, передбачені як національним законодавством, зокрема, Кримінальним кодексом України розділом XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», так і міжнародними правовими актами, зокрема Римським статутом Міжнародного

кримінального суду та Женевськими конвенціями 1949 року.

Однак наявності відповідних норм в Кримінальному кодексі задля притягнення винних осіб до відповідальності є замало, як і звернень України щодо факту вчинення військових злочинів в численні міжнародні інстанції – Європейський суд з прав людини, Міжнародний суд ООН, Міжнародний кримінальний суд. На сьогодні представники українських органів влади документують факти вчинення військових злочинів та закликають міжнародну спільноту до створення спеціального окремого воєнного Трибуналу для покарання найвищого військового та політичного керівництва росії.

Список використаних джерел:

1. Консультативно служба з питань міжнародного гуманітарного права від 03.2014 р. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2022/12/penal-repression.pdf>
2. Міжнародні судові провадження проти Російської Федерації щодо порушення нею норм міжнародного права починаючи з 24 лютого 2022 року від 14 березня 2022 р. URL: <https://uba.ua/news/mizhnarodni-sudovi-provadhennya-proti-rosijskoyi-federacziyi-shhodo-porushennya-neyu-norm-mizhnarodnogo-prava-pochynayuchy-z-24-lyutogo-2022-roku>
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року № 995_154 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року № 995_199. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
5. ООН: кількість загиблих і поранених серед цивільних в Україні зростає на 30% минулого року від 18 лютого 2025. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-ukraina-tsyvilni-viyana/33318629.html>
6. Женевські конвенції: як їх порушує росія, а звинувачує в цьому Україну? Пояснює VoxCheck від 12 Березня 2022. URL : <https://voxukraine.org/zhenevski-konventsii-yak-yih-porushuye-rosiya-a-zvynuvachuye-v-tsomu-ukrayinu>

*Ізотенко К.Т.,
аспірантка юридичного факультету,
ВНЗ «Університет економіки та прав «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: MulykKT@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-7197-0061*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з агресією рф та умовах воєнного стану в Україні, правові аспекти якого затверджено від 2018 року, виникають нові виклики щодо забезпечення прав людини, зокрема прав дітей, як особливо вразливої категорії населення. Конституція України гарантує основні права та свободи людини, проте статтею 64 дозволено тимчасове обмеження їх під час воєнного стану, зокрема права на свободу та особисту недоторканість [1]. Разом з тим існують так звані абсолютні права, які не можуть бути обмежені за жодних умов, а саме: право на життя та право на гідність.

Держава під час воєнного стану може здійснювати обмеження прав людини, але ці обмеження мають відповідати принципу пропорційності та бути необхідними для забезпечення національної безпеки.

Згідно з Законом України «Про охорону дитинства», дитинство визнається як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави. Його метою є забезпечення прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини [2].

Відповідно до доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини зневага з боку рф до прав дітей, які перебувають на території України, зокрема окупованій, де держава зобов'язана гарантувати дотримання основоположних прав та свобод, масштаби й жахливість вчинених міжнародних злочинів проти неповнолітніх актуалізували необхідність висвітлення та оцінки протиправних діянь, формування рекомендацій для національних органів влади, іноземних держав і урядів, міжнародних організацій задля поліпшення стану забезпечення прав і свобод дитини, зупинення порушень, що тривають, попередження нових міжнародних злочинів рф та притягнення винних осіб до відповідальності [5].

Діти, які залишилися в Україні, щоденно знаходяться під ризиком смерті

чи каліцтва через ракетні обстріли. Варто зазначити, що багато дітей стали свідками жакливиx подій, передусім вбивства або каліцтва батьків і близьких від рук збройних сил рф. Діти які перебувають на тимчасово окупованих територіях перебувають під неперервним ризиком викрадення, сексуального насильства, нелюдського поводження і навіть загибелі від рук так званих окупаційних адміністрацій та збройних сил рф. Сучасним правникам важливо розуміти спектр основних порушень прав дитини в умовах воєнної агресії, щоб правозахисна діяльність мала комплексний, системний характер.

У сучасних реаліях війни діти належать до найбільш уразливих категорій населення, адже саме вони часто стають жертвами насильства, депортації, позбавлення батьківського піклування. Для їхнього захисту необхідно застосовувати міжнародно-правові механізми, насамперед положення Конвенції ООН про права дитини та інші норми міжнародного права, які гарантують дітям захист у конфліктних ситуаціях. При цьому до кола актуальних загроз варто віднести не лише фізичне, а й психологічне та сексуальне насильство, примусове розлучення з родиною, втрату близьких, обмеження права на розвиток, а також порушення майнових прав. Так чи інакше, процес подолання деструктивного впливу наслідків війни на дитину розпочинається з юридичних механізмів захисту та відновлення її прав і свобод [4].

Стаття 15 Європейської конвенції з прав людини, містить положення, якими визначено що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом [3].

Таким чином, Європейська концепція дозволяє державам учасникам відступати від своїх зобов'язань у зв'язку з воєнним або надзвичайним станом.

В Україні діє механізм захисту прав дітей під час війни, через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, органи опіки та піклування, міжнародні організації, які здійснюють моніторинг порушень прав дитини, надають консультації та здійснюють повернення дітей з окупованих територій.

На практиці забезпечення прав людини та дитини під час війни стикається з низькою проблемних питань. Для ефективного їх вирішення та належного забезпечення прав людини та дитини необхідно:

- забезпечити належне законодавче врегулювання щодо категорії обмежень прав під час воєнного або надзвичайного стану, зокрема визначити чіткі критерії пропорційності та необхідності таких обмежень;
- підвищити ефективність роботи (державних) органів відповідальних за здійснення захисту прав через забезпечення відповідного фінансування;
- постійно зміцнювати співпрацю з міжнародними організаціями для забезпечення додаткової підтримки та моніторингу дотримання прав людини та

дитини.

Отже, у контексті воєнного стану в Україні питання забезпечення та захисту прав людини, а особливо дітей як найбільш вразливої категорії, набуває особливої ваги. Незважаючи на те, що Конституція України та міжнародно-правові акти дозволяють обмеження окремих прав у надзвичайних умовах, існують категорії абсолютних прав, які не можуть бути порушені за жодних обставин. Основними викликами залишаються загибель і каліцтво дітей, їх примусова депортація, сексуальне та психологічне насильство, а також позбавлення права на сім'ю, розвиток і майнові права.

Міжнародні правові механізми, зокрема Конвенція ООН про права дитини та Європейська конвенція з прав людини, формують базу для захисту прав неповнолітніх у період збройного конфлікту. Водночас ефективність цього захисту значною мірою залежить від узгоджених дій відповідних державних органів, законодавства та міжнародної співпраці.

Таким чином, для належного захисту прав дітей та людини в умовах воєнного стану в Україні необхідно вдосконалювати законодавче регулювання, забезпечувати ефективне функціонування державних інституцій та зміцнювати міжнародне партнерство. Лише за таких умов можливо мінімізувати наслідки воєнної агресії та гарантувати дотримання основоположних прав і свобод.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Закон України «Про охорону дитинства». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів No 11 та 14 з Протоколами No 1, 4, 6, 7, 12 та 13). Право України. 2010. N 10. С. 215–233;
4. Захист прав дітей в умовах воєнного стану : зб. нормат.-прав. актів / уклад.: д.ю.н., проф., Засл. юрист України Л. Р. Наливайко; д.ю.н., проф. І. О. Грицай; к.ю.н., доц. Ц. В. Оганісян. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. 452 с.
5. «Нерозквітлі»: порушення прав українських дітей на тимчасово окупованих територіях України та у Росії: депортація, мілітаризація, індоктринація: спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. 2023. URL : <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/vstup>.

Карасьов В.І.,
аспірант юридичного факультету,
ВНЗ « Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: karasiovvi@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0000-9628-4957

ВТРАТА КОНТРОЛЮ НАД МАЙНОМ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ: ФОРМУВАННЯ РЕСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНИ

З початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України національні суди опинилися перед безпрецедентним викликом – забезпечити відновлення порушених майнових прав суб'єктів господарювання в умовах відсутності дієвого міжнародного компенсаційного механізму. У цей період господарські суди України поступово сформували практику розгляду позовів українських підприємств до держави-агресора про відшкодування завданих збитків, що фактично набуло рис реституційної функції судової влади.

Такі рішення виходять за межі традиційної деліктної юриспруденції, оскільки спрямовані не лише на встановлення факту завдання шкоди, а й на юридичне фіксування її обсягу та походження у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації. Хоча виконання подібних рішень у нинішніх умовах є малоймовірним, вони мають важливе значення для формування доказової та нормативної бази майбутнього механізму компенсації.

Застосовуючи положення цивільного законодавства (зокрема статей 22, 1166 Цивільного кодексу України) у поєднанні з нормами міжнародного права, господарські суди створюють прецедентну основу для реституційного обліку збитків, яка у перспективі може бути інтегрована у діяльність Міжнародного реєстру збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України (Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine).

Відповідно до Рішення Комітету Міністрів Ради Європи CM/Del/Dec(2023)1464/1.6 від 19 квітня 2023 року [1] та Резолюції CM/Res(2023)3 від 12 травня 2023 року [2] було створено Розширену часткову угоду Ради Європи, якою засновано зазначений Реєстр. Його метою є документування та централізоване збирання доказів збитків, завданих унаслідок російської

агресії, що у подальшому слугуватимуть базою для створення міжнародного компенсаційного механізму.

У цьому контексті рішення українських господарських судів виконують функцію національного джерела первинних доказів для майбутніх міжнародних процесів реституції, фіксуючи не лише факт завдання шкоди, а й юридичний зв'язок між агресією, втратою активів і відповідальністю держави-агресора.

У 2022–2025 роках українські суди поступово сформували підхід, за яким Російська Федерація не може посилаватися на юрисдикційний імунітет у спорах про відшкодування шкоди, завданої їй збройною агресією. Ключовою відправною точкою стала постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19, де прямо зазначено, що «суд України ... має право ігнорувати імунітет [РФ] та розглядати справи про відшкодування шкоди, завданої фізичній особі в результаті збройної агресії РФ» [3].

Попри відсутність узагальненої практики чи усталеного підходу Верховного Суду, окремі господарські суди України вже формують індивідуальні, але принципово важливі рішення, які закладають підвалини майбутньої доктрини судової реституції. Вони демонструють поступове розширення меж традиційного деліктного підходу у бік фіксації факту втрати контролю над власністю як юридично значущого наслідку окупації.

Одним із таких рішень є рішення Господарського суду Запорізької області від 23 вересня 2025 року у справі № 908/1793/25 (провадження № 3/97/25) [4], яким суд визнав втрату підприємством контролю над єдиним майновим комплексом на окупованій території формою порушення права власності у значенні статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції. Суд, посилаючись на лист Верховного Суду України від 01.07.2013 р. «Аналіз деяких питань застосування судами законодавства про право власності при розгляді цивільних справ», докладно розкрив зміст тріади правомочностей – володіння, користування та розпорядження, – вказавши, що їхня втрата через окупацію становить де-факто позбавлення власності.

Подібні висновки також викладені у рішеннях Господарського суду Запорізької області від 08 жовтня 2025 р. у справі № 908/2077/25 [5], від 09 вересня 2025 р. у справі № 908/1791/25 [6], від 16 вересня 2025 р. у справі № 908/1792/25 [7] та інших.

Такі рішення ще не утворюють сталої лінії прецедентів, однак мають високу доказову та символічну вагу: вони документують юридичний зв'язок між агресією, фактом втрати активів і відповідальністю держави-агресора.

Аналіз наведеної судової практики свідчить, що господарські суди України поступово формують нову правову доктрину відшкодування збитків, завданих окупацією територій, у центрі якої кваліфікація втрати контролю над майном як юридичного факту, що породжує право на компенсацію.

У контексті статей 22, 1166, 317–321 Цивільного кодексу України

така втрата розглядається не лише як фізичне позбавлення володіння, а як де-факто експропріація, тобто порушення самого змісту права власності, гарантованого статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Отже, втрата майна через окупацію визнається судами самостійною підставою для стягнення збитків, навіть за відсутності знищення або пошкодження речі. Сам факт неможливості здійснення правомочностей володіння, користування та розпорядження у зв'язку з окупацією достатній для констатації порушення права власності.

Водночас питання виконання таких рішень залишається відкритим. У разі деокупації відповідних територій постане потреба у переоцінці фактичного стану об'єктів, уточненні обсягу збитків та визначенні порядку реалізації рішень судів, винесених у період тимчасової окупації. Наразі відсутній усталений механізм як на національному, так і на міжнародному рівні щодо практичного виконання подібних рішень, однак їхня правова і доказова функція є надзвичайно ваговою.

Вони фіксують юридичні факти, що можуть бути використані у майбутніх процедурах реституції та створюють національну доказову базу для майбутнього міжнародного компенсаційного механізму. Водночас рішення господарських судів не обмежуються територією Запорізької області: аналогічна практика формується у господарських судах Донецької та Луганської областей, які розглядають позови українських підприємств, що втратили контроль над активами на окупованих територіях.

Таким чином, національні суди, адаптуючи положення цивільного та міжнародного права до умов війни, поступово формують реституційно-компенсаційний сегмент перехідного правосуддя, який не лише відновлює порушені майнові права, а й створює юридичний міст між національною системою захисту власності та майбутнім міжнародним механізмом відшкодування збитків.

Список використаних джерел:

1. Council of Europe. CM/Del/Dec(2023)1464/1.6 – 4th Summit of Heads of State and Government of the Council of Europe (Reykjavik, Iceland, 16–17 May 2023): Preparation – Setting up an Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680aaf531 (дата звернення: 01.10.2025).
2. Council of Europe. Resolution CM/Res(2023)3 «Establishing the Enlarged Partial Agreement on the Register of Damage Caused by the Aggression of the Russian Federation against Ukraine» (12 May 2023). URL: <https://rm.coe.int/0900001680ab2595> (дата звернення: 01.10.2025).
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 квітня 2022 р. у справі № 308/9708/19 (провадження № 61-18782св21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>.
4. Господарський суд Запорізької області. Рішення у справі № 908/1793/25 від 23 вересня 2025 р. Іменем України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130492191> (дата звернення: 01.10.2025).
5. Господарський суд Запорізької області. Рішення у справі № 908/2077/25 від 08 жовтня 2025 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130921099> (дата звернення: 01.10.2025).

6. Господарський суд Запорізької області. Рішення у справі № 908/1791/25 від 09 вересня 2025 р.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/130229658> (дата звернення: 01.10.2025).
7. Господарський суд Запорізької області. Рішення у справі № 908/1792/25 від 16 вересня 2025 р.
URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/130528333> (дата звернення: 01.10.2025).

*Корнієнко О.О.,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: korniyenko000@krok.edu.ua
ORCID: 0000-0002-2836-9585*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року спричинило безпрецедентну хвилю внутрішнього переміщення населення. За офіційними даними Міністерства соціальної політики, станом на 1 вересня 2025 року в Україні зареєстровано понад 3,7 млн внутрішньо переміщених осіб (ВПО) [1]. Така кількість переселенців ставить перед державою та суспільством складні завдання щодо гарантування їхніх прав, соціальної інтеграції, забезпечення житлом, освітою та медичними послугами.

Захист прав ВПО є ключовим елементом формування правової держави та побудови соціально орієнтованого суспільства. Незважаючи на наявність нормативно-правових актів, що регулюють статус ВПО, практична реалізація їхніх прав часто стикається з численними труднощами: бюрократичними процедурами, браком ресурсів, нерівномірністю соціальної допомоги та проблемами інтеграції у громади.

Метою цієї статті є аналіз правового статусу та соціального захисту ВПО, виявлення основних проблем реалізації їх прав, а також пропозиції щодо їх удосконалення.

Згідно із Законом України № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року, внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка була змушена покинути місце свого проживання через збройний конфлікт, окупацію або надзвичайні ситуації [2].

Перед тим як перейти до дослідження зазначеної теми, доцільно б було з'ясувати, які нормативно-правові та підзаконні акти регулюють відносини пов'язані з внутрішньо переміщеними особами. Так, до ключових нормативних актів відносяться:

- Закон України № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2014) – основний законодавчий акт, що закріплює статус ВПО, порядок реєстрації, соціального забезпечення, права і обов'язки [2].
- Постанови Кабінету Міністрів, зокрема щодо тимчасового житла, ви-

плат та соціальної допомоги [3].

- Законодавство про освіту, яке гарантує право на навчання, визнання освітніх результатів, сприяння для дітей ВПО та дітей з тимчасово окупованих територій (ТОТ). Окремі вимоги щодо визнання результатів навчання та документів з ТОТ.

ВПО, як і інші члени українського суспільства, мають право на соціальний захист, що включає:

- отримання соціальної допомоги, державні виплати та адресну допомогу.
- доступ до медичних послуг.
- пенсійні права зберігаються, якщо вони були оформлені до переміщення.
- тимчасове житло або компенсації чи підтримку у забезпеченні житлом за певними програмами (тимчасове розміщення, модульні будинки, «прихисток»). Наприклад, у місті Києві станом на травень 2024 року зареєстровано близько 400 000 ВПО, з яких понад 66 000 – діти до 18 років [4].

- захист від примусового виселення у тимчасовому житлі – наприклад, Постанова КМУ № 495 від 29 квітня 2022 року передбачає заборону виселення вразливих категорій ВПО з тимчасового житла [3].

- право на освіту. Так, за даними Інформаційно-обчислювального центру Мінсоцполітики, станом на 22 жовтня 2024 року, в Україні внутрішніх переселенців дітей близько 906 тисяч [5]. Кожній з яких держава гарантує право на здобуття освіти різного рівня. До прикладу, в Київській області, у місті Бровари близько 1846 учнів ВПО навчаються у шкільних та дошкільних закладах громади [6].

- Держава намагається забезпечити освітою дітей не лише ВПО, а й тих, що залишилися в умовах окупованих територій. За даними Уповноваженого ВРУ з прав людини Д. Лубінця – близько 600 тис. школярів живуть у ТОТ, але лише близько 7 % ($\approx 44\ 000$) з них навчаються онлайн в українських школах [7].

Існують законодавчі гарантії щодо визнання результатів навчання з окупованих територій: законодавство зобов'язує відповідні органи погодити процедури визнання та переведення освітніх документів із ТОТ, але на практиці це здійснюється із запізненням або не у всіх випадках.

До гарантій слід віднести:

- Формальний статус ВПО за законом № 1706-VII [2].
- Чинні адміністративні процедури реєстрації через органи соцзахисту або ЦНАП, з електронними сервісами.
- Законодавчі акти, як-от Постанова № 495, що забороняє виселення певних категорій ВПО з тимчасового житла під час та після воєнного стану.
- Освітні гарантії: право на навчання, збереження результатів навчання з ТОТ, пріоритетний прийом до дитячих садків чи початкових класів за наявності статусу ВПО або документів.
- Моніторинг та участь громадських і міжнародних організацій (UNICEF,

ЮМ, UNHCR, локальні НГО) тощо.

Але поряд з гарантіями існують і проблеми, які потребують вирішення:

1. Не всі переселенці зареєстровані, часто через відсутність документів, через складнощі адміністративного обліку - це обмежує доступ до виплат і соціальних гарантій.

2. Брак довгострокових житлових рішень, переважання тимчасового житла або модульних поселень, висока вартість орендованого житла – все це створює невизначеність.

3. Складнощі із визнанням результатів навчання з окупованих територій (ТОТ). Обмеженість онлайн-освіти та дефіцит ресурсів (вчителі, психологи, підтримка).

4. Низька участь ВПО у громадському чи політичному житті нових громад.

5. Обмеження бюджету, затримки з виплатами, нерівномірне розподілення допомоги.

Таким чином, правовий статус ВПО в Україні має чітке нормативне закріплення, однак ефективність його реалізації значною мірою залежить від адміністративної практики та ресурсного забезпечення. Основними напрямками удосконалення є: спрощення реєстраційних процедур, створення довгострокових житлових програм, забезпечення повного доступу до освіти, а також розширення можливостей участі ВПО у прийнятті рішень на місцевому рівні.

Список використаних джерел:

1. В Україні налічується 3,7 млн зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб / UNN Українські національні новини. URL: <https://unn.ua/news/v-ukraini-nalichuietsia-37-mln-zareiestrovanykh-vnutrishno-peremishchenykh-osib> (дата звернення: 01.10.2025)
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення 5.10.2025)
3. Постанова КМУ «Деякі заходи з формування фондів житла, призначеного для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб» від 29.04.2022 №495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/495-2022-n#Text> (дата звернення: 01.10.2025)
4. 400000 ВПО – у тому числі 66000 дітей – проживають у Києві станом на 24 травня. Офіційний портал Києва. URL: <https://kyivcity.gov.ua/news/u-kiyevi-prozhivayut-mayzhe-400-tisyach-vnutrishno-peremishchenykh-osib-iz-nikh-ponad-66-tisyach-ditey/> (дата звернення: 01.10.2025)
5. Скільки в Україні переселенців і де найбільше ВПО: статистика за областями. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-ukrayini-pereselentsiv-i-de-naybilsh-1729603384.html> (дата звернення: 01.10.2025)
6. На Київщині дітям-переселенцям подобається відвідувати місцеві школи та дитячі садки / UNN Українські національні новини. URL: <https://unn.ua/news/na-kyivshchyni-ditiam-pereselentsiam-podobaietsia-vidviduvaty-mistsevi-shkoly-ta-dytiachi-sadochky> (дата звернення: 05.10.2025)
7. Лише 7% школярів з окупованих територій навчаються в українських школах онлайн – Лубинець. UNN Українські національні новини. URL: <https://unn.ua/news/lyshe-7percent-shkoliariv-z-okupovanykh-terytorii-navchaiutsia-v-ukrainskykh-shkolakh-onlain-lubinets> (дата звернення: 01.10.2025)

Григоренко Л.О.,
студентка 4 курсу,
спеціальність 081 «Право»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: HryhorenkoLO@krok.edu.ua

Корольова В.В.,
к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-2998-6144

ПРАВО НА ЖИТТЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ

Право на життя є одним із фундаментальних прав людини, без якого неможлива реалізація інших прав і свобод. Це право визнається універсальною цінністю, яка становить основу усіх правових систем. Сьогодні воно закріплене як на національному, так і на міжнародному рівнях, що підкреслює його ключове значення. Водночас забезпечення права на життя залишається комплексною проблемою, що включає юридичні, етичні та соціальні аспекти.

Право на життя означає, що кожна особа має невід’ємне і непорушне право існувати. Його можна розглядати у двох вимірах: негативному (ніхто не може бути свавільно позбавлений життя) та позитивному (держава зобов’язана вживати заходів для збереження і захисту життя громадян). Це право невіддільне від права на гідність, оскільки лише життя, наповнене змістом і визнанням людської цінності, має справжній сенс. Це право має подвійний аспект: право особи уникнути свавільного позбавлення життя; обов’язок держави активно захищати життя (запобігати загрозам, реагувати на ризики).

Право на життя поєднується з правом на гідність, життя без гідності втрачає сенс.

Основні характеристики права на життя полягають у його невідчужуваності (ніхто не може добровільно чи примусово відмовитися від цього права); абсолютності (воно належить кожній людині без будь-яких винятків); непорушності (держава не може скасувати або обмежити право на життя навіть під час надзвичайного стану чи війни (згідно з Міжнародним пактом про

громадянські і політичні права); природність (це право існує від народження, а не дарується державою).

Право на життя закріплене у статті 27 Конституції України, яка проголошує: «Кожна людина має невід’ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов’язок держави – захищати життя людини». Крім того, стаття 3 Конституції України визначає, що життя, здоров’я, честь і гідність людини є найвищими соціальними цінностями [1].

Конституційний Суд України неодноразово наголошував, що звуження змісту права на життя або його скасування є недопустимим. Зокрема, в своїх рішеннях Суд зазначав, що смертна кара суперечить Основному Закону держави [2].

Право на життя також гарантоване на міжнародному рівні, зокрема в Загальній декларації прав людини (1948) [3]; Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966) [4]; Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (1950) [5].

Європейський суд з прав людини у своїй практиці розтлумачив, що право на життя вимагає не лише утримання від свавільних дій держави, а й активного захисту життя громадян. Держава має обов’язок запобігати відомим ризикам, розслідувати випадки смерті та притягати винних до відповідальності.

Яскравими прикладами з практики ЄСПЛ є: *McCann та інші проти Сполученого Королівства* (1995): Суд визнав порушення статті 2 Конвенції у справі про вбивство трьох осіб спецслужбами, наголосивши на принципі пропорційності застосування сили [6]. *Osman проти Сполученого Королівства* (1998): ЄСПЛ встановив, що держава повинна запобігати загрозам життю, якщо їй було відомо про ризик [7]. *Gongadze проти України* (2005): Суд встановив, що Україна порушила статтю 2 через неефективне розслідування вбивства журналіста Георгія Гонгадзе [8].

Ці справи свідчать про те, що практика Європейського суду з прав людини встановлює жорсткі стандарти щодо обов’язків держав у сфері захисту права на життя. Хоча це право є фундаментальним, воно не є абсолютним. Європейська конвенція з прав людини допускає застосування летальної сили лише у виняткових випадках, а саме: для захисту від незаконної агресії, при затриманні особи, яка становить небезпеку, або при придушенні заколоту. Проте таке застосування має бути суворо обмеженим принципами необхідності, законності та пропорційності. Крім того, у збройних конфліктах діють норми міжнародного гуманітарного права, які захищають цивільне населення.

Українське законодавство визнає права дитини з моменту її народження, про що зазначено в пункті 2 статті 25 Цивільного кодексу України. Водночас із цього правила існують винятки: у передбачених законом випадках держава забезпечує охорону прав зачатой, але ще не народженої дитини.

Більшість держав, які ратифікували Конвенцію ООН про права дитини, не подали застережень чи офіційних тлумачень щодо охоплення її положеннями

пренатального періоду. Вони наголосили, що при інтерпретації преамбули, а також статей 1 і 6 Конвенції, будуть виходити з норм власного національного законодавства.

Таким чином, Конвенція про права дитини не містить прямої юридичної норми, яка б зобов'язувала держави-учасниці гарантувати право на життя ще не народженій дитині, залишаючи це питання на розсуд кожної окремої держави.

Право на життя завершується природною смертю, а також може бути порушене у випадку насильницького чи свавільного позбавлення життя. Природна смерть не є порушенням права, але обставини, що її спричиняють (наприклад, відсутність доступу до медичної допомоги), можуть стати предметом правового аналізу. У науковій літературі триває дискусія щодо моменту виникнення права на життя. Одні теорії стверджують, що воно виникає з моменту зачаття, інші - з моменту народження. Це має значення для оцінки абортів. Щодо завершення життя, актуальними є питання евтаназії та смертної кари.

Боляче казати, але актуальним є питання абортів. Аборт – це штучне переривання вагітності. Проблема полягає в тому, чи охоплює право на життя захист плоду. У справі *Vo проти Франції* ЄСПЛ зазначив, що Конвенція не визначає моменту початку життя, залишивши це питання на розсуд держав. У більшості країн Європи аборти дозволені за певних умов, зокрема на ранніх термінах або за медичними показаннями. Прихильники права жінки на вибір вважають, що її право на автономію і здоров'я переважає. Противники абортів апелюють до того, що плід є потенційною людиною, а тому має право на життя.

Евтаназія – це штучне припинення життя особи з метою припинення страждань. Розрізняють активну (введення препарату, що спричиняє смерть) і пасивну (припинення підтримуючої терапії). У низці країн (Нідерланди, Бельгія, Канада) евтаназія легалізована під суворим контролем.

Смертна кара є найбільш суворим видом покарання. У міжнародному праві спостерігається тенденція до її скасування. Протокол №6 та Протокол №13 до Європейської конвенції про права людини передбачають скасування смертної кари у мирний час та за будь-яких обставин відповідно. В Україні смертна кара була скасована у 2000 році відповідно до рішень Конституційного Суду та міжнародних зобов'язань. Прихильники смертної кари обґрунтовують її необхідністю захисту суспільства від особливо небезпечних злочинців, тоді як противники вказують на її незворотність, ризик судових помилок і суперечність фундаментальному праву на життя.

Право на життя покладає на державу низку обов'язків: негативний обов'язок – не позбавляти людину життя свавільно. Позитивний обов'язок – забезпечувати умови для безпечного життя (охорона здоров'я, екологія, реагування на надзвичайні ситуації). Процесуальний обов'язок – проводити ефективні розслідування випадків загибелі. Компенсаційний обов'язок –

відшкодувати шкоду у разі доведеного порушення. Таким чином, захист права на життя є комплексним і включає превенцію, відповідальність і підтримку.

На сьогодні Україна стикається з низкою серйозних викликів у сфері реалізації права на життя, зумовлених насамперед збройною агресією з боку російської федерації. Серед основних проблем слід виокремити наступні. Повномасштабна війна. Агресія росії створює постійну загрозу життю цивільного населення, що є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права та ставить під сумнів ефективність національної системи захисту права на життя. Смертність внаслідок воєнних дій. Масові обстріли, цілеспрямоване знищення цивільної інфраструктури, катування та інші воєнні злочини є прямими порушеннями статті 2 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право кожного на життя. Проблеми розслідування воєнних злочинів. Відсутність ефективного механізму документування, збору доказів і притягнення винних до відповідальності ускладнює доступ до правосуддя жертвам порушень права на життя. Функціонування медичної системи під час війни. Обмежений доступ до медичних послуг, нестача медикаментів, зруйновані заклади охорони здоров'я створюють додаткові загрози для життя поранених, хворих і цивільного населення. Недостатній захист вразливих груп. Особливого захисту потребують діти, особи з інвалідністю, літні люди та внутрішньо переміщені особи, які в умовах бойових дій стають надзвичайно вразливими до порушень права на життя. Недосконала система моніторингу та контролю. Слабкість правозахисної інфраструктури, корупція, брак ресурсів та неефективна державна політика суттєво ускладнюють реалізацію гарантій права на життя на практиці. Соціальні чинники. Бідність, затримки в наданні медичної допомоги, погіршення екологічної ситуації та інші соціальні проблеми також можуть бути непрямими причинами порушення права на життя, особливо серед соціально вразливих категорій населення.

Таким чином, право на життя є однією з найважливіших правових і моральних цінностей, визнаною національним та міжнародним правом. Його реалізація – це не лише питання юридичних гарантій, а й практичне завдання держави, яке потребує політичної волі, ефективного законодавства та відповідальної роботи всіх органів публічної влади.

Практика Європейського суду з прав людини чітко демонструє, що держава зобов'язана не лише утримуватися від свавільного позбавлення життя, а й активно захищати життя кожної людини, створюючи умови для безпеки та гідного існування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення: 25.09.2025).
2. Конституційний Суд України. Коментарі щодо права на життя. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knuyv/421-pravo-na-zhyttya> (дата звернення 26.09.2025 р)
3. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення :26.09.2025 р)

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 25.09.2025 р)
5. Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.09.2025 р)
6. *McCann та інші проти Сполученого Королівства* (1995). URL: HUDOC - European Court of Human Rights. hudoc.echr.coe.int. (дата звернення: 25.09.2025 р)
7. *Osman проти Сполученого Королівства* (1998). URL: <https://www.rights.in.ua/sudova-praktika/osman-proti-spoluchjenogo-korolivstva> (дата звернення: 25.09.2025 р)
8. *Gongadze проти України* (2005). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#Text (дата звернення: 25.09.2025 р).

Копачовець І.А.,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: KopachovetsIA@krok.edu.ua

Корольова В.В.,
к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-2998-6144

ПРАВО НА УЧАСТЬ У ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯН

Стаття 38 Конституції України закріплює право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнських та місцевих референдумах, вільно обирати й бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування, а також користуватися рівним правом доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування [1].

Участь громадян у здійсненні публічної влади є важливим соціальним інститутом демократичної держави. За цих умов громадськість бере участь у формуванні органів публічної влади, сприяє ухваленню суспільно значущих рішень, здійснює контроль за діяльністю владних структур, що забезпечує досягнення оптимальних результатів для суспільства та формування ефективної моделі державного управління.

Залучення громадян до публічного управління водночас є однією з ключових форм реалізації їхніх конституційних прав і свобод. Воно охоплює як індивідуальні, так і колективні дії, спрямовані на вплив на державну політику та суспільні процеси.

Залежно від суб'єктного складу виокремлюють дві основні організаційні форми такої участі: індивідуальну, яка передбачає особисте здійснення прав, зокрема голосування, подання звернень, пропозицій або скарг; колективну, що базується на об'єднанні громадян у політичні партії, громадські організації та передбачає участь у мітингах, зборах, демонстраціях та інших видах колективного волевиявлення.

Участь громадян у виконанні функцій державного управління

реалізується через різноманітні механізми: безпосередню участь (вибори, референдуми) та опосередковану (членство в політичних партіях і громадських об'єднаннях). Відтак політичну активність громадян можна умовно розділити на безпосередню та опосередковану, що функціонує через інститути громадянського суспільства. У наукових джерелах такі форми участі визначають як індивідуальні (одноособові) та колективні [2, с. 88].

До форм участі громадськості, що сприяють підвищенню прозорості та ефективності публічної влади, належать: правотворча ініціатива, подання петицій, проведення громадських консультацій, участь у діяльності громадських рад при органах влади, індивідуальні звернення громадян до посадових осіб та органів державної влади. Важливим сучасним елементом таких форм є електронна демократія – електронні петиції, онлайн-консультації, сервіси державної платформи «Дія», які розширюють можливості громадян для впливу на управлінські процеси.

За процесуальною ознакою розрізняють дві форми участі громадян в управлінні державними справами: ініціативну та процесуально-процедурну. Ініціативна форма передбачає самостійне визначення особою потреби й способу реалізації належних їй прав. Процесуально-процедурна форма характеризується різним рівнем законодавчої регламентації порядку здійснення конституційних прав і свобод. Вона визначає послідовність дій правовласника та інших суб'єктів, відповідальних за забезпечення цих прав, і деталізує зміст таких дій [3, с. 133–134].

Право на участь у громадському житті має прямий зв'язок із формуванням правової культури громадян. Активне залучення громадян до процесів вироблення та контролю державних рішень сприяє підвищенню правової обізнаності, розвитку правової свідомості, формуванню навичок відповідальної політичної поведінки. Вплив громадськості на публічну владу сприяє також подоланню правового нігілізму та підвищенню довіри до державних інституцій [4, с. 123].

Отже, правова активність громадян є ключовим чинником демократичного розвитку, утвердження законності у сфері публічної влади та формування легітимної держави. Вона виступає фундаментальною умовою політико-правової організації суспільства та важливим елементом становлення правової держави.

Високий рівень моральних цінностей, розвинена правова культура та активна громадянська позиція є показниками зрілості суспільних відносин і передумовою існування повноцінного громадянського суспільства. Без громадянина з високим рівнем правової культури неможливо створити дієву модель участі населення у державному управлінні та забезпечити сталий розвиток демократичної держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення: 09.08.2025).
2. Степаненко П.І. Правова держава: історія і сучасність. Львів : Погляд, 2015. 304 с.
3. Гнатівський М.Г. Теорія держави і права. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 512 с.
4. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: моногр. [І. О. Кресіна, О. В. Скрипнюк, Є. В. Перегуда та ін.] ; за ред. І. О. Кресіної. К. : Логос, 2007. 316 с.

Корніяка К.В.,
студентка 4 курсу,
спеціальність 081 «Право»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: KorniiakaKV@krok.edu.ua

Корольова В.В.,
к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-2998-6144

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД НАСИЛЬСТВА ТА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

Головним правовим принципом у сфері захисту прав дітей є забезпечення їхньої рівності. Це означає, що всі діти, незалежно від індивідуальних особливостей чи здібностей, мають рівні права на повагу, захист та збереження особистої гідності. Зокрема, стаття 52 Конституції України визначає, що будь-які форми насильства над дітьми та їх експлуатація переслідуються за законом, а держава зобов'язана забезпечити належний захист прав кожної дитини [1].

Загальна декларація прав людини 1948 року проголосила фундаментальні права людини, зокрема право на життя, особисту недоторканність, а також заборону насильства, катувань і жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання [2].

Міжнародна конвенція ООН про права дитини (ч. 2 ст. 2) покладає на держави-учасниці обов'язок вживати всіх необхідних заходів для захисту дітей від будь-якої дискримінації або покарання, що ґрунтується на статусі, діях, висловлених поглядах чи переконаннях самої дитини, її батьків, законних опікунів або інших осіб, з якими вона пов'язана [3].

Відповідно до статті 19 Конвенції, держави-учасниці зобов'язані впроваджувати відповідні законодавчі, адміністративні, соціальні та освітні заходи з метою захисту дітей від усіх форм фізичного або психічного насильства, знущань, недбалого чи жорстокого поводження, а також експлуатації, включно із сексуальним зловживанням [3].

Щороку величезна кількість дітей страждає від жорстокого поводження. Однак реальні масштаби цієї проблеми значно більші, оскільки діти часто

боятися або соромляться повідомляти про випадки насильства.

Наслідки недостатнього захисту прав дітей проявляються, зокрема, у зростанні кількості безпритульних, неповнолітніх правопорушників, дітей із залежністю від психоактивних речовин, а також дітей з порушеннями психоемоційного розвитку.

Жорстоке поводження з дітьми охоплює всі форми фізичного та психологічного насильства, зокрема побиття, приниження, образи, а також неухважне, недбале чи байдуже ставлення до дитини, яке завдає шкоди її фізичному або психічному здоров'ю та розвитку.

Насильство – це будь-яка дія або бездіяльність, що завдає фізичної чи психічної травми. Жорстоке поводження з дітьми зумовлюється поєднанням психологічних, соціальних і культурно-суспільних чинників, і, на жаль, існує протягом усієї історії людства.

Ця проблема особливо загострюється в суспільстві зі слабкими моральними орієнтирами, низьким рівнем самосвідомості, обмеженими можливостями для розвитку та самовираження особистості.

Найбільш поширеним у стосунках батьків з дітьми є психологічне насильство (48 %): грубість, приниження одне одного, а також фізичне насильство (31 %). Економічне насильство щодо дітей складає (19 %) [4, с. 194].

Діти, які зазнали насильства в сім'ї, у дорослому віці можуть транслювати й відтворювати подібні моделі поведінки у власних стосунках. Насильство чинить руйнівний вплив на формування особистості, незалежно від соціального статусу сім'ї, деформуючи систему цінностей і соціальної поведінки, а також може призводити до різноманітних психічних і фізичних розладів.

Поняття «насильство» охоплює низку форм жорстокого поводження, зокрема: фізичне насильство, сексуальне насильство, психологічне насильство (порушення емоційних стосунків, приниження, залякування); фізичну занедбаність (ігнорування базових потреб дитини – у харчуванні, медичній допомозі, безпеці тощо).

Насильство, вчинене щодо дитини, за своїми наслідками належить до найтяжчих психоемоційних травм, які можуть спричинити посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), а також інші довготривалі психологічні порушення.

Навіть нейтральні події можуть спричинити тяжкі наслідки у дітей, оскільки їхні захисні механізми ще не сформовані.

Здебільшого спостерігаються агресивність, збудливість, депресія, гіперактивність, своєрідне заплущення очей на реальні проблеми життя, постійне повернення у вік, коли сталося (почалося) насилля.

Фізичне насильство, яке проявляється у вигляді ударів, ляпасів тощо залишається однією з найрозповсюдженіших форм жорстокого поводження з дітьми. Незважаючи на зміни в суспільстві, в Україні така форма впливу все ще часто сприймається як прийнятний спосіб покарання. У багатьох сім'ях

фізичні дії застосовуються як метод «дисциплінування». Ці травми можуть призвести до того, що дитина відчуватиме страх, втратить інтерес до всього (апатія) або стане агресивною.

Проте слід наголосити, що подібні дії є прямим порушенням прав дитини, класифікуються як фізичне насильство та є неприпустимими й забороненими законодавством України.

Сексуальне насильство над дітьми включає в себе залучення дитини до дій або ситуацій сексуального змісту, незалежно від її згоди, з боку дорослих чи однолітків. Такі дії можуть мати на меті задоволення сексуальних потреб кривдника, створення порнографічної продукції або отримання іншої вигоди.

Під психологічним насильством розуміють систематичний або періодичний емоційний тиск на дитину з боку батьків, опікунів, педагогів чи інших дорослих, який проявляється у формі словесних образ, приниження гідності, погроз, залякування або психологічного тиску [5, с. 72-73].

Такий тип насильства часто виявляється через безпідставні звинувачення, демонстрацію неприязні, відкритую ворожість або ігнорування емоційних потреб дитини. До проявів також належать систематичний обман, маніпулювання, що призводить до втрати довіри до дорослих, а також висування вимог, які не відповідають віковим чи інтелектуальним можливостям дитини.

Фізична занедбаність – це нездатність або небажання батьків або опікунів задовольняти основні потреби дитини та забезпечувати належний догляд, що шкодить її здоров'ю та добробуту.

Занедбаність і домашнє насильство виявляються у тривалому ігноруванні фізичних і психічних потреб дитини, що призводить до погіршення стану здоров'я, апатії, низької самооцінки та психічних розладів. Особливо тяжкі наслідки має ситуація, коли джерелом насильства або занедбаності є близька для дитини особа. Навіть якщо насильство не спрямоване безпосередньо на неї, дитина може переживати травматичні реакції, подібні до посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Українське законодавство гарантує захист дітей від усіх форм насильства, забезпечуючи їм свободу, особисту недоторканність і гідність. Зокрема, це закріплено в Законі України «Про охорону дитинства» [6], а також у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [7], які встановлюють механізми захисту дітей як у сімейному середовищі, так і для дітей-сиріт та дітей, які перебувають під опікою.

Правовий захист дітей від насильства та жорстокого поведіння є невід'ємною частиною системи охорони прав дитини. Національне законодавство України, а також міжнародні документи формують ефективні правові й організаційні механізми, спрямовані на профілактику насильства, своєчасне реагування на його прояви, а також на забезпечення соціальної, правової та психологічної підтримки дітей, які постраждали.

Таким чином, забезпечення належного юридичного захисту дитинства від

жорстокості є не лише обов'язком держави, а й важливою суспільною місією, від реалізації якої залежить благополуччя майбутніх поколінь і поступальний розвиток суспільства в цілому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення: 02.10.2025).
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 02.10.2025).
3. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 року. Ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789XII (78912) від 27.02.1991 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 02.10.2025).
4. Самойлова О. В., Шевчук Т.А. Насильство над дітьми. Правовий захист дітей від насильства в сім'ї. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/12_12_2018/pdf/55.pdf (дата звернення: 02.10.2025).
5. Ревть А.Б., Гук О.В. Сучасні підходи до питання насильства щодо дітей в Україні. Педагогічні науки. Збірник наукових праць. Вип. 95. 2021. С. 70-77.
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 року. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 30. Ст. 142. (дата звернення: 02.10.2025).
7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 року. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2018. № 5. Ст.35. (дата звернення: 02.10.2025).

Остимчук В.В.,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»,
спеціальність 081 «Право»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: OstymchukVV@krok.edu.ua

Корольова В.В.,
к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: ViktoriyaV@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-2998-6144

ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ: ПІДСТАВИ, ПОРЯДОК, НАСЛІДКИ

Відповідно до Конституції України, сім'я, дитинство, материнство і батьківство перебувають під захистом держави. Основний Закон також покладає на батьків обов'язок забезпечувати утримання та належне виховання своїх дітей до досягнення ними повноліття. У випадку неналежного виконання цих обов'язків держава має право втручатися з метою захисту прав та інтересів дитини [1, ст. 51]. Згідно зі статтею 52 Конституції України, піклування про дитину, її виховання та забезпечення необхідних умов для життя це не лише право, а насамперед конституційний обов'язок батьків. Будь-які прояви насильства над дитиною чи її експлуатації є неприпустимими та тягнуть за собою відповідальність [1, ст. 52].

Таким чином, у випадках, коли батьки ухиляються від виконання своїх обов'язків, порушують основоположні права дитини або створюють загрозу її життю, здоров'ю, психічному чи моральному розвитку, може бути застосований передбачений законодавством механізм позбавлення батьківських прав через судові рішення.

Питання позбавлення батьківських прав займає одне з ключових місць у системі забезпечення правового захисту дітей. В умовах сучасних соціально-економічних викликів, зростання рівня домашнього насильства, трудової міграції та занепаду інституту сім'ї, кількість справ про позбавлення батьківських прав в Україні залишається на стабільно високому рівні.

Так, за даними Національної соціальної сервісної служби України, у 2020

році батьківських прав було позбавлено 4 522 осіб, у 2021 році – 4 311, а у 2022 році – 3 236 [2, с. 95]. Ця статистика свідчить про актуальність проблематики, незважаючи на певне зниження кількісних показників.

Згідно з міжнародно-правовими нормами, зокрема положеннями Конвенції ООН про права дитини (1989 року), держава зобов'язана гарантувати всебічний захист прав та інтересів дитини, включаючи її право на життя у безпечному, стабільному та сприятливому сімейному середовищі [3].

Стаття 164 Сімейного кодексу України містить вичерпний перелік підстав, які можуть слугувати правовою основою для позбавлення особи батьківських прав. До таких підстав належать, зокрема: систематичне ухилення від виконання батьківських обов'язків, жорстоке поводження з дитиною, хронічний алкоголізм або наркоманія, експлуатація дитини, втягнення її до жебракування, а також засудження за вчинення умисного злочину щодо дитини або іншого члена сім'ї [4].

У своєму рішенні від 12 березня 2025 року у справі № 930/1141/24, Верховний Суд України наголосив, що інститут позбавлення батьківських прав є виключним і крайнім засобом правового реагування, який може бути застосований лише за наявності достатніх та переконливих доказів, що свідчать про вину батьків у порушенні своїх обов'язків та створення реальної загрози життю, здоров'ю або психічному розвитку дитини [5].

Конституція України гарантує кожній людині право на гідність, безпеку і недоторканність (ст. 3) [1]. У цьому контексті позбавлення батьківських прав розглядається не як покарання, а як засіб правового захисту дитини, інтереси якої мають пріоритетне значення.

Крім того, відповідно до статті 12 Закону України «Про охорону дитинства», батьки зобов'язані забезпечити не лише фізичний догляд за дитиною, а й створення умов для її здорового морального, духовного та інтелектуального розвитку. Невиконання цих обов'язків є підставою для застосування до батьків заходів державного впливу, зокрема - позбавлення батьківських прав у встановленому законом порядку [6].

Згідно з статтею 165 Сімейного кодексу України (СКУ), питання щодо позбавлення батьківських прав вирішується виключно у судовому порядку. Право на звернення до суду з відповідною позовною заявою надано одному з батьків, опікуну чи піклувальнику, близьким родичам, органу опіки та піклування, прокурору, а також закладу, де перебуває дитина [4].

Процедура розгляду справи включає:

- подання позовної заяви;
- обов'язкову участь органу опіки та піклування як суб'єкта, що надає висновок щодо доцільності позбавлення прав;
- збирання та дослідження доказів; заслуховування дитини, яка досягла десятирічного віку, з урахуванням її думки при винесенні рішення.

Судова практика показує, що найчастіше рішення про позбавлення

батьківських прав ухвалюється на підставі сукупності доказів, які об'єктивно свідчать про неналежне виконання батьками своїх обов'язків та негативний вплив такої поведінки на дитину.

Правові наслідки позбавлення батьківських прав визначені статтею 166 СКУ. У разі винесення судового рішення про позбавлення батьківських прав, особа, позбавлена батьківських прав:

1) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;

2) перестає бути законним представником дитини;

3) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми;

4) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;

5) не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування);

6) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною [4].

Таким чином, інститут позбавлення батьківських прав поєднує як захист прав дитини, так і відповідальність батьків за їх порушення, а його застосування вимагає обґрунтованого, доказового підходу та судового контролю.

Верховний Суд України у своїх узагальненнях, зокрема у практичному огляді Касаційного цивільного суду, неодноразово наголошував, що позбавлення батьківських прав є винятковим засобом реагування, який не передбачає автоматичного припинення права на спілкування з дитиною та не виключає можливості відновлення батьківських прав у майбутньому. Такий захід застосовується лише у разі умисного ухилення особи від виконання своїх батьківських обов'язків [7].

У постанові від 29 квітня 2020 року у справі № 522/10703/18, Верховний Суд акцентував увагу на тому, що під час розгляду справи про позбавлення батьківських прав ключовим є фактичне ставлення матері або батька до дитини, зокрема: чи виявляє особа ініціативу до спілкування, чи прагне брати участь у вихованні. При цьому суд підкреслив, що факт того, що один із батьків виконує виховну функцію, не може автоматично вважатися доказом того, що інший з батьків ухиляється від своїх обов'язків. У подібних випадках позбавлення батьківських прав є необґрунтованим і таким, що суперечить принципу пропорційності [8].

Таким чином, інститут позбавлення батьківських прав слід розглядати як правовий засіб, спрямований на захист прав та інтересів дитини, а не як форму покарання для батьків. Законодавство України передбачає чітко визначені підстави, а також процедурні гарантії, які мають запобігти необґрунтованому або формальному застосуванню цього заходу. Судова практика підтверджує необхідність належної доказової бази та всебічного аналізу обставин справи

для винесення справедливого рішення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (дата звернення: 09.08.2025).
2. Національна соціальна сервісна служба України. Звіт за результатами дослідження щодо проблемних питань розгляду справ, пов'язаних із забезпеченням права дитини на сім'ю. URL: https://zplaudi.org/wp-content/uploads/2024/08/zvit_zahyst-prava-dytynu-na-simyu-12.12.23.pdf (дата звернення: 09.08.2025).
3. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р., ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27.02.1991 № 789-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 09.08.2025).
4. Сімейний кодекс України 10 січня 2002 року № 2947-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21-22. Ст. 1352 (дата звернення: 09.08.2025).
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду від 12.03.2025 у справі № 930/1141/24. URL: <https://iPLEX.com.ua/doc.php?d=5&red=1000034f78338aa823dd6dd472da3c7bb61169®num=126054286> (дата звернення: 09.08.2025).
6. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 30. Ст. 142 (дата звернення: 09.08.2025).
7. Верховний Суд. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (сімейні спори щодо батьківства та позбавлення батьківських прав). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Oglyad_KCS_batktivstvo.pdf (дата звернення: 09.08.2025).
8. Верховний Суд. Постанова у справі № 522/10703/18 від 29.04.2020 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89107379> (дата звернення: 09.08.2025).

Костенко Д.В.,
аспірант юридичного факультету,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: kostenkodv@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0004-2370-7831

ПОРУШЕННЯ ПРАВА ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Права дитини є невід'ємною складовою системи прав людини, що відображає рівень демократичності, гуманізму та правової зрілості держави. Стан забезпечення та реалізації прав дітей виступає індикатором цивілізаційного розвитку суспільства, адже саме діти уособлюють його майбутнє та потребують особливого правового, соціального й психологічного захисту. Забезпечення їхніх прав і свобод вимагає ефективного функціонування національної системи захисту, інтегрованої в міжнародно-правовий простір, який передбачає виконання Україною своїх зобов'язань відповідно до Конвенції ООН про права дитини 1989 року, Женевських конвенцій 1949 року та інших міжнародних документів [3].

Проблематика забезпечення прав дитини в умовах воєнного стану належить до числа найважливіших соціально-правових викликів сучасності. Війна, що триває на території України з 2014 року та набула масштабів повномасштабного вторгнення у 2022 році, радикально змінила умови існування українського суспільства, спричинивши системну гуманітарну кризу. Одними з перших і найтяжче постраждалих від цих подій стали діти – найменш захищена частина населення, яка не має можливості самостійно реалізувати або відстояти свої права [2].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого аналізу масштабів та характеру порушень прав дитини, спричинених збройною агресією, виявлення прогалин у законодавчому та інституційному механізмі захисту, а також розроблення пропозицій щодо вдосконалення державної політики у цій сфері відповідно до міжнародних стандартів.

Право на життя та безпеку є фундаментальним і невід'ємним правом кожної людини, що має абсолютний характер та не може бути обмежене навіть за умов надзвичайного чи воєнного стану. У контексті триваючої збройної агресії Російської Федерації проти України це право набуває особливої ваги,

адже діти – найменш захищена категорія цивільного населення – зазнають найбільших втрат і страждань.

За оновленими даними Офісу Генерального прокурора України станом на 23 жовтня 2025 року внаслідок збройної агресії загинуло понад 560 дітей, більш ніж 1 270 отримали поранення різного ступеня тяжкості, а понад 400 вважаються зниклими безвісти. Сотні дітей були насильно переміщені або депортовані до території держави-агресора, а значна частина з них досі не повернулася додому [6].

Масовані обстріли житлових кварталів, лікарень, пологових будинків, дитячих садків, шкіл та об'єктів соціальної інфраструктури, а також випадки цілеспрямованих атак на гуманітарні колони і місця евакуації дітей засвідчують системні та умисні порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій 1949 року і Додаткових протоколів до них [1].

Захист прав дитини в Україні в умовах воєнного стану здійснюється через систему державних і недержавних інституцій, діяльність яких спрямована на реалізацію конституційних гарантій, міжнародних зобов'язань та гуманітарних принципів.

Важливу роль відіграє Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, утворений постановою Кабінету Міністрів України № 302 від 17 березня 2022 року. Його завданням є міжвідомча взаємодія та організація спільних дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, військових адміністрацій та міжнародних партнерів у питаннях евакуації дітей, їх розміщення у безпечних регіонах, забезпечення опіки та соціального супроводу, а також моніторинг дотримання прав дітей у кризових умовах [4].

Важливим чинником у забезпеченні захисту прав дитини є міжнародна співпраця. Україна активно взаємодіє з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ), Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини, Міжнародним комітетом Червоного Хреста, організацією Save the Children та іншими міжнародними інституціями, що надають фінансову, технічну й гуманітарну підтримку у сфері охорони дитинства. Така співпраця сприяє відновленню соціальної інфраструктури, впровадженню програм психологічної реабілітації, а також міжнародному моніторингу порушень і документуванню воєнних злочинів проти дітей.

Подальше удосконалення системи захисту прав дитини в Україні має ґрунтуватися на комплексному підході, який передбачає одночасне зміцнення законодавчих, інституційних і міжнародно-правових засад. Передусім доцільним є прийняття нового, цілісного Закону України «Про права дитини», який би системно закріплював усі основоположні гарантії відповідно до положень Конвенції ООН про права дитини, міжнародного гуманітарного права та практики Європейського суду з прав людини.

Необхідно зазначити, що в Україні вже започатковано процес створення єдиного державного реєстру депортованих і зниклих дітей, який має стати

комплексною базою даних для обліку, пошуку, повернення та реінтеграції неповнолітніх, постраждалих унаслідок збройної агресії Російської Федерації. Реєстр відомостей щодо дітей, депортованих або примусово переміщених, запроваджено Міністерством юстиції України у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України № 551 від 14 травня 2024 року «Про затвердження Порядку виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, депортованих або примусово переміщених унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» [8].

Створення цього реєстру є важливим кроком до формування єдиного механізму державного обліку та координації між відомствами, які здійснюють діяльність у сфері захисту прав дітей. Його функціональне призначення полягає у забезпеченні централізованого моніторингу, документування випадків депортації, супроводу процесів повернення та юридичної підтримки постраждалих дітей, а також у сприянні міжвідомчій взаємодії між українськими та міжнародними структурами [7].

Разом із тим, станом на жовтень 2025 року реєстр перебуває у процесі наповнення та вдосконалення. Триває збір і верифікація даних, формування індивідуальних справ дітей, що підпадають під критерії депортації або насильницького переміщення. Отже, хоча нормативно-правова база створена і механізм функціонує, він потребує подальшого практичного розвитку, технічного удосконалення та забезпечення належного рівня міжвідомчої координації для повної реалізації свого потенціалу [8].

Захист дітей у період війни потребує скоординованих дій органів державної влади, правозахисних інституцій та міжнародних організацій, які мають спільно працювати над документуванням фактів порушень, поверненням незаконно переміщених дітей, створенням умов для їхньої соціальної, психологічної та освітньої реабілітації. Особливої ваги набуває вдосконалення законодавчої та інституційної бази, що має забезпечити комплексну систему гарантій реалізації прав дитини навіть у надзвичайних умовах.

Припинення війни, відновлення справедливості та притягнення до відповідальності всіх осіб і держави-агресора, винних у злочинах проти дітей, є необхідною передумовою відновлення порушених прав. Саме це стане основою для формування нової гуманітарної політики України, орієнтованої на захист дитинства, утвердження верховенства права та відновлення довіри до міжнародних механізмів захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР . Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань

- захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 р. № 302. Офіційний вісник України. 2022. № 26.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про тимчасове переміщення (евакуацію) дітей та осіб, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, та їх повернення» від 1 червня 2023 р. № 546. Урядовий кур'єр. 2023.
6. Офіс Генерального прокурора України. Офіційна статистика злочинів проти дітей, вчинених під час збройної агресії РФ. 2025. URL: <https://gp.gov.ua>.
7. Татаренко Г.В., Татаренко І.В. Воєнні злочини проти дітей у контексті гібридної агресії: виклики кримінально-правового захисту. Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. Серія: Юридичні науки. 2025. № 4(3). С. 109–121. DOI:10.24144/2788-6018.2025.04.3.17.
8. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Порядку виявлення, повернення, забезпечення супроводу та реінтеграції дітей, які депортовані або примусово переміщені внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Постанова від 14 травня 2024 р. № 551. Офіційний вісник України. 2024. № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/551-2024-n>.

*Кубрак Д.А.,
аспірант юридичного факультету,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: kubrakda@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0000-4865-9988*

ПРИНЦИП НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ У СИСТЕМІ ЗАСАД ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Реалізація та/або відновлення прав людини у будь-якому юридичному процесі вимагає неухильного дотримання системи фундаментальних вихідних положень – засад, які слугують імперативною основою для всіх процесуальних дій. Не є винятком й виконавче провадження, відносно якого на законодавчому рівні закріплено систему принципів, обов'язкових для дотримання виконавцями. Проте, з огляду на об'єктивну багатоманітність виконавчих проваджень та імперативний захист спеціальних категорій суб'єктів, визначена законодавцем система засад не завжди є вичерпною. Тому, з системного аналізу норм права та міжнародних зобов'язань України, науковцями виокремлюються низка спеціальних принципів, що набувають пріоритетного значення при виконанні окремих рішень. Центральне місце серед них займає принцип найкращих інтересів дитини.

Шлях до міжнародного захисту та забезпечення прав дітей розпочався з Женевської декларації 1929 року. Пізніше в Декларації прав дитини 1959 року закладено принцип найкращих інтересів дитини, який був офіційно визначений Конвенцією про права дитини 1989 року. Так, у ч. 1 ст. 3 Конвенції ООН про права дитини закріплено, що в «усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» [3].

Окреслені міжнародні норми знайшли своє відображення й у вітчизняному законодавстві, зокрема у Сімейному кодексі України (ч. 2 ст. 207) [6] та Законі України «Про охорону дитинства» (ст. 1) [5], які імперативно вимагають забезпечення найкращих інтересів дитини шляхом задоволення її індивідуальних, вікових та соціальних потреб. Проте, попри нормативне закріплення обов'язку дотримання цього принципу та окреслення критеріїв його реалізації, у законодавстві зберігається концептуальна невизначеність

щодо уніфікованого поняття «найкращих інтересів дитини», що обумовило розмаїття його тлумачення у правовій доктрині.

Не вдаючись до наукової дискусії, вважаємо за доцільне під «принципом найкращих інтересів дитини у виконавчому провадженні» розуміти імперативну засаду, яка спрямована забезпечення неухильного використання суб'єктами виконавчого процесу критеріїв фізичного, психологічного та соціального добробуту дитини при вчиненні будь-яких виконавчих дій та оцінці їхніх правових наслідків, які прямо чи опосередковано зачіпають права та охоронювані законом інтереси дитини.

Як справедливо вказує І.А. Кирильчук, «основними складовими принципу «найкращих інтересів дитини» відповідно до сучасної правової доктрини вважаються: відношення самої дитини до ситуації, що склалася, врахування думки та бажання дитини щодо вирішення того чи іншого питання, з урахуванням її віку, розумового та психічного розвитку; перевага у вирішенні питань щодо дитини на користь близьких родичів дитини (батька, матері, дідуся або бабусі, повнолітніх братів чи сестер тощо); дотримання засад рівності у реалізації дитиною своїх прав; забезпечення дотримання найкращих матеріальних умов, культурно-виховних, освітніх та ін.» [2, с. 14]. Поряд з цим, вважаємо за доцільне зауважити, що комплексна природа досліджуваного принципу обумовлює тісний взаємозв'язок останнього із іншими засадами виконавчого провадження, серед яких: законність, диспозитивність, співмірність, справедливість та об'єктивність.

Багатоаспектність цього принципу зумовлює специфіку його застосування на різних етапах виконавчого провадження. Так, зауважимо, що принцип найкращих інтересів дитини проявляється вже на стадії відкриття провадження як імперативний кваліфікаційний фактор, який визначає підвищену пріоритетність та особливий порядок застосування заходів при виконанні рішень. Приписами ст. 26 Закону України «Про виконавче провадження» зроблено суттєвий виняток для рішень про встановлення побачення з дитиною щодо загальних строків для добровільного виконання, а саме: замість стандартних десяти робочих днів, виконавець у постанові про відкриття виконавчого провадження має вказати про необхідність негайного виконання боржником рішення шляхом забезпечення побачень стягувача з дитиною в порядку, визначеному рішенням суду [4]. Таким чином, виконавче провадження фактично одразу переходить до фази активного виконання, що передбачає застосування спеціальних заходів, деталізованих у ст. 64 профільного Закону, включаючи негайний перехід до організаційних дій та залучення спеціалізованих суб'єктів – представників органів опіки і піклування задля забезпечення виконання рішення у спосіб, що мінімізує психологічну травматизацію дитини та відповідає її найвищим інтересам.

Окрім виконання рішень, що безпосередньо стосуються дитини, принцип найкращих інтересів дитини набуває важливого значення й під час виконання

опосередкованих рішень, насамперед у справах про стягнення аліментів. Так, положеннями ст. 70 Закону України «Про виконавче провадження» встановлено виняток щодо утримання за виконавчими документами до погашення у повному обсязі заборгованості у разі стягнення аліментів, а саме: 50 %, попри те, що за іншими видами стягнення встановлено лише 20 %. В свою чергу, ст. 71 вказаного акту визначає специфіку порядку стягнення аліментів, зокрема, щодо звернення стягнення на майно боржника якщо існує непогашена заборгованість із сплати аліментів, що перевищує суму платежів за три місяці. У разі наявності боргу зі сплати аліментів за понад чотири місяці, виконавець має імперативний обов'язок щодо винесення постанов про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві виїзду за межі України, керування транспортними засобами, користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, а також у праві полювання. У виконавчих провадженнях щодо стягнення аліментів на утримання дитини з інвалідністю та інших серйозних захворювань зазначені постанови виносяться при заборгованості за три місяці [4].

У даному випадку, досліджуваний принцип впливає на правовий режим майна боржника, а також на можливість реалізації його спеціальних прав, вимагаючи від виконавця пріоритетного звернення стягнення на певні види активів й встановлення обмеження на певні види прав боржника задля мінімізації негативних наслідків сім'ї стягувача, що прямо забезпечує матеріальний добробут дитини. Варто зауважити, про широке практичне поширення такого способу забезпечення реалізації принципу найкращих інтересів дитини: у першому півріччі 2025 року органи державної виконавчої служби Мін'юсту застосували примусові заходи до майже 150 тисяч боржників [1].

Відображення принципу найкращих інтересів дитини також можна простежити й щодо вибору виконавцем засобів при виконанні рішень, що безпосередньо впливають на дитину. Зокрема, при виконанні рішень про встановлення побачення з дитиною та усунення перешкод, цей принцип зобов'язує виконавця діяти з особливою обережністю та делікатністю, що матеріалізується у вимозі врахування думки дитини, якщо вона, відповідно до ст. 171 Сімейного кодексу України [6], здатна її висловити. Крім того, цей принцип є оціночним інструментом для судових органів при здійсненні контролю за діями виконавця. Так, щодо зазначеного вважаємо, що правомірна поведінка виконавця полягає не лише у фіксації факту виконання чи невиконання рішення, але й у застосуванні механізмів, які сприяють добровільній взаємодії, запобігаючи застосуванню прямого примусу щодо дитини та мінімізуючи ескалацію сімейного конфлікту.

Підсумовуючи всі вище наведені положення, приходимо до висновку, що принцип найкращих інтересів дитини функціонує у системі засад виконавчого

провадження як спеціальний імперативний критерій, що видозмінює загальний процесуальний порядок і виступає визначальною оціночною категорією для правомірності дій виконавця. При цьому, багатоаспектна реалізація цього принципу забезпечує підвищену пріоритетність рішень, які стосуються дитини, та обумовлює застосування особливих режимів виконання – від негайного переходу до активних дій і встановлення жорстких обмежень для боржників до вимоги максимальної обережності, що в сукупності гарантує першочерговий захист фізичного, психологічного та матеріального добробуту дитини.

Список використаних джерел:

1. *Борги за аліменти: стало відомо, скільки боржників зареєстровано на Вінниччині.* URL: <https://vinnitsa.info/article/borhy-za-alimenty-stalo-vidomo-skilky-borzhnykiv-zareyestrovano-na-vinnychchyni>
2. *Кирильчук І.А. Принцип найкращого врахування інтересів дитини при визначенні місця її проживання у судовому порядку. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. № 1. Том 34 (73). С. 13-19.*
3. *Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. *Про виконавче провадження: Закон України від 02 червня 2016 року 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 30. Ст. 542.*
5. *Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.*
6. *Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21-22. Ст. 135.*

*Лукашевич С.М.,
аспірант юридичного факультету,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
ORCID: 0000-0002-7100-1751*

ГЕНДЕРНЕ ПРАВОСУДДЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ДИТИНИ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Дослідження присвячене вивченню ролі гендерного правосуддя у зміцненні системи гарантування прав людини та дитини на етапі утвердження правової держави в Україні. Судовий розсуд, міжнародне правосуддя та гендерно-чутливі механізми виступають інструментами реалізації прав людини й дитини в умовах формування правової держави, що розкривають людиноцентричний, гуманістичний вимір дослідження.

Формування правової держави та громадянського суспільства в Україні неможливе без утвердження верховенства права, рівності та поваги до людської гідності. Одним із ключових напрямів розвитку системи прав людини є забезпечення справедливості у сфері гендерних відносин та захисту жертв сексуального і гендерно зумовленого насильства. В умовах воєнних конфліктів, гуманітарних криз та соціальних трансформацій особливої актуальності набуває проблема ефективного захисту прав жінок і дітей – найуразливіших категорій населення [5].

Гендерне правосуддя сьогодні постає не лише як інструмент реалізації принципу рівності, а як необхідна складова системи міжнародного та національного захисту прав людини, що забезпечує інклюзивність судочинства, запобігання дискримінації та гарантії справедливого суду. Саме в цій площині діяльність Міжнародного кримінального суду (МКС) стає прикладом практичного втілення гуманістичних ідеалів сучасного права.

Римський статут МКС (1998) вперше на рівні міжнародного договору чітко визнав зґвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію, вагітність і стерилізацію як окремі види воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Це стало історичним кроком до формування нової парадигми правосуддя – гендерно-чутливого правосуддя, яке визнає, що сексуальне насильство є не «побічним ефектом» війни, а системним механізмом порушення прав людини та гідності.

Положення Статуту МКС, зокрема статті 7, 8 і 21(3), утверджують принцип недискримінації, вимагаючи, щоб судді враховували стать, гендер, культурні та

соціальні контексти при винесенні рішень. Це означає, що гендерна чутливість є обов'язковим елементом правосуддя, який сприяє не лише покаранню винних, а й відновленню справедливості для жертв, включаючи жінок і дітей.

Сексуальне насильство в умовах конфлікту часто стосується не лише дорослих жінок, але й неповнолітніх. Тому захист прав дитини має інтегруватися у ширшу систему міжнародного правосуддя [1]. У контексті діяльності МКС важливим є врахування положень Конвенції ООН про права дитини (1989), де передбачено, що дитина має право на захист від усіх форм насильства, експлуатації та жорстокого поводження.

Так, гендерне право суддя орієнтоване на потреби дитини та передбачає зокрема: створення безпечних умов для надання свідчень дитиною у судових процесах, недопущення повторної віктимізації, урахування вікових, психологічних і культурних особливостей дитини-жертви, залучення фахівців (психологів, соціальних працівників, правозахисників) у судові процедури. Таким чином, правосуддя щодо дітей у справах сексуального насильства має не лише каральну, а й відновну функцію, спрямовану на реабілітацію, ресоціалізацію та повернення дитини до нормального життя.

Російська агресія проти України оголила численні випадки сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, у тому числі щодо дітей [2]. Українська система правосуддя сьогодні стоїть перед викликом – адаптувати національні механізми до стандартів МКС і Конвенцій ООН. Вітчизняні науковці А. Коваль, Л. Ярмол, А. Карпюк, Л. Рябовол наголошують, що ефективне розслідування сексуального насильства під час війни вимагає, зокрема: спеціалізованої підготовки суддів і слідчих, належного документування злочинів, гендерної компетентності суддівського корпусу, міжгалузевого підходу до оцінки доказів і контексту насильства [2; 7; 8].

У сучасних умовах формування правової держави та громадянського суспільства особливого значення набуває узгодження національної правової системи України з міжнародними стандартами захисту прав людини, дитини та забезпечення гендерної рівності. Таке узгодження вимагає комплексного підходу, який включає як удосконалення судового правозастосування, так і інституційні, освітні та культурні зміни. Нижче розглянемо ключові напрями реалізації цих стандартів у таких сферах, як: судовий захист прав людини, захист прав дитини, гендерне правосуддя та освіта з прав людини.

Так, судовий захист прав людини є основою забезпечення верховенства права. Міжнародні стандарти цієї сфери сформульовані насамперед у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), а також у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та МКС. Вони встановлюють принципи незалежності суддів, справедливого судового розгляду та ефективного засобу юридичного захисту. В Україні ці стандарти реалізуються через діяльність Верховного Суду, який забезпечує сталість і єдність судової практики, а також Конституційного Суду України, який гарантує дотримання

основоположних прав. Проте, однією з головних проблем залишається несталість судової практики, що ускладнює формування єдиних підходів до тлумачення правових норм.

Вважаємо, що перспективним напрямом є впровадження механізмів забезпечення єдності судового правозастосування, включно із систематичним узагальненням рішень ЄСПЛ у національній практиці, розробленням єдиних методичних стандартів суддівської діяльності та посиленням ролі прецеденту у вітчизняній судовій системі.

Міжнародною основою для захисту прав дитини є Конвенція ООН про права дитини (1989) та інші акти ЮНІСЕФ, Ради Європи й ВООЗ, які визначають права дитини як автономні та невід’ємні [3; 4]. В Україні реалізація цих принципів здійснюється через діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав дитини, а також через систему спеціалізованих державних органів, зокрема: Служби у справах дітей; Міністерства соціальної політики, сім’ї та єдності України; прокуратури.

На нашу думку, проблемою залишається недостатня інституційна підтримка, зокрема обмеженість фінансових і кадрових ресурсів, а також відсутність системного підходу до взаємодії державних та громадських інституцій у сфері захисту дитини. Перспективи розвитку полягають у поглибленні інтеграції України в європейські програми, такі як «Дитинство без насильства» та ін., що передбачають розбудову сучасної моделі дитячого правосуддя на основі поваги до гідності дитини [6].

Питання забезпечення гендерного правосуддя має подвійний вимір – міжнародний і національний. Міжнародні стандарти ґрунтуються на Римському статуті Міжнародного кримінального суду (1998), який уперше визнав злочини сексуального насильства окремими міжнародними злочинами, а також на резолюціях Ради Безпеки ООН № 1325 (2000) та № 1820 (2008), що наголошують на участі жінок у миротворчих процесах і захисті від сексуального насильства під час збройних конфліктів.

Серед основних викликів слід відзначити дефіцит спеціалізованих суддів і низький рівень гендерної компетентності в суддівському корпусі. Перспективним напрямом розвитку є впровадження системної гендерної експертизи судових рішень, підготовка суддів із питань гендерного правосуддя та використання найкращих практик МКС і ЄСПЛ у справах, пов’язаних із насильством за ознакою статі.

Важливою складовою формування правової держави є освіта з прав людини, яка формує правову культуру громадян і закладає основи толерантності, гендерної рівності та відповідальності. Міжнародні організації, такі як Рада Європи та ЮНЕСКО, активно підтримують розвиток правової освіти, особливо для дітей і молоді. В Україні координацію цієї сфери здійснює Міністерство освіти і науки України, яке реалізує Національну стратегію з прав людини у сфері освіти. Проте наявна фрагментарність підходів, зокрема

нестача інтегрованих навчальних курсів, підготовлених педагогів і методичних матеріалів. Перспективою є розвиток системної правової освіти дітей, інтеграція навчальних модулів із прав людини у шкільні програми, а також створення міждисциплінарних освітніх платформ, що поєднують формальну та неформальну освіту.

Аналіз співвідношення міжнародних стандартів та українських механізмів у сферах прав людини, дитини, гендерного правосуддя та освіти засвідчує поступову еволюцію від декларативних норм до інституційної реалізації. Водночас, ключовим викликом залишається підвищення ефективності правозастосування, що потребує не лише нормативних змін, а й розвитку правової культури, професійної підготовки суддів та громадської участі у контролі за дотриманням прав людини.

У правовій державі права людини та дитини не можуть реалізовуватися без участі інститутів громадянського суспільства, зокрема: правозахисних організацій, ЗМІ, освітніх і волонтерських ініціатив. Саме вони відіграють вирішальну роль у фіксації фактів злочинів сексуального насильства, наданні правової та психологічної допомоги жертвам, формуванні культури толерантності, поваги та нульової толерантності до насильства.

Отже, становлення правової держави передбачає не лише зміцнення інституцій судової влади, а й розвиток громадянської правосвідомості. Лише за умов партнерства між державою і громадянським суспільством можливо створити ефективну систему захисту прав людини й дитини.

Список використаних джерел:

1. Загуменна Ю. О., Греля Д. П. Гендерна рівність з урахуванням сучасних викликів національній безпеці України: теоретичні та практичні аспекти. *Право і безпека*. 2024. № 3. С. 43–52. URL: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.3.03>.
2. Коваль І. Захист прав і законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2023. Т. 10, № 2(38). С. 66–71. URL: <https://doi.org/10.23939/law2023.38.066>.
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (12.08.1949). ООН. База даних «Законодавство України»/ ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.10.2025).
4. Конвенція про права дитини: прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН (20.11.1989). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 03.10.2025).
5. Левченко К., Легенький М., Легенька М., Дунсбабіна О. Науково-практичні проблеми імплементації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству у національне законодавство України. *Повітряне і космічне право*. 2024. Т. 2, № 71. С. 58–69. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.71.18790>.
6. Проект «Дитинство без насильства». URL: <https://ildc.org.ua/dytnynstvo-bez-nasylystva/> (дата звернення: 03.10.2025).
7. Рябовол Л. Питання захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів у документах Ради Європи. *Актуальні проблеми права*. 2022. № 3. С. 69–78. URL: <https://doi.org/10.35774/app2022.03.069>.
8. Ярмол Л., Картюк А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2022. Т. 9. С. 96–105. URL: <https://doi.org/10.23939/law2022.36.096>.

*Менчак І.В.,
аспірант юридичного факультету,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: menchakiv@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0002-6751-405X*

ПРАВА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У ДЕРЖАВАХ ЄС

Повномасштабна війна РФ проти України призвела до безпрецедентної хвилі вимушеної міграції українських громадян. З метою оперативного реагування на гуманітарну кризу Європейський Союз активував Директиву Ради Європейського Союзу від 20 липня 2001 року 2001/55/ЄС «Про про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому» [2], що забезпечила українцям право на проживання, працю, освіту, медичну допомогу та соціальне забезпечення.

Так, за офіційними даними Євростату станом на 31 березня 2024 року статусом тимчасового захисту у країнах Європейського Союзу користується 4,2 млн українців [3].

Однак, попри нормативне закріплення базових прав, на практиці українські біженці стикаються з низкою системних порушень і обмежень у їх реалізації.

Водночас, найчастіше порушуються або обмежуються:

- право на працю, гарантоване статтями 15 Хартії основних прав ЄС [1] та 23 Загальної декларації прав людини;
- право на соціальне забезпечення та достатній життєвий рівень (ст. 34 Хартії основних прав ЄС);
- право на недискримінацію (ст. 21 Хартії основних прав ЄС);
- право на освіту та рівний доступ до освітніх послуг (ст. 14 Хартії основних прав ЄС).

У більшості країн ЄС, незважаючи на юридичну можливість працевлаштування, українці стикаються з небажанням роботодавців укладати з ними трудові контракти. Причинами є невизначеність строків тимчасового захисту, мовні бар'єри, складність визнання дипломів, а також побоювання роботодавців щодо довгострокової зайнятості таких працівників.

У результаті право на працю фактично набуває номінального характеру:

воно існує де-юре, але реалізується лише частково де-факто. З одного боку, це відображає логіку тимчасового характеру перебування – такий підхід не створює умов для постійної міграції і потенційно стимулює повернення громадян в Україну після завершення війни. З іншого боку, це суперечить сутності прав людини, які мають бути гарантовані незалежно від тривалості чи політичної доцільності перебування особи на території приймаючої держави.

Для мінімізації вказаних порушень доцільно реалізовувати комплекс правових, інституційних та дипломатичних заходів:

- гармонізація механізмів визнання кваліфікацій українських фахівців на рівні ЄС;
- спрощення процедур доступу до ринку праці через міждержавні угоди між Україною та окремими державами-членами ЄС;
- інформаційна підтримка роботодавців щодо статусу осіб під тимчасовим захистом та гарантій їх працевлаштування;
- моніторинг недискримінаційних практик з боку держав-членів та роботодавців;
- дипломатичне лобювання Україною розширення можливостей для українських громадян у сферах, що є взаємовигідними для обох сторін.

Раціональним компромісом між принципом тимчасовості та необхідністю ефективної реалізації прав людини може стати ініціювання Україною видачі довгострокових робочих віз для українських громадян на підприємствах оборонно-промислового комплексу держав ЄС. Такий підхід дозволить:

- забезпечити українським біженцям стабільне працевлаштування та передбачуваний правовий статус;
- задовольнити потреби країн-партнерів у кваліфікованій робочій силі в стратегічно важливих галузях;
- сприяти посиленню обороноздатності України через залучення її громадян до виробництва оборонної продукції, яка безпосередньо використовується для захисту держави.

Після завершення війни ці особи зможуть повернутися в Україну з набутими знаннями та технологічним досвідом, що стане потужним ресурсом для відновлення вітчизняної економіки, зокрема оборонної галузі. Такий механізм не лише гарантує повагу до прав людини, а й сприяє реалізації національних інтересів України у межах європейського правового простору.

Проблематика реалізації прав людини у контексті міграційних процесів потребує комплексного підходу, що поєднує гуманітарний, правовий і стратегічний виміри. Досвід українських біженців у державах ЄС засвідчив, що навіть за наявності належної нормативної бази ефективність гарантій прав людини значною мірою залежить від політичної волі, адміністративної практики та готовності приймаючих суспільств до інтеграції тимчасово переміщених осіб.

Право на працю, як ключовий елемент соціальної самореалізації людини,

у випадку українських громадян нерідко має формальний характер, що зумовлено тимчасовістю правового статусу та обережністю європейських роботодавців. Така ситуація створює ризик фактичного звуження змісту та обсягу прав, гарантованих міжнародними актами, і суперечить принципу ефективного забезпечення прав людини.

Водночас політична та демографічна доцільність тимчасового перебування українців у країнах ЄС має і позитивний вимір для самої України – потенціал для повернення громадян після перемоги, збагачених новими знаннями та професійним досвідом. Перспективним напрямом може стати вироблення взаємовигідної моделі співпраці, за якої Україна лобіюватиме на рівні ЄС створення програм довгострокового працевлаштування українців у стратегічних секторах, зокрема оборонно-промислового комплексу.

Реалізація таких підходів сприятиме не лише повнішому забезпеченню прав українських біженців, а й посиленню економічної та безпекової взаємозалежності між Україною та ЄС, що, у свою чергу, поглибить інтеграційні процеси й утвердить європейські цінності прав людини як реальний, а не декларативний стандарт.

Список використаних джерел:

1. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT>.
2. Директива Ради Європейського Союзу від 20 липня 2001 року №2001/55/ЄС «Про про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому». URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Direkt_ES_2001_55.pdf.
3. Офіційний сайт Євростату. People under temporary protection stable at 4.2 million. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240508-2>.

*Мурзаков М.Є.,
здобувач групи ПР-24м,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: MurzakovMY@krok.edu.ua*

ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: СПОСОБИ ЗАХИСТУ ТА ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ЇХ БАЗУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

Права людини і громадянина є, були і будуть актуальними як ніколи в контексті сучасного суспільства. В контексті військового часу, права людини стало більш тяжче забезпечувати через постійну російську балістику та дрони. Отже, найбільш важливим в такий період часу, є доступ громадян до бомбосховища. Соціальне опитування людей у 2024 році, показує, що меншість людей, ходить до бомбосховище, тим самим, підвищує ризик смертності. Слід додати, що низький відсоток, як наприклад у Києві 19%, обумовлюється не тільки не вірою безпечність сховища, а у можливості взагалі, потрапити до нього. Цей приклад є дуже актуальним, але не слід забувати про права людини і громадянина загалом. Загальним базисом для прав і свобод людини і громадянина є Загальна декларація прав людини закріплена у 1948 році. Ідеальним нормативним додатком є Європейська конвенція прав людини закріплена у 1950 році, що являє собою деталізовану версію, декларації [2].

Однією з основних гарантій є Конституція України. Вона являє собою певний демократичний базис, в якому закріплені різноманітний спектр прав і свобод, а також гарантії. Основні права людини і громадянина закріплені у II розділі Конституції України, такі як: право на життя, право на громадянство, право на гідність, право на недоторканість, право на майно, право на свободу віросповідання тощо. Інші права закріплені у Конституції, наприклад, право на народне волевиявлення. Також головною юридичною гарантією є Конституційний суд України та Європейський суд з прав людини [1].

Основними принципами на яких базуються права людини і громадянина є: народовладдя, поділу влади, суверенітету, верховенства права, доцільності, законності, визнання людини, як найвищої цінності держави. Основний спосіб захисту прав і свобод людини і громадянина є звернення. Право на звернення до органів державної влади, закріплюється у частині I Закону України «про звернення громадян». Саме за допомогою інституту звернення громадян,

і подання скарг, заяв, пропозицій і здійснюється захист прав і свобод. Такі звернення охоплюють повний спектр юридичного життя [2]. У вирішенні неконституційності законів, звернення може бути віддано на розгляд уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [5]. Також розгляд може відбуватись за заявою до Конституційного Суду України. Але слід зазначити, що рішення Конституційного Суду України, не виправдовують людину в певній справі, а скоріше перероблює законодавство, що в свою чергу, запускає новий розгляд справи особи яка звернулась [1]. Звернення працює не тільки на рівні закону, а і на рівні певної ситуації, наприклад при протиправному діянні службовця, по відношенню до особи, яка звертається. Ще одним інструментом у захисті свого права є Європейський суд з прав людини обов'язковість виконання рішень якого була закріплена Верховною Радою України. У такій концепції, позивачем виступає певна особа, а відповідачем сама держава [4].

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 07.11.2025).
2. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950. Ратифікована Україною 17.07.1997 №995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.11.2025).
3. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 №393/96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text> (дата звернення: 07.11.2025).
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 №3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 07.11.2025).
5. Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 №776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text> (дата звернення: 07.11.2025).

*Прилипко С.М.,
доктор юридичних наук, професор,
Академік НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України,
ВНЗ «Університет економіки та права
«КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: prylypkos@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-1734-9906*

ДО ПИТАННЯ ГАРАНТІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ

З проголошенням Декларації про державний суверенітет, в Україні дістала прояв концепція визнання пріоритетності ролі і значення соціальних чинників у діяльності держави. Після закріплення в Конституції України поняття „соціальна держава» у законодавчих актах країни певною мірою стала акцентуватися необхідність соціальної спрямованості, соціальної орієнтації. Концепція соціальної держави увійшла як складова частина до загальної української державницької ідеології, знайшовши своє відбиття у розробці нормативно-правових актів.

Перехід до ринкових відносин та їх розвиток в Україні, що відбувається, впливає як на всю правову систему в цілому, так і на окремі її галузі й інститути. Нові економічні процеси вимагають докорінного реформування, насамперед, найважливіших сторін суспільних відносин, врегульованих правом. Не випадково законодавство України як соціальної держави ставить за найважливішу мету захист прав і інтересів громадян, підвищення гарантій їх реалізації. Формування ринкових відносин на першому етапі, на жаль, супроводжується масовим порушенням широкої низки соціальних прав, зменшенням гарантій в царині медицини, зростанням безробіття, зниженням рівня грошових доходів населення, зменшенням матеріального забезпечення окремих категорій громадян (які самостійно не можуть конкурувати на ринку праці) тощо. У соціальній сфері в сучасних умовах залишається значна кількість проблем, у тому числі матеріального забезпечення осіб пенсійного віку, інвалідів, непрацездатних, безробітних, сімей з дітьми, малозабезпечених сімей, реалізація прав жінок, дітей тощо. Перед суспільством постає завдання зменшення соціальної напруги шляхом створення нової розгалуженої системи соціально-економічних прав. А тому на порядок денний постає питання підвищення гарантій реалізації соціально-економічних прав, розробка такого

правового механізму який би надавав можливість втілення в життя зазначених прав.

Держава існує і діє майже в усіх сферах суспільства, впливає на реалізацію прав людини і громадянина. Вона перебуває в постійних взаємозв'язках як із суспільством в цілому, так і з різними колективами (об'єднаннями) та окремими особами, суспільну поведінку яких воно регулює. Держава відіграє в житті людини велику роль, особливо в соціальній сфері, що знаходить свій прояв від народження людини (виплата допомоги у зв'язку з народженням), в процесі життя (наприклад, допомога у разі тимчасової непрацездатності, настання інвалідності тощо) і до смерті (виплата допомоги на поховання).

Держава супроводжує людину все її життя, надаючи безплатну освіту, організовуючи призначення допомог у разі нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, визначає механізми призначення пенсії за віком (пенсії за вислугу років, пенсії по інвалідності, у разі втрати годувальника), визначає умови та розміри матеріального забезпечення та підтримки у разі безробіття, тимчасової непрацездатності та інших випадках, при настанні яких людина отримує забезпечення та підтримку з боку держави.

Держава визначає зміст основних прав людини. Вона підтримує систематичний діалог виконавчої влади і громадськості, організовує консультації щодо прав, свобод і законних інтересів громадян. Реалізація соціальних прав також відбувається за допомогою держави шляхом соціальної і правової політики, яку здійснює держава. В. Селіванов доводить, що права і свободи людини за своєю суттю історично і нормативно формують ті умови і способи життєдіяльності людей, які об'єктивно необхідні для забезпечення гармонійної взаємодії індивіда, суспільства і держави [1, с. 8]. Наявність певної концепції прав людини являє собою певну систему уявлення про устрій суспільства, про місце людини в ньому, а також про пріоритети функціонування і розвитку держави, про ті соціальні орієнтири і широку низку соціально-економічних прав, які ставить перед собою влада. Таким чином ідея розбудови соціальної держави ставить на порядок денний питання регулювання соціальної сфери за допомогою закону, а також оптимального співвідношення права з іншими соціальними чинниками, такими ж, як воно саме, позитивними і значущими для цивілізованого людського існування.

Основна мета соціальної держави – максимальне задоволення матеріальних і духовних потреб членів суспільства в соціальній сфері, які постійно зростають; послідовне підвищення рівня життя населення і зниження соціальної нерівності; забезпечення загальної доступності основних соціальних благ, медичного і соціального обслуговування, реалізації права на соціальне забезпечення тощо. Соціальна держава повинна відкидати будь-які засоби досягнення мети, що можуть порушити права інших громадян, співтовариств, держав.

У сучасних умовах держава є основним суб'єктом соціальної політики, а тому, визначаючи напрями цієї політики, вона повинна: забезпечувати реалізацію прав громадян на соціальне забезпечення, проводити єдину політику в соціальній сфері; забезпечувати прийняття законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють питання соціального забезпечення; визначати організаційно-правові форми соціального забезпечення та створювати умови для ефективного функціонування системи соціального забезпечення; у законодавчому порядку визначати умови, порядок надання та розміри пенсій, допомог, пільг, соціального обслуговування та інших видів соціального забезпечення; встановлювати розміри обов'язкових страхових внесків, що спрямовуються до відповідного фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування; визначати бюджети обов'язкових страхових фондів; встановлювати обов'язкові вимоги щодо створення страхових резервів з метою забезпечення своєчасності і повноти соціальних виплат; переглядати види та розміри соціальних виплат з метою покращення матеріального забезпечення громадян; визначати умови та забезпечувати дотації відповідному фонду соціального страхування з державного бюджету; здійснювати соціальне забезпечення за рахунок державного бюджету, надавати соціальну підтримку окремим категоріям непрацездатних громадян за рахунок державного та місцевих бюджетів; встановлювати основні види соціальних стандартів (мінімальний споживчий бюджет, прожитковий мінімум, мінімальна пенсія, мінімальна соціальна допомога тощо); забезпечувати дотримання суб'єктами права соціального забезпечення вимог законодавства, здійснювати у встановлених формах нагляд та контроль за додержанням законодавства про соціальне забезпечення населення України.

Правову основу соціальної держави складають не тільки українська законодавча база, а й відповідні міжнародні документи, наприклад, Загальна декларація прав людини, Європейський Соціальний кодекс, переглянута Європейська соціальна хартія, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права тощо.

Аналіз цілей та функцій соціальної держави дає підстави зазначити, що створення соціальної держави є передумовою і гарантією реалізації конституційного права громадян на соціальне забезпечення різних категорій громадян, а також визначити ознаки соціальної держави. Основними з них, що відбивають сутність соціальної держави, є наявність: а) здійснення правового регулювання соціальної сфери, яке ґрунтується на моральних загальнолюдських принципах соціальної справедливості, рівності і суспільної солідарності та спрямоване на створення умов, необхідних для гідного життя і вільного розвитку кожної людини; б) законодавчого підґрунтя для самостійного забезпечення працездатною людиною гідного життя для себе та своєї сім'ї; державних механізмів щодо підтримки непрацездатних осіб та осіб, які з об'єктивних причин не можуть забезпечити себе самостійно на рівні прожит-

кового мінімуму; в) державних гарантій на гідний людини прожитковий мінімум, соціальне забезпечення, загальне покращення добробуту та інші соціаль-но-економічні права громадян; реально діючий прозорий і зрозумілий механізм реалізації соціального захисту; всебічне забезпечення правових та економічних гарантій реалізації соціальних прав людини; г) вжиття заходів щодо мінімізації соціально-економічного розмежування між членами суспільства, зміцнення соціальної злагоди в суспільстві.

Отже, соціальна держава ґрунтується на соціально орієнтованій ринковій економіці, створює необхідні умови для реалізації економічних і соціальних прав людини щодо забезпечення належного рівня її матеріального особистого добробуту та членів її сім'ї, гарантує кожному прожитковий мінімум для гідного людини існування й сприяє зміцненню соціальної злагоди в суспільстві.

Зважаючи на викладене, можна зазначити, що соціальна держава – це демократична держава, яка здійснює соціальне забезпечення шляхом реалізації активної соціальної політики, що є складовою частиною внутрішньої політики держави, втіленої в ефективних соціальних програмах, проводить правову роботу щодо регулювання соціальних відносин у суспільстві в інтересах усіх уразливих соціальних груп, на основі принципів справедливості, соціального партнерства, солідарності членів суспільства. Таким чином, побудова соціальної держави є передумовою і гарантією реалізації конституційного права громадян на соціальне забезпечення.

Слід зазначити, що в сучасних умовах стратегія соціальної політики країн західної Європи і, насамперед, членів Європейського Союзу досягла значних успіхів, які спрямовані на підвищення рівня зайнятості, посилення соціального захисту населення та подолання бідності, вироблення нових організаційно-правових форм та видів соціального забезпечення. На що правильно звертає увагу В. Скуратівський [2, с. 298-301]. Все це зумовлює визначення ролі соціального захисту в структурі соціальної держави.

Таким чином, процес суспільної, соціальної трансформації України органічно пов'язаний з входженням нашої країни в європейський економічний та соціальний демократичний простір. Активізація цього процесу є необхідною умовою забезпечення соціального потенціалу України, створення умов соціальної безпеки людини, розвитку соціальної сфери та гарантованості прав людини.

Незважаючи та широке коло питань, які вкладаються в зміст соціальної політики, ще не закріплено в законодавстві самого поняття «соціальна політика», не визначено пріоритетів та місця соціального забезпечення в соціальній сфері.

На порядку денному багато актуальних питань щодо правового визначення поняття «соціальна політика», окреслення правових механізмів здійснення її правового регулювання, визначення змісту соціальної політики, принципів його наповнення тощо.

Можна зробити висновок, що соціальна політика – це система заходів, спрямованих на здійснення соціальних програм, підтримки доходів, рівня життя населення, забезпечення зайнятості, підтримки галузей соціальної сфери, запобігання соціальних конфліктів. Це поняття пов'язано з іншим – соціальним захистом в широкому розумінні, тобто діяльністю держави по запровадженню в життя завдань соціальної політики, по реалізації сукупності законодавчо закріплених економічних, правових і соціальних гарантій, які забезпечують кожному члену суспільства отримання найважливіших соціальних прав.

На наш погляд, теоретичне дослідження соціальної політики як правової категорії, принципів її здійснення, а також розвитку окремих напрямів (а особливо соціального забезпечення як елементу соціальної політики) є актуальним завданням сьогодення. Адже складовими соціальної політики є життєвий рівень населення; якість охорони здоров'я, освіти, науки і культури; забезпеченість роботою, подолання безробіття, рівень заробітної плати працівників; пенсійне забезпечення, надання соціальної допомоги, підтримки соціальних послуг та зменшення соціальної напруги в суспільстві.

Крім того, правове визначення соціальної політики є необхідним тому, що спостерігається прагнення держави до кодифікації соціального законодавства. І саме правове визначення соціальної політики може стати підґрунтям для завершення цього процесу.

Коло напрямів соціальної політики охоплювало й охоплює питання ринку праці, зайнятості населення, міграції робочої сили, різноманітних програм соціального страхування, соціального захисту пенсійного забезпечення, охорони здоров'я, культури, освіти тощо.

Необхідно зазначити, що роль права в реалізації соціальної політики держави повинна підвищуватись. Враховуючи зміни в економічному розвитку держави, необхідність формування нової концепції соціальної політики, останнім часом все більше звертають увагу на питання нормативно-правового забезпечення здійснення соціальної політики.

У найбільш узагальненому вигляді вся діяльність держави щодо задоволення потреб людей у соціальній сфері визначається як її соціальна політика. В сучасних умовах є необхідність розробки Концепції соціальної політики України. Реальна участь усіх членів суспільства в розробці стратегії і тактики щодо соціального розвитку є основним чинником демократизації суспільства. Слід підкреслити, що положення широкої низки нормативних актів носять декларативний характер і не визначають конкретних механізмів щодо реалізації соціальної політики в державі.

Нез'ясованим залишається питання, який суб'єкт повинен розробляти напрями соціальної політики, на який орган необхідно покласти відповідальність у разі невиконання чи неналежного виконання приписів щодо соціальної політики.

Частково напрями соціальної політики визначаються Верховною Радою

України, частково розробляються в офісі Президента України, певним чином ці питання покладені на Міністерство соціальної політики. Проте не визначено, який орган чи яка посадова особа має координувати розробку напрямів соціальної політики, особливо її виконання. Фактично зараз ці функції перебрав на себе Президент України. Разом з тим немає наукового обґрунтування пріоритетів соціальної політики, її змісту, механізму реалізації, компетенції державних органів і установ щодо цієї сфери.

Суттєвий аналіз правового регулювання соціальної політики в Україні здійснив В.В. Жернаков. Він правильно зазначив, що правове регулювання соціальної політики не відповідає вимогам ст. 85 та ст. 92 Конституції України за суб'єктом визначення політики та рівнем нормативного акта. Цей правник слушно підкреслює, що треба подолати тенденцію, коли засади соціальної політики визначаються в кабінетах виконавчої влади, яка далеко не завжди орієнтується на потреби людини [3]. Необхідно повністю підтримати пропозицію зазначеного дослідника про те, що соціальна політика повинна визначатись Верховною Радою України на рівні закону.

Такий закон має закріпити визначення соціальної політики, принципи її здійснення, мету та завдання, гарантії, механізм реалізації, повноваження суб'єктів, джерела фінансування.

У цьому законі необхідно закріпити таке визначення соціальної політики: соціальна політика – це сукупність правових, організаційних, економічних заходів, організаційно-правових форм діяльності відповідних суб'єктів соціально-політичного життя, спрямованих на формування і задоволення соціальних потреб, які відображають життєво важливі інтереси людини і суспільства і забезпечують реалізацію конституційних соціальних прав людини.

Метою соціальної політики є досягнення в суспільстві злагоди, стабільності та соціальної справедливості. Незважаючи на значну кількість слушних пропозицій та узагальнень щодо різних аспектів розвитку соціальної сфери, до останнього часу як в теоретичному, так і в методологічному контексті існують прогалини, які не дають змоги вийти на системне бачення механізму розбудови і функціонування соціальної держави та правового визначення соціальної політики і правових принципів її реалізації. Великою мірою це стосується бюджету України, видатки якого не тільки сприймаються, а й фактично є одним з основних показників спрямованості і досконалості соціальної.

Унаслідок інтенсивного розвитку соціального законодавства, збільшення соціальних витрат держави, надання соціальних допомог як за рахунок державного бюджету України, так і позабюджетними фондами виникає потреба теоретико-методологічного обґрунтування категорії „соціальний бюджет» і, закономірно, інструментарію визначення рівня та глибини соціалізації бюджету зокрема і соціального просування суспільства в цілому. У наукових

працях ці питання розглядаються з боку збільшення соціальних витрат у бюджеті, „соціалізації бюджету» тощо. Поза увагою залишається питання щодо механізму зазначеної соціалізації бюджету держави.

Такий підхід веде до того, що витрати на соціальну сферу здійснюються за залишковим принципом: спочатку витрати на державу, а потім – на соціальні потреби. Запобігти цьому може механізм запровадження соціального бюджету. Слід погодитися з В.В. Жернаковим, який одним із перших українських правників запропонував ідею соціального бюджету, зазначивши, що сильна державна соціальна політика – це не обов’язково (хоча й бажано) міцна у фінансовому відношенні політика. Це вивірена, поміркована, до деталей зважена політика, яка спирається на ретельні соціально-економічні розрахунки і належну нормативно-правову базу, яка дозволить повністю врахувати і максимально ефективно використовувати всі можливості держави по реалізації соціально-економічних прав громадян. Він, посилаючись на досвід Голландії, правильно підкреслює, що модельні розрахунки держави на соціальне забезпечення поширені в світі і носять різний характер – від достатньо простих математичних розрахунків фінансування мінімального рівня соціальної допомоги до всеохоплюючих фінансово-математичних розрахунків усіх соціальних витрат і доходів, передбачених для їх фінансування, які виконуються за точно встановленими нормативними актами процедурами. Цей дослідник також справедливо наголошує, що соціальний бюджет має свої характеристики, а саме: з фінансової точки зору, це сукупність усіх потреб членів суспільства у соціальних витратах та джерел їх покриття; з точки зору соціальної – інструмент соціальної політики, який дозволяє побачити реальний стан справ у забезпеченні соціально-економічних прав громадян; з точки зору адміністративної – механізм, який дозволяє уряду за допомогою моделювання за певною методикою пропонувати Верховній Раді України найбільш оптимальний варіант Державного бюджету з його витратами на соціальне забезпечення.

Такий підхід є підґрунтям для законодавчого визначення поняття соціального бюджету, його завдань та цілей, принципів розробки, змісту, визначення відповідних суб’єктів його розробки.

Соціальний бюджет передує процедурі прийняття Державного бюджету, саме через такий механізм можливо розбудувати демократичну і соціальну державу, де гарантованість соціально-економічних прав громадян та їх соціальне забезпечення є пріоритетними напрямками розвитку держави.

Аналіз зазначеного дозволяє сформулювати наступне визначення соціального бюджету, яке, вважаємо, необхідно закріпити в Законі України «Про соціальний бюджет», а саме: консолідований соціальний бюджет – це зведений урядом та затверджений Верховною Радою України як законодавчим органом держави баланс витрат на соціальні потреби населення України у формах та видах, встановлених законодавством, а також джерел доходів на

їх покриття на наступний бюджетний період. Основні показники соціального бюджету щорічно затверджуються Законом України (Бюджетна резолюція) і є обов'язковими при прийнятті Державного бюджету України. При цьому у законі необхідно закріпити цілі та завдання соціального бюджету; його функції, принципи; визначити суб'єктів, які розробляють та відповідають за соціальний бюджет; механізм і строки формування і затвердження соціального бюджету; співвідношення соціального бюджету та Державного бюджету України; соціальні нормативи, показники й параметри, які повинні затверджуватися в бюджетній резолюції; зазначити соціальну квоту, джерела фінансування, рівень забезпечення соціальних норматив.

Список використаних джерел:

1. Селіванов В. Приватно-правові засади концепції державної політики захисту прав і свобод людини в Україні. *Право України*. №10. С. 7-11.
2. Скуратівський В. Соціальна політика в контексті європейської стратегії. *Вісн. Акад. держ. управління при Президенті України*. №3. 2002. С. 298-301.
3. Жернаков В.В. Правове регулювання соціальної політики в Україні: стан та перспективи розвитку. *Матеріали наук.-практ. конф. 24-25 трав.2005р. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005.*

Самань В.В.,

к.ю.н.,

*доцент кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,*

м. Київ, Україна,

e-mail: samanvv@krok.edu.ua,

ORCID: 0000-0002-2320-3113

ЗАХИСТ ТРУДОВИХ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ

На виконання заходів, передбачених Дорожньою картою з питань верховенства права, що визначає комплекс реформ у межах переговорного процесу щодо членства України в ЄС за переговорним Розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека», затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 року № 475-р, Кабінетом Міністрів України було внесено на розгляд Верховної Ради України законопроект № 13233 [1], положеннями якого зокрема було передбачено додатковий захист викривачів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (далі – запобігання та протидія). Зазначений законопроект 17 липня 2025 року у зв'язку з відставкою Уряду було відкликано новосформованим Кабінетом Міністрів України.

Однак нагальним та актуальним залишається питання поширення гарантій, передбачених Директивою (ЄС) 2019/1937 Європейського Парламенту та Ради від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу [2], на викривачів у зв'язку з повідомленням внутрішніми або зовнішніми каналами або публічним розкриттям ними інформації про порушення у сфері запобігання та протидії.

Слід погодитись із Н. Горобець, яка порівнюючи визначення викривача в міжнародно-правових актах, зазначає про істотну роль Директиви (ЄС) 2019/1937 у формуванні стандартів регулювання інституту викривачів, положеннями якої також встановлено чіткий механізм та обов'язки приватного і публічного сектору щодо створення каналів інформування, забезпечення їх незалежності, права та гарантії захисту викривачів та пов'язаних із ними осіб у різних сферах суспільного життя [3, с. 891].

Чинні ж на сьогодні положення Закону України «Про запобігання корупції» обмежують потенціал законодавства, зокрема в частині відсутності захисту особам, які повідомляють про порушення, які не пов'язані з корупцією,

і неповноти переліку каналів для повідомлень, що не відповідає комплексному підходу, закладеному в Директиві (ЄС) 2019/1937 [4, с. 223].

Так, статті 38 та 61 Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2015/849 від 20 травня 2015 року [5] встановлюють комплексну систему захисту осіб, які повідомляють про підозри у відмиванні грошей або фінансуванні тероризму. Зокрема, Держави-члени зобов'язані забезпечити юридичний захист викривачів, включаючи працівників та представників зобов'язаних осіб, від будь-яких форм помсти, погроз, ворожих дій та дискримінації на робочому місці, а компетентні органи повинні створити ефективні та безпечні канали комунікації для отримання повідомлень про порушення, які гарантують конфіденційність особи викривача та захист персональних даних всіх залучених сторін.

З огляду на зазначене, з метою адаптації законодавства України до актів права Європейського Союзу, пропонуємо доповнити частину першу статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» новими пунктами такого змісту:

• «викривач у сфері запобігання та протидії – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною на момент повідомлення, повідомила керівника або відповідального працівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу, або суб'єкта первинного фінансового моніторингу, що здійснює свою діяльність одноосібно (без створення юридичної особи), або суб'єкта державного фінансового моніторингу чи розкрила публічно інформацію про можливі факти порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, якщо така інформація стала їй відомою у зв'язку з її трудовою, професійною, господарською діяльністю, проходженням нею служби, або її участю у передбачених законодавством процедурах, які є обов'язковими для початку такої діяльності, проходження служби включаючи щонайменше:

а) працівників, у тому числі тих, які мають статус державних службовців, стажистів;

б) самозайнятих осіб;

в) акціонерів, учасників, членів органів управління та контролю юридичних осіб;

г) агентів-фізичних осіб, або працівників агентів-юридичних осіб;

г) осіб, які повідомляють або розкривають публічно інформацію про можливі порушення, отримавши відповідну інформацію в рамках трудових чи професійних відносин, які на момент повідомлення або розкриття публічно інформації про можливі факти порушення вимог законодавства в сфері запобігання та протидії вже припинені;

д) осіб, які ще не розпочали трудові чи професійні відносини, але отримали інформацію про можливі порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії під час процесу пошуку, залучення, відбору та найму на

вакантні посади;

е) осіб, яких безпідставно вважали викривачами у сфері запобігання та протидії та які зазнали або могли зазнати негативних заходів впливу у зв'язку з цим».

- «негативні заходи впливу – це заходи, що включають, зокрема, відмову в прийнятті на роботу, звільнення чи примушування до звільнення, притягнення до дисциплінарної відповідальності, переведення, переміщення, зміну істотних умов праці, погіршення умов оплати праці, отримання негативної оцінки за результатами оцінювання службової діяльності, відмову в укладенні безстрокового трудового договору працівникам, які працюють за строковим трудовим договором, відсторонення, вчинення дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації, розірвання договору про стажування, розірвання договору про надання послуг, заподіяння шкоди діловій репутації, відкликання, припинення дії або анулювання ліцензії та/або інших документів, що надають право на здійснення професійної, господарської діяльності, та/або виключення особи / запису з відповідного реєстру, а також формально правомірні рішення і дії керівника або роботодавця, які носять вибіркового характеру, зокрема, не застосовуються до інших працівників у подібних ситуаціях та / або не застосовувалися до працівника у подібних ситуаціях раніше».

Також доцільним вбачається доповнення:

- Кодексу законів про працю України положеннями щодо гарантій від незаконного звільнення та притягнення до дисциплінарної відповідальності або застосування інших негативних заходів впливу, або загрози таких заходів впливу у зв'язку з повідомленням про порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії;

- Кодексу адміністративного судочинства України та Цивільного процесуального кодексу України нормами стосовно покладення на роботодавця обов'язку доказування щодо правомірності його рішення та дій щодо застосування чи створення ним загрози застосування негативних заходів до працівника у зв'язку з повідомленням або публічним розкриттям ним або третіми особами, пов'язаними із ним, зокрема працівниками його трудового колективу та / або членами його сім'ї, інформації про можливі порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії, а також відсутності їх мотивованості діями викривача у сфері запобігання та протидії або третіх осіб, пов'язаних із ним, зокрема працівників його трудового колективу та / або членів його сім'ї щодо здійснення цього повідомлення / публічного розкриття;

- статті 172 Кримінального кодексу України шляхом встановлення відповідальності роботодавця за незаконне звільнення працівника у зв'язку з повідомленням працівником керівника або працівника, відповідального за проведення фінансового моніторингу суб'єкта первинного фінансового моніторингу, або суб'єкта первинного фінансового моніторингу, що проводить свою діяльність одноосібно (без створення юридичної особи), або суб'єкта

державного фінансового моніторингу про порушення вимог законодавства у сфері запобігання та протидії.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідності актам права Європейського Союзу та відповідним критеріям, встановленим Європейською платіжною радою, з метою приєднання України до Єдиної зони платежів у Євро (SEPA). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56317> (дата звернення: 01.10.2025).
2. Directive (EU) 2019/1937 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2019 on the protection of persons who report breaches of Union law. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02019L1937-20241230> (дата звернення: 01.10.2025).
3. Горобець Н. С. Міжнародні та європейські стандарти регулювання інституту викривачів. Аналітичне-порівняльне правознавство. ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2024. № 5. С. 887–891. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/313187/304221> (дата звернення: 01.10.2025).
4. Островська Б. В. Зінченко-Тулуб Я. С. Реформи захисту викривачів в Україні: міжнародний досвід та перспективи впровадження. Науковий вісник публічного та приватного права, 1(37). 2025. С. 221–228 <https://www.nvppp.in.ua/vip/2025/1/39.pdf> (дата звернення: 01.10.2025).
5. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015 on the prevention of the use of the financial system for the purposes of money laundering or terrorist financing, amending Regulation (EU) No 648/2012 of the European Parliament and of the Council, and repealing Directive 2005/60/EC of the European Parliament and of the Council and Commission Directive 2006/70/EC (Text with EEA relevance) URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02015L0849-20241230> (дата звернення: 01.10.2025).

*Старчук А.А.,
аспірант юридичного факультету,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: starchukAA@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0003-1348-3822*

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА У СФЕРІ КОСМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Національна безпека у сфері космічної діяльності сьогодні є не лише елементом оборонної спроможності держави, а і ключовою умовою гарантування прав людини в умовах воєнного стану. Космос перетворився на стратегічний простір, де інформація, зв'язок і навігація стають критичними для збереження життя та безпеки населення. У сучасних збройних конфліктах саме космічні технології забезпечують своєчасне виявлення загроз, координацію сил і засобів, гуманітарне реагування і документування воєнних злочинів. Тому правове забезпечення космічної діяльності безпосередньо пов'язане з гарантіями прав людини на життя, безпеку, доступ до інформації та захист від збройної агресії.

Державне регулювання у сфері космічної діяльності охоплює комплекс законодавчих, інституційних, фінансових і міжнародних заходів, що реалізуються через виконання Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми, Стратегії національної безпеки та Стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу. Розбудова космічної інфраструктури, систем супутникового зв'язку, телекомунікацій і дистанційного зондування Землі спрямована на зміцнення оборонних спроможностей, інформаційного забезпечення сектору безпеки та гарантованого доступу державних органів до даних, необхідних для захисту населення під час воєнних загроз. Саме інтеграція космічних технологій у систему національної безпеки та оборони визначається одним із головних чинників гарантування прав людини на життя, безпеку й захист у сучасних умовах воєнного стану [1, с. 11].

Космічна інфраструктура має розглядатися як самостійний і критичний елемент національної інфраструктури України, оскільки саме контроль над космічними системами зв'язку, навігації, дистанційного зондування та супутникового спостереження визначає спроможність держави вести оборонні дії, виявляти загрози, підтримувати стійкість інших інфраструктурних систем захисту населення. Ігнорування космічної складової у державній інфраструктурній політиці, в тому числі у концепціях захисту критичної

інфраструктури, створює прогалину безпеки, яка в умовах мілітаризації космосу, атак на інфраструктуру та гібридної війни перетворюється на пряму загрозу національній безпеці [2].

Розширення підходу до безпеки космічної інфраструктури передбачає її розуміння не лише як технологічного, а й як гуманітарного ресурсу, здатного забезпечити збереження життя, захист прав людини і гарантувати стабільність у кризових умовах. Україні доцільно перейти від суто внутрішнього, технократичного погляду на космічну інфраструктуру до безпекового, який враховує глобальні, світові загрози, кібератаки на супутники, атаки на інфраструктуру і необхідність участі у спільних проєктах з НАТО та ЄС [2].

У контексті сучасної російсько-української війни цей взаємозв'язок набуває особливої актуальності. Цивільні та комерційні супутники фактично стали елементом національної безпеки України, хоча залишаються об'єктами права власності приватних компаній. Саме їхні знімки, канали зв'язку і сервіси дали змогу компенсувати відсутність у Збройних Сил України власного орбітального угруповання, забезпечити розвідку, коригування вогню, фіксацію воєнних злочинів, документування руйнувань і протидію російській дезінформації. Тобто цивільні супутники почали виконувати функції, без яких держава не може ані гарантувати право людини на безпеку, ані забезпечити право на достовірну інформацію і доступ до неї в умовах збройної агресії. Водночас, російські публічні погрози щодо знищення і цивільних космічних апаратів, які підтримують Україну, демонструють, що космічний сегмент фактично розглядається противником як легітимна ціль, що є однією з вразливостей національної безпеки і вимагає для нього такого самого режиму захисту, як і для об'єктів критичної інфраструктури на землі. Така ситуація вимагає передбачення в космічній і безпековій політиці України такого напрямку як участь приватних провайдерів космічних послуг і встановлення гарантій їх правового захисту у разі загрози чи ураження з боку агресора [3].

Правове забезпечення космічної діяльності в Україні формувалося паралельно з розвитком самої галузі і значною мірою відображає еволюцію міжнародного космічного права. Україна змушена була вибудувати власну нормативну базу одночасно у двох вимірах: як держава, що має свої національні інтереси в космосі, і як учасник міжнародних режимів безпечного використання космічного простору.

Ключовими актами, що визначають державну політику у сфері космічної діяльності, є Закон України «Про космічну діяльність» та Закон України «Про державну підтримку космічної діяльності». Ці закони закріплюють саме поняття космічної діяльності, визначають коло її суб'єктів, встановлюють форми державного управління і контролю, а також передбачають розроблення і реалізацію загальнодержавних цільових космічних програм [4], [5]. Регулювання доповнюється законами про державну таємницю, про експортний контроль, про управління державною власністю, про міжнародні договори,

а також численними підзаконними нормативно-правовими актами, якими, зокрема, визначено повноваження Державного космічного агентства України.

Згідно з викладеним у законодавстві підходом держава зберігає за собою провідну роль у плануванні, фінансуванні та міжнародному представництві України у космічній діяльності. Держава визначає пріоритети, формує програми, фінансує базові наукові розробки, координує участь у міжнародних проєктах, веде облік зовнішньоекономічних контрактів у космічній сфері.

Важливим кроком стало ухвалення у 2019 році Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності», яким фактично знято монополію державних підприємств на розробку і експлуатацію ракет-носіїв, а також спрощено вихід українських компаній на міжнародні космічні ринки [6]. Перехід до державно-приватної моделі є принциповим у досліджуваній сфері адже саме приватний сектор сьогодні забезпечує виконання найважливіших функцій національного орбітального угруповання. Важливо, щоб законодавство не тільки дозволяло, а й інтегрувало участь приватних операторів у виконання завдань оборони і цивільного захисту, включно з відповідними гарантіями у разі кібератак або ураження обладнання з боку держави агресора.

Чинна система нормативно-правового забезпечення космічної діяльності не відображає достатньою мірою безпековий вимір космосу і не інтегрує його до системи гарантування прав людини під час війни. Вона побудована за моделлю мирного освоєння космосу, тоді як повномасштабна агресія показала, що цивільна космічна інфраструктура стала критичною для своєчасного виявлення та реагування на загрози війни.

Одним із показових напрямів розвитку сучасної космічної політики може бути досвід ЄС та НАТО, які розглядають космос не лише як сферу наукових досліджень, а й як простір стратегічного значення для безпеки, оборони та гарантування прав людини.

Європейська космічна політика поступово набуває стратегічного виміру, у якому враховуються інтереси безпеки та оборони як Союзу, так і його держав-членів. Космічний простір розглядається як критично важливий елемент цивільного та економічного життя, що зумовлює необхідність його правового захисту, зміцнення технологічної стійкості та розвитку власних оборонних спроможностей. Такий підхід формує підґрунтя для нової моделі космічної політики ЄС, у якій космос посідає місце серед ключових складових стратегічної автономії та спільної безпеки, поєднуючи економічні, наукові та оборонні напрями розвитку [7].

Європейський Союз та держави-члени послідовно формують космічні спроможності подвійного призначення, що зміцнюють як стійкість цивільної інфраструктури, так і оборонний потенціал. До таких систем належать космічна ситуаційна обізнаність, урядовий супутниковий зв'язок та механізми раннього попередження про гібридні загрози і загрози в кіберпросторі, які об'єднані в

єдину архітектуру космічної безпеки ЄС. Її завданням є створення можливостей для виявлення, ідентифікації та нейтралізації ворожих дій у космосі з метою захисту громадян і критично важливих об'єктів як на орбіті, так і на поверхні Землі. Такий підхід відображає тенденцію до формування комплексної системи космічної безпеки, у якій технологічні рішення поєднуються з правовими та гуманітарними засадами, забезпечуючи узгодженість між оборонними потребами і дотриманням прав людини [8].

Україна потребує подальшого реформування законодавства у сфері космічної діяльності з урахуванням сучасних викликів безпеки, зокрема загроз космічного тероризму та гібридних дій проти орбітальної інфраструктури. Подальший розвиток законодавства України у цій сфері має бути направлений на визнання космічної інфраструктури елементом критичної інфраструктури, запровадження спеціальних режимів її захисту і закріплення ролі приватних провайдерів у системі національної безпеки. У цьому процесі важливо спиратися на європейський досвід, зокрема практику ЄС і НАТО щодо поєднання цивільних, оборонних і гуманітарних механізмів у сфері космічної безпеки, а також принцип «безпеки через права», коли розвиток технологій супроводжується підвищенням рівня правових гарантій для громадян.

Водночас Україна має потенціал стати не лише державою, що переймає зовнішній досвід, а й ініціатором нових підходів до безпеки у космосі. Це можливо через запровадження національної системи реагування на космічні загрози, інтеграцію приватного сектору до системи національної безпеки та розроблення власних стандартів захисту космічної інфраструктури, які поєднуюватимуть технічні рішення з принципами гуманітарного права. Такий шлях дозволить не лише посилити обороноздатність держави, а й утвердити Україну як сучасного європейського лідера у сфері космічної безпеки, для якого захист прав людини є невід'ємною складовою національної стійкості.

Список використаних джерел:

1. *Національна безпека через призму розвитку космічної галузі : навчальний посібник / С.П. Кошова, З.В. Гбур. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа». 2021. 100 с.*
2. *Зубко Г. Ю. Безпека космічної інфраструктури як напрям державної інфраструктурної політики України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2019. № 4. С. 144-148.*
3. *Боротканич Н. П. Вплив війни росії проти України на світовий космічний сектор. Стратегічна панорама. 2023. № 1. С. 18-26. DOI: <https://doi.org/10.53679/2616-9460.1.2023.02>*
4. *Про космічну діяльність: Закон України від 15 листопада 1996 р. № 502/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502/96-вр#Text>*
5. *Про державну підтримку космічної діяльності : Закон України від 16 березня 2000 р. № 1559-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-14>*
6. *Про внесення змін до деяких законів України щодо державного регулювання космічної діяльності : Закон України від 2 жовтня 2019 р. № 143-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143-20#Text>*
7. *Cellerino, Chiara. EU Space Policy and Strategic Autonomy: Tackling Legal Complexities in the Enhancement of the 'Security and Defence Dimension of the Union in Space'. // European Papers. 2023. Vol. 8, No. 2. P. 487–501. DOI: <https://doi.org/10.15166/2499-8249/669>*
8. *European Defence Agency. Space and Defence: A Hybridisation. Brussels: EDA, 2022. P. 14-15.*

Скоморовський В.Б.,
доктор юридичних наук, професор,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна 30-32, Україна, 03113,
e-mail: SkomorovskyVB@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-1020-2322

Кондратиук Д.А.,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113,
e-mail: KondratiukDA@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0004-7184-4013

ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Конституційні норми виступають фундаментом механізму захисту прав дитини в Україні. Вони формують правову основу для забезпечення належної охорони й захисту прав дітей. Закріплені положення визначають ключові принципи та гарантії, спрямовані на забезпечення гідного життя та повноцінного розвитку кожної дитини в державі. Ці норми не тільки гарантують захист від дискримінації, насильства чи експлуатації, але й встановлюють обов'язок держави забезпечувати доступ дітей до освіти, охорони здоров'я, а також створювати умови для реалізації їхніх цивільних і соціальних прав. З впровадженням відповідних законодавчих механізмів та за підтримки міжнародних стандартів, конституційні положення слугують основою для побудови суспільства, орієнтованого на добробут і захист наймолодших громадян країни.

Права дитини, закріплені на рівні основного закону держави, відіграють ключову роль у формуванні правового статусу особи та слугують невід'ємною складовою сучасної демократичної, соціальної і правової держави. Конституція України підносить людину, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпеку до рангу найвищих соціальних цінностей, що забезпечує фундаментальну правову основу для створення ефективних механізмів захисту прав найбільш уразливих верств населення, зокрема дітей [1]. Особливості дитячого віку накладають суттєві відмінності у сприйнятті навколишнього світу. Через свою природну наївність, довірливість та залежність

від дорослих діти стають більш вразливими до різноманітних маніпуляцій, обману чи зловживань. Завдяки цим характеристикам вони формують одну з найбільш незахищених соціальних груп, яка потребує особливого рівня уваги та захисту на рівні держави. У сучасному контексті, коли Україна стикається з багатогранними викликами повномасштабної збройної агресії, значним погіршенням соціально-економічної стабільності та загостренням гуманітарної кризи, питання забезпечення прав дитини виходять на перший план як пріоритетне завдання для державних органів і суспільства загалом. Забезпечення адекватного рівня захисту їх прав вимагає скоординованих дій на всіх рівнях влади, спрямованих на створення безпечного та справедливого середовища для кожної дитини [2, с. 131].

Конституція України гарантує міжнародно-правовий захист прав дитини, посиляючись на ключові документи, такі як Женевська декларація прав дитини 1924 року, Загальна декларація прав людини 1948 року, Декларація прав дитини 1959 року та інші важливі міжнародні акти. У цих документах особлива увага звертається на необхідність забезпечення спеціального захисту та турботи про дітей, включаючи їхнє належне правове забезпечення як до народження, так і після.

З моменту здобуття незалежності у 1991 році Україна стала учасницею Конвенції ООН про права дитини, ухваленої в 1989 році. Ця конвенція вважається основоположним міжнародним документом у сфері захисту прав дітей, яку часто називають «міжнародною дитячою конституцією», оскільки вона містить сучасні універсальні стандарти, що слугують орієнтиром для регулювання питань забезпечення прав дітей як у світі загалом, так і в кожній окремій країні. У своєму прагненні реалізувати міжнародні стандарти захисту прав дитини, стаття 52 Конституції України встановлює принцип рівності дітей у правах. Відповідно до цього принципу всі діти мають рівні права незалежно від їхнього походження та того, чи були вони народжені у шлюбі або поза ним [1].

Конституцією закріплюється низка важливих положень, які прямо або опосередковано впливають на формування правового статусу дитини та гарантують їй захист у межах чинного законодавства. Зокрема, стаття 24 Конституції проголошує рівність всіх громадян перед законом, категорично забороняючи будь-які форми дискримінації, включно з дискримінацією за ознакою віку, що, у свою чергу, стосується забезпечення рівних прав для дітей. У статті 51 викладено принципи державної підтримки сім'ї, дитинства, материнства та батьківства, що акцентують увагу на ключових аспектах соціального захисту цих категорій. Далі, стаття 52 встановлює рівність дітей в їхніх правах незалежно від походження і додатково визначає необхідність особливого захисту для дітей-сиріт та тих, які позбавлені батьківського піклування. Крім того, відповідно до статті 92 Конституції, тільки законами України можуть визначатися основи регулювання охорони дитинства. У такий

спосіб конституційні статті створюють важливу правову основу, що формує загальні напрямки діяльності держави у сфері захисту дитинства та закладає фундамент для відповідної політики.

До окремої категорії норм Конституції належать положення, що закріплюють систему конституційних прав і свобод дитини, яка переважно викладена у розділі 2 Основного Закону України та розвивається в подальших законодавчих актах. Система зазначених прав охоплює загальнолюдські права й свободи, адаптовані з урахуванням специфіки дитинства, такі як право на життя і здоров'я, право на особисте ім'я та громадянство, належний рівень матеріального забезпечення, захист від насильства і експлуатації. Водночас до неї входять і специфічні ювенальні права, котрі враховують особливі потреби дітей. Зокрема, це право проживати і виховуватися у сім'ї, право підтримувати зв'язок із батьками навіть за умов їхнього окремого проживання, право отримувати інформацію про відсутніх батьків, право на забезпечення коштами від держави у разі втрати опіки та належне влаштування дітей в таких складних ситуаціях [3, с. 411].

Такі гарантії є надзвичайно важливими для забезпечення підтримки найвразливіших категорій. Додатково слід зазначити, що положення статей 46, 49 і 53 Конституції України акцентують право дитини на соціальний захист, доступ до охорони здоров'я та освіти. Ці права набувають практичного закріплення в спеціалізованих законодавчих актах України, таких як Закон «Про охорону дитинства», Сімейний кодекс України та низка інших нормативно-правових документів. Завдяки цьому державна система захисту прав дитини отримала чітке законодавче оформлення і функціонує як комплексний механізм із реалізації конституційних гарантій у повсякденному житті.

У рамках Закону України «Про охорону дитинства» введено нову категорію – «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» [4]. До неї належать діти, які зазнали фізичного, сексуального чи психологічного насильства, отримали травми, поранення, контузії або каліцтва, стали жертвами викрадень чи незаконного вивезення за кордон, були примусово залучені до військових формувань чи незаконно позбавлені волі, включаючи утримання в полоні.

Стаття 30-1 Закону України «Про охорону дитинства» впроваджує додаткові механізми захисту дітей, постраждалих через воєнні дії чи збройні конфлікти, а також тих, хто перебуває у зонах активних бойових дій. Передбачені заходи включають право дітей на возз'єднання з родиною, організацію їх розшуку, звільнення з полону та повернення до України у випадках незаконного вивезення за кордон. Дітям надається пріоритетне право евакуації до безпечних регіонів разом із батьками чи законними представниками або, за їхньою згодою, без супроводу чи з іншими особами. Організація переселення здійснюється місцевими органами влади та самоврядування для уникнення ризику потрапляння дітей у небезпечні зони. Також дітям гарантується право

на психологічну підтримку, медичну і педагогічну реабілітацію та інші види допомоги.

Важливо відзначити, що права дітей повинні бути забезпечені незалежно від місця їхнього проживання. Цей принцип підтримується рішеннями Європейського суду з прав людини, який акцентує увагу на необхідності уникнути прогалин у системі захисту прав людини. Особливе значення надається гарантії дотримання прав дітей, визначених Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод, на всій території країн-підписантів.

Таким чином, конституційні норми відіграють фундаментальне значення для забезпечення захисту прав дитини в Україні, визначаючи ключові принципи їх гарантування, розподіл повноважень між державними та недержавними інституціями у цій сфері. Основний закон України закріплює як універсальні права людини, адаптовані до потреб дітей, так і специфічні ювенальні права, які враховують особливості правового статусу дитини та потребують пріоритетного забезпечення та охорони. Одночасно міжнародно-правові стандарти, інтегровані у вітчизняне законодавство, значно підсилюють конституційні гарантії, забезпечуючи їх відповідність сучасним вимогам щодо захисту прав дитини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кудрявцева О.М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні. Дис. ... канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2014. 230 с.
3. Крестовська Н. М. Сучасне розуміння прав дитини. Форум права. 2011. № 3. С. 409-413.
4. Закон України «Про охорону дитинства». Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. ст. 142.

Степаненко Н.В.,
доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-6216-2206

Гуренко В.А.,
аспірант юридичного факультету,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: hurenkova@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0009-9409-563X

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ДЕРЖАВИ

В Україні для кожного гарантується право на свободу світогляду і віросповідання, що закріплено в Конституції України та в інших законодавчих актах. Дане право реалізовується громадянами України шляхом утворення та діяльності релігійних організацій різних конфесій, кожна з яких поширює власну релігію, переконання й забезпечує задоволення духовних потреб людини.

Відповідно до статті 35 Конституції України передбачено, що кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу та ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Церква й релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов’язкова [1].

Розглядаючи питання конституційно-правових засад взаємодії релігійних організацій і держави в Україні, можна виокремити такі засади як відокремленість церкви від держави, відокремленість школи від церкви, рівність усіх конфесій перед законом, а також забезпечення права на свободу світогляду і віросповідання, що є одним із основоположних прав людини. Зазначені засади узгоджуються також з положеннями статті 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини).

У 21 столітті Церква та релігійні організації все частіше заявляють про себе як про діяльних учасників суспільних процесів. Релігійний фактор посідає важливе місце в суспільно-політичному й духовно-культурному житті держав. В Україні спостерігається традиційно значний вплив релігійних інституцій на суспільні відносини, на політичні події, що пояснюється історичним значенням Церкви у житті слов'янських народів і особливістю національного менталітету, головною складовою якого є релігійна духовність [2, с. 215].

З огляду на це, постає потреба у більш ґрунтовному аналізі моделей взаємодії релігійних організацій та держави, які сформувалися у світовій та вітчизняній практиці. Для цього доцільно звернутися до наукових підходів і класифікацій, запропонованих у працях науковців.

До основних моделей взаємодії релігійних організацій та держави, що існують на даний час в країнах світу, Р. Міннерат відносить суворе розмежування Церкви та держави, розмежування при наданні можливості релігійним організаціям офіційно співпрацювати з державою у питанні освіти, засобів масової інформації, правового визнання шлюбу тощо; гарантування повної релігійної свободи конфесій при конституційній підтримці однієї з них; повна заборона релігійної діяльності; наявність єдиної офіційної державної релігії; формальне прийняття міжнародних норм у питаннях релігії при наявності правових привілеїв для однієї з конфесій та дискримінації інших [10, с. 387-393]. У свою чергу М. Палінчак зазначає, що головні типи відносин між церквою і державою включають кілька моделей державно-церковних взаємин, які часто переплітаються: теократія, цезаропапізм, державна церква, відокремлення церкви від держави, проміжний стан між моделлю державної церкви і моделлю повного відокремлення [4, с. 225].

У процесі дослідження зазначених моделей варто підкреслити, що теократична та цезаропапістська моделі відзначаються значним домінуванням релігійного чинника у державному управлінні та суспільних процесах. Натомість концепція відокремлення церкви від держави спирається на засади світського устрою та нейтральність у питаннях віри. Водночас модель державної церкви, а також проміжні варіанти співіснування демонструють різний рівень взаємодії та впливу, що зумовлює відмінний ступінь участі релігійних організацій у політичному та суспільному житті [4, с. 225].

Важливо зазначити, що серед наведених моделей відносин між церквою і державою, Україна найбільш наближена до моделі відокремлення церкви від держави. Дана позиція обґрунтовується тим, що на законодавчому рівні закріплено, що Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави. Держава захищає права й законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної та світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо

вони не суперечать чинному законодавству [5].

Таким чином, конституційно-правові засади взаємодії релігійних організацій та держави в Україні базуються на принципах релігійного плюралізму, світоглядної свободи й нейтральності держави щодо різних конфесій. Українська модель найбільш наближена до концепції відокремлення церкви від держави, проте в окремих сферах простежуються елементи партнерської співпраці. Тому, з огляду на розвиток суспільно-політичних процесів в Україні, питання взаємодії релігійних організацій та держави потребує подальшого наукового осмислення з урахуванням нових викликів і тенденцій суспільного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4272> (дата звернення: 01.10.2025).
2. Краснопольська Т. М. Механізм взаємодії церкви та держави в Україні: характеристика основних елементів. Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць НУ «ОЮА». 2015. Вип. 55. С. 215-223.
3. Міннерат Р. Церковно-державні взаємини, релігійна свобода і «прозелітизм». Релігійна свобода і права людини : у 3 т. Т. 3 : Місія і прозелітизм. уряд., пер. з англ. М. Маринович, Л. Коваленко, Р. Скакун. Львів: Свічадо, 2004. С. 377-393.
4. М. Палінчак, М. Лешанич. Модели державно-церковних відносин у сучасній політичній практиці. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Sv. 2, Vyd. 4. С. 254-259.
5. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 № 987-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 01.10.2025).

Степаненко Н.В.,
доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: nataliasv@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-6216-2206

Слобода В.З.,
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: SlobodaVZ@krok.edu.ua

ПРОБЛЕМИ СПАДКУВАННЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Спадкування як інститут цивільного права є однією з ключових складових правової системи держави, адже воно забезпечує передачу майнових прав і обов'язків від померлої особи до її спадкоємців, гарантує захист приватної власності та стабільність цивільного обороту. У мирний час порядок прийняття спадщини відносно чітко регламентується Цивільним кодексом України, зокрема положеннями щодо відкриття спадщини, строків подання заяв про її прийняття, визначення складу спадкової маси та розмежування обов'язків між спадкоємцями. Нотаріальна практика та державні реєстри додатково забезпечують юридичну фіксацію цих прав, що дозволяє уникати конфліктів між спадкоємцями та захищати інтереси осіб, які мають законні права на майно.

Однак початок збройної агресії російської федерації проти України суттєво ускладнив реалізацію спадкових прав. Виникнення тимчасово окупованих територій створило унікальні правові та практичні виклики, які не передбачені чинним законодавством у мирний час. В умовах війни багато спадкоємців позбавлені можливості фізично доступитися до об'єктів нерухомості, державних органів, нотаріусів та архівних установ, що ускладнює підтвердження права власності, реєстрацію спадкових справ та оформлення відповідних документів.

На тимчасово окупованих територіях опинилися сотні тисяч українських громадян, які через військові дії втратили доступ до своїх домівок та земельних

ділянок, а також до державних реєстрів. Немоżliвість отримати свідоцтва про смерть, довідки про право власності чи інші документи, необхідні для оформлення спадщини, фактично паралізує спадкові процедури. Спадкоємці стикаються з проблемами, що виходять за межі правового регулювання, зокрема: неможливість верифікувати належність майна, відсутність доступу до нотаріальних послуг та судових установ, ризик незаконного заволодіння майном третьою стороною або окупаційною адміністрацією. У результаті правова ситуація на ТОТ створює для спадкоємців серйозні труднощі. Наприклад, нерухомість, що залишилася на окупованих територіях, може бути визнана окупаційними органами «безхазяйною» або незаконно перереєстрована на інші особи, що порушує права законних власників та створює загрозу втрати майна навіть після деокупації. Крім того, неможливість вчасно подати заяву на прийняття спадщини через окупацію або евакуацію може призвести до формального пропуску строків, що потребує додаткових судових процедур для відновлення прав спадкоємців. Таким чином, спадкування на тимчасово окупованих територіях стає не лише юридичною, а й соціальною проблемою. Вона зачіпає право на власність, економічну стабільність громадян і їх соціальне забезпечення. Дослідження цих проблем дозволяє визначити існуючі бар'єри та розробити механізми їх подолання на рівні національного та міжнародного права, що сприятиме захисту майнових прав громадян та відновленню справедливості після завершення окупації.

Відповідно до Цивільного кодексу України (статті 1220–1221) [1], місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця. Якщо таке місце невідоме або його неможливо визначити, то відкриття спадщини здійснюється за місцем розташування нерухомого майна або його основної частини. У мирний час ці положення забезпечують чітку процедуру відкриття спадщини та дозволяють нотаріусам та державним органам однозначно визначати, до якого суду чи нотаріальної контори потрібно звертатися для оформлення спадкових прав. Такий підхід мінімізує ризик виникнення суперечок між спадкоємцями, гарантує своєчасне визначення складу спадкової маси і дозволяє державі здійснювати контроль за правильністю передачі майна.

Однак у контексті війни та тимчасової окупації окремих територій України застосування цих положень стає значно складнішим і часто практично неможливим. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» встановлює, що будь-які органи, створені окупаційною адміністрацією, є незаконними, а документи, видані такими органами, не мають юридичної сили на території України [2]. Це стосується свідоцтв про смерть, актів цивільного стану, прав власності на нерухоме майно та інших документів, необхідних для спадкування. Таким чином, спадкоємці фактично позбавлені можливості підтвердити права на майно за допомогою документів, виданих у звичних правових рамках.

В умовах окупації громадяни, які перебувають на ТОТ, часто не мають

фізичної можливості звернутися до українських органів юстиції, нотаріусів чи державних реєстрів. Це створює серйозні бар'єри для реалізації їхніх спадкових прав, оскільки без підтвердження факту смерті спадкодавця та прав на майно оформлення спадщини стає юридично неможливим. Складність процесу додатково зростає через ризик того, що окупаційна влада може змінювати правовий статус об'єктів нерухомості, визнавати їх «безхазяйними», передавати третім особам або здійснювати незаконну реєстрацію. Всі ці фактори не лише порушують права спадкоємців, а й створюють потенційні майнові конфлікти, які можуть виникнути після деокупації територій [2].

Однією з найбільш гострих проблем є неможливість офіційно зареєструвати смерть спадкодавця. Окупаційні органи часто видають власні свідоцтва про смерть, які Україна не визнає. Це змушує спадкоємців звертатися до суду на підконтрольній території для встановлення факту смерті у спрощеному порядку. Така процедура хоча й забезпечує юридичне визнання факту смерті, проте потребує значних тимчасових та фінансових витрат, а також доступу до судових установ, що не завжди можливо для громадян, які опинилися на ТОТ або були змушені евакуюватися [2].

Ще одним складним аспектом є відкриття спадкових справ нотаріусами на підконтрольній території. Міністерство юстиції України рекомендує приймати перші заяви від спадкоємців за місцем подання заяви, а не за місцем останнього проживання спадкодавця, яке часто неможливо підтвердити через відсутність доступу до документів на ТОТ [3]. Це тимчасове рішення дозволяє запускати процедуру спадкування, однак не вирішує всі проблеми. Спадкоємці часто не можуть отримати доступ до об'єктів нерухомості, що ускладнює збір необхідних документів для доведення складу спадкової маси. Крім того, державні реєстри на підконтрольних територіях не містять актуальної інформації про зміни на ТОТ, що підвищує ризик виникнення суперечок між спадкоємцями та ускладнює юридичне оформлення спадщини [4].

Зокрема, окупаційна адміністрація може проводити примусову «націоналізацію» або незаконну реєстрацію майна за іншими особами. Такі дії грубо порушують принципи міжнародного гуманітарного права, включно з IV Женевською конвенцією, яка забороняє експропріацію приватної власності на окупованих територіях. Українська держава не визнає такі правочини, але після деокупації постає складне питання масової реституції та відновлення прав спадкоємців [2].

Важливо також враховувати, що відсутність чітко визначеного механізму захисту майнових прав на ТОТ підвищує ризик втрати спадкоємцями житла та інших об'єктів нерухомості, що може призвести до соціально-економічних проблем. Ситуація ускладнюється, якщо кілька спадкоємців одночасно намагаються отримати право на майно, яке фактично перебуває під контролем окупаційних органів або третіх осіб. У таких випадках судові спори стають неминучими, а вирішення конфліктів у межах українського законодавства

ускладнюється фізичною відсутністю доступу до документів та майна. Таким чином, законодавство визначає правові рамки спадкування, проте реалії війни та окупації створюють суттєві перешкоди для реалізації цих прав. Для ефективного захисту спадкових прав необхідні як законодавчі зміни, так і практичні механізми, що дозволяють спадкоємцям діяти в умовах обмеженого доступу до документів та майна, а також забезпечують підстави для майбутньої реституції та компенсації після деокупації територій.

Цивільний кодекс передбачає шестимісячний строк для подання заяви про прийняття спадщини. У період воєнного стану уряд і парламент неодноразово надавали роз'яснення, що пропуск строків з поважних причин може бути поновлений судом. Це важливий захист для тих спадкоємців, які не змогли вчасно подати заяву через окупацію чи евакуацію [5].

Держава вже вжила низку заходів для полегшення процедур оформлення спадщини в умовах війни та тимчасової окупації територій. Перш за все, судова система України запровадила спрощений порядок розгляду заяв про встановлення факту смерті спадкодавця. У звичайних умовах для цього процесу потрібне повне надання документів, свідчень, а іноді навіть участь численних свідків, що може тривати місяцями. В умовах воєнного стану та неможливості отримати документи з ТОГ суди на підконтрольній території дозволяють застосовувати спрощену процедуру, яка передбачає мінімізацію кількості необхідних доказів і прискорене розглядання справи. Це дає змогу спадкоємцям швидше отримати юридичне підтвердження факту смерті, що є ключовим етапом для відкриття спадкової справи та подальшого оформлення прав на майно [2].

Другим важливим кроком стало визначення практики нотаріального оформлення спадщини незалежно від місця останнього проживання спадкодавця. Міністерство юстиції України офіційно рекомендувало нотаріусам приймати перші заяви на підконтрольній території за фактичним місцем знаходження спадкоємця. Такий підхід дозволяє обходити проблеми з недоступністю майна на ТОГ, а також відсутність актуальних документів, виданих окупаційними органами. Це рішення фактично створює «мостик» між формальною законодавчою процедурою та практичними можливостями громадян, які вимушено залишилися на підконтрольній території або евакуювалися з окупованих регіонів [3].

Третім кроком держави стало створення спеціальних реєстрів пошкодженого та зруйнованого житла. Ці реєстри виконують декілька функцій одночасно. По-перше, вони дозволяють зафіксувати фактичний стан майна на момент війни та окупації, що стає важливим доказом у майбутніх судових процесах щодо реституції чи компенсації. По-друге, вони слугують інструментом для державного планування та визначення потреб у відновленні житлового фонду, що зазнав руйнувань. По-третє, такі реєстри допомагають нотаріусам та спадкоємцям мати офіційні дані про майнові втрати, навіть

якщо фізично доступ до об'єкта обмежений або неможливий через бойові дії та окупацію [2; 3].

Разом ці кроки свідчать про системний підхід держави до захисту спадкових прав громадян, що опинилися у складних умовах тимчасової окупації. Проте слід зазначити, що існуючі механізми поки не вирішують всіх проблем. Наприклад, навіть за наявності спрощеної процедури встановлення факту смерті та можливості подання заяв нотаріусу, спадкоємці можуть стикатися з труднощами у зборі документів про право власності, підтвердженні складу спадкової маси та захисті майнових інтересів від незаконних дій окупаційної адміністрації. Тому держава продовжує працювати над удосконаленням нормативної бази та розробкою додаткових інструментів, включно з можливістю подання документів дистанційно, залученням правозахисних організацій та координацією з міжнародними структурами щодо відновлення та компенсації майнових втрат.

Важливим аспектом є також інформаційна підтримка спадкоємців. Міністерство юстиції та інші державні органи активно публікують роз'яснення щодо процедури оформлення спадщини на підконтрольних територіях, алгоритм дій для громадян та рекомендації щодо фіксації майнових втрат. Такі інформаційні заходи допомагають зменшити правову невизначеність, а також мінімізувати ризик помилок у процесі оформлення спадщини, що є особливо актуальним в умовах обмеженого доступу до документів та судових інстанцій [3].

Таким чином, комплекс цих заходів спрощена судова процедура, адаптована нотаріальна практика та створення реєстрів пошкодженого та зруйнованого житла є прикладом системного реагування держави на виклики воєнного часу та тимчасової окупації. Водночас ефективність цих кроків залежить від активності самих громадян, їхньої готовності своєчасно подавати заяви та фіксувати майнові втрати, а також від подальшого розвитку правових та інституційних механізмів захисту спадкових прав. Водночас бракує законодавчо закріплених механізмів реституції та компенсації за майно, незаконно відібране окупаційною владою. Це завдання потребує як внутрішнього правового врегулювання, так і міжнародної координації.

Міжнародне гуманітарне право прямо забороняє зміну права власності на користь окупаційної влади чи переселених осіб. Захоплення приватної власності вважається воєнним злочином. Відповідно, після завершення війни можливим є створення міжнародних компенсаційних механізмів, подібних до тих, що застосовувалися після воєн у колишній Югославії чи Іраку [6]. Для України важливо вже зараз збирати докази незаконних «перереєстрацій» і фактів експропріації. Це стане основою для майбутніх позовів до міжнародних судів і для формування фондів відшкодування шкоди постраждалим власникам [5].

Спадкоємцям, які стикаються з проблемою оформлення спадщини на

тимчасово окупованих територіях, важливо діяти послідовно та не зволікати з першим кроком. Насамперед необхідно якнайшвидше подати заяву до будь-якого нотаріуса на підконтрольній території України, адже саме ця дія відкриває спадкову справу та дозволяє надалі накопичувати документи. Варто зберігати всі наявні документи, що підтверджують право власності на нерухомість, навіть якщо це лише копії чи старі радянські свідоцтва, оскільки вони можуть стати важливими доказами у майбутньому. У випадку, коли відсутнє українське свідоцтво про смерть спадкодавця, спадкоємцям слід звернутися до суду для встановлення цього факту у спрощеному порядку. Також необхідно фіксувати факти незаконного заволодіння майном окупаційною владою або третіми особами для цього варто робити фото, відео чи збирати свідчення сусідів. Крім того, спадкоємцям рекомендується за можливості користуватися допомогою юристів і правозахисних організацій, які можуть надати професійну підтримку у процесі захисту спадкових прав [4; 5].

Отже, проблеми спадкування нерухомого майна на тимчасово окупованих територіях комплексні і включають правові та фактичні бар'єри. Найгострішими є неможливість реєстрації смерті, складність відкриття спадкової справи, недоступність майна та державних реєстрів, а також незаконні дії окупаційної влади. Українське законодавство поступово адаптується через спрощені процедури та роз'яснення, але цього недостатньо. Після деокупації державі знадобляться механізми реституції та компенсації за стандартами міжнародного права. Спадкоємцям важливо вчасно подавати заяви до нотаріуса та зберігати документи, а міжнародна спільнота має підтримати притягнення до відповідальності та забезпечити репарації

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. Книга шоста «Спадкове право» (ст. 1216, 1220–1221). URL: <https://ifactor.ua/ukr/law-54/section-301/article-6454/>
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 року. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/91559.html>
3. Міністерство юстиції України. Роз'яснення щодо окремих питань спадкування на ТОТ. URL: <https://centraljust.gov.ua/news/info/rozyasnennya-ministerstva-yustitsii-ukraini-schodo-deyakih-pitan-spadkuvannya>
4. Судова влада України. Роз'яснення щодо визнання документів з тимчасово окупованих територій. URL: <https://te.court.gov.ua/tu20/pres-centr/news/1837329/>
5. Безоплатна правнича допомога. Спадщина на ТОТ: як оформити спадкові права? URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/spadshhyna-na-tot-yak-oformyty-spadkovi-prava/>
6. Судова влада України. Особливості оформлення спадщини на тимчасово окупованій території. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1658643/>

Яворський В.М.,
викладач Фахового коледжу
ВНЗ «Університету економіки та права «КРОК»,
м. Київ, Україна,
e-mail: yavorskyiv@krok.edu.ua,
ORCID: 0009-0008-9836-2072

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЕВАКУАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

В умовах війни критичним постало питання забезпечення безпеки дітей, які перебувають у зоні бойових дій або в місцевості, де такі дії можуть початися.

Держава має обов'язок зберегти життя дитини та забезпечити реалізацію прав дитини. З іншого боку кожен має право на повагу до приватного та сімейного життя. Держава повинна знайти розумний баланс між цими правами та суспільними інтересами. Обмеження конституційних прав людини можливе за умови, коли воно відбувається відповідно до закону, має легітимну мету та є необхідним та пропорційним.

На сьогодні жоден із чинних нормативно-правових актів прямо не передбачає практичної можливості та процедури примусової евакуації дітей у випадку, коли батьки відмовляються залишати зону бойових дій.

Відповідно до сімейного законодавства вилучення дитини від батьків є суперечливим у такій ситуації [1]. Держава визначала процедуру, за якою батьки можуть відмовитися від добровільної евакуації. Відповідно до законодавства відмова батьків, осіб, які їх замінюють, або інших законних представників від обов'язкової евакуації в примусовий спосіб дітей з окремого населеного пункту в місцевості, де ведуться бойові дії, не допускається [2]. Але на практиці, ця норма не передбачає застосування подальших процедур примусу в разі, коли батьки й надалі відмовляються від евакуації, порушуючи ці вимоги законодавства.

Батьків можна притягнути до адміністративної [3] або навіть кримінальної [4] відповідальності, проте це не вирішує проблеми забезпечення життя та здоров'я дитини, яка залишається в районах ведення активних бойових дій [5].

Можливість евакуації населення передбачена за рішенням військового командування та військових адміністрацій [6]. Однак вони не мають права відповідно до законодавства здійснювати примусову евакуацію дітей, зокрема, приймати рішення про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав.

Частина друга та третя статті 170 Сімейного Кодексу України визначають:

«У виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право

постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків. У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав. З таким позовом до суду має право звернутися прокурор.

Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може постановити рішення про повернення їм дитини» [7].

Верховний Суд у справі № 308/12188/18 від 3 травня 2022 р. зазначив, що інші випадки, коли дитина може бути відібрана від батьків, охоплюють ситуації, коли залишення дитини у батьків є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання [8]. Така небезпека може випливати не лише з поведінки батьків, а й з їх особистих негативних звичок [9].

При наявності безпосередньої загрози для життя або здоров'я дитини, на підставі рішення органу опіки та піклування або прокурора, провадиться негайне відібрання дитини. Специфікою негайного відібрання дитини є його здійснення без рішення суду, що вимагає від уповноважених органів особливої ретельності щодо встановлення небезпеки. Відібрання дитини без позбавлення батьківських прав за своєю правовою природою є тимчасовим заходом, обмеженим тривалістю обставин, які стали підставою для відібрання дитини. Повернення дитини до батьків здійснюється у відповідності до ч. 3 ст. 170 СК України на підставі рішення суду за зверненням батьків, якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню. Аналіз судової практики щодо повернення дитини свідчить про те, що тягар доведення відсутності причин, які перешкоджали належному вихованню, покладається виключно на батьків. Разом з тим, втручання держави у сімейне життя, що виражається у розлученні дітей та батьків, повинно тривати рівно стільки, скільки вимагають обставини. При зникненні причин, що стали підставою для втручання, подальше розлучення сім'ї не є необхідним. Відсутність альтернативного механізму перегляду доцільності подальшого застосування заходу відібрання дитини та його скасування виключно за зверненням батьків призводить до ситуацій, коли втручання може здійснюється за відсутності підстав [9].

Діти, яких примусово тимчасово відібрали у батьків без позбавлення останніх батьківських прав, мають отримати відповідний спеціальний правовий статус, що визначений законодавством, а саме «дитина позбавлена батьківського піклування» [10]. У такому випадку, відповідна територіальна служба у справах дітей у двомісячний термін готує необхідні документи для підтвердження такого статусу дитини [10]. Рішення про присвоєння дитині такого статусу приймається відповідним органом опіки та піклування, якими є районні, районні у містах Києві та Севастополі місцеві державні адміністрації, виконавчі органи міських чи районних у містах, сільських, селищних рад [10].

Ці положення є абсолютно непристосованими до воєнного стану та ситуації в зоні бойових дій, де прокурора або органу опіки та піклування просто може не бути. Очевидно, що в цій ситуації право тимчасового відібрання дітей повинні мати також представники поліції чи військового командування з подальшим судовим контролем і передачею дитини до найближчих територіальних органів опіки та піклування. Крім того, строки прийняття відповідних рішень повинні бути суттєво скорочені.

Але є багато інших правових питань на сьогодні, котрі законодавство не визначає:

1) чіткі критерії, за яких органи влади могли би визначати, що дитині або її здоров'ю загрожує небезпека: це питання стає складнішим, коли бойові дії лише прогножуються в майбутньому і чи є особливості в умовах воєнного стану;

2) який орган влади чи посадова особа може прийняти рішення про відібрання дитини без позбавлення батьківських прав у випадку, коли на цій території не діють органи опіки та піклування чи прокурор?

3) чи є таке примусове вилучення тимчасовим і на який саме строк? Які умови та процедура повернення дитини батькам, враховуючи, що після евакуації небезпека для дитини по суті зникає?

4) чи є обов'язок органів влади повідомляти батьків де знаходиться дитина та зробити все можливе для збереження їхнього взаємозв'язку та возз'єднання сім'ї в майбутньому?

5) куди перевозиться дитина і хто несе за неї відповідальність, оскільки, як правило, орган, що здійснює евакуацію є місцевою владою, а процедура вивезення таких дітей та визначення місця тимчасового проживання законодавством чітко не визначена?

6) як забезпечується дитині після відібрання від батьків право на фізичне та психологічне здоров'я, нормальний розвиток, право на освіту та забезпечення інших прав та інтересів дитини?

7) чи забезпечені у держави можливості евакуювати дітей з обмеженими фізичними можливостями, наприклад, через інвалідність?

Вирішити ці проблеми в більшій мірі покликаний урядовий проєкт Закону №12353 від 23 грудня 2024 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання проведення обов'язкової евакуації», який Верховна Рада ухвалила за основу в лютому 2025 року [11]. А до цього часу через правові проблеми діти з 2014 року живуть на території, де ведуться бойові дії.

Список використаних джерел:

1. Микола Лозінський. Примусова евакуація дітей із зон бойових дій: актуальне законодавство та алгоритм дій. Мережа правового розвитку. 1 вересня 2025 року. URL: <https://ldn.org.ua/consultations/prymusova-evakuatsiia-ditey-iz-zon-bojovuykh-diy-aktualne-zakonodavstvo-ta-alhorytm-diy/>
2. Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затверджений Постановою Кабінету міністрів №841 від 30 жовтня 2013 року. Пункт 31. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#Text>

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Ст. 184. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

4. Кримінальний кодекс України. Ст. 166 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

5. Савенко Н.І. Проблематика примусової евакуації дітей з районів ведення бойових дій. Вісник Маріупольського Державного Університету. Право. 2024. Вип. 28. С. 98-105

6. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». П. 19 ст. 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

7. Сімейний Кодекс України, Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n838>

8. Постанова Верховного Суду від 3 травня 2022 р. у справі № 308/12188/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104178341>

9. Мезенцова Н. Примусово забирають дитину з родини: коли це законно? Українська Гельсінська спілка з прав людини. 10.05.2024. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/prymusovo-zabyraiut-ditynu-z-rodynu-koly-tse-zakonno/>

10. Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>

11. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання проведення обов'язкової евакуації. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55504>

**МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ
«ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПРАВА ДИТИНИ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ»**

8 жовтня 2025 року